Ignas Končius

ŽEMAIČIŲ KRYŽIAI ir KOPLYTĖLĖS

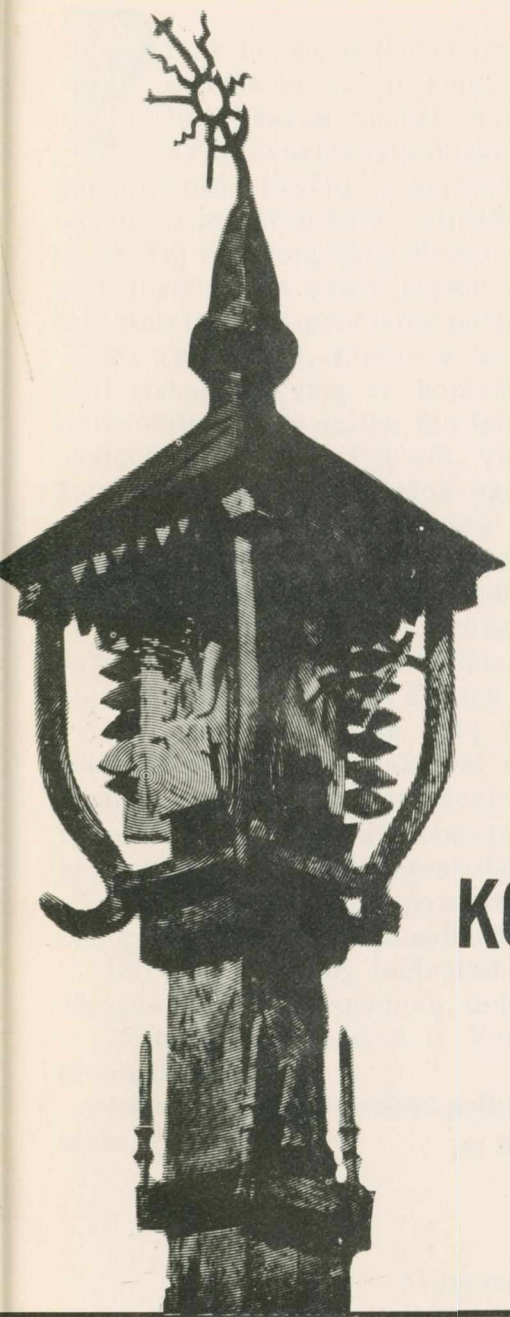

Ignas Končius

ŽEMAIČIŲ KRYŽIAI ir KOPLYTĖLĖS

Tėviškėlė
1965

745.51
D 856k46

Išleido TĖVIŠKĖLĖ, 1965 m.

4346 So. Western Ave.
Chicago, ILL. 60609

Spausdino Vl. Vijeikio spaustuvė

Prieš 50 metų (1912) buvo pradėta rinkti Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika. Pirmasis pasaulinis karas nunešė surinktosios skaitlinės medžiagos 53%. Svarbiausia dingo visa artimosios gimtajai padangei apylinkės kryžių ir koplytėlių, sakyčiau, sielos medžiaga, nes buvo apteiraujama - surašoma kas, kodėl, kuomet tą ar kitą kryžių bei koplytėlę statydino. Čia buvo sukaupta daug įdomių įvykių taip greit nepastebimiems žemaičių nuotaikoms, įsitikinimams, papročiams pažinti.

Po 1932 metų, Lietuvos Nepriklausomybės metais, surinktieji pakelių kryžių ir koplytėlių skaičiai buvo spausdinami. Dėlto dabar prie dalies šio laikotarpio surinktosios medžiagos pasisekė pritilpti. Bet vėl, visa aprašomoji medžiaga - kryžių ir koplytėlių tikrosios esmės medžiaga - liko Lietuvoje. Galėtų, žinoma, iš atminties prirašyti gana daug padavimų, pasakojimų. Tačiau, tai būtų rašančiojo pasakojimas, nutolęs nuo šventintųjų sodybų atsiradimo laiko, nuo įsikūrimo vietos, be gyvų žodžių, ne toks būdingas, jau dirbtinis atpasakojimas be vietos, be vardų, pavardžių. Visa tai pagadintų tikrųjų skaičių skaistųjį vaizdą (tik šis tas Purvaičiai - Plungė).

Iš turėtų nuotraukų būtų galėję parinkti eiles kryžių ir koplytėlių bi kuriai sakomai minčiai ar statinio išvaizdai ar įrengimo pagražinimams pavaizduoti - paremti (Vytauto Didžiojo muziejus negatyvus tebesaugo). Čia tik patiekiama kryžių ir koplytėlių atsitiktini atvaizdai.

Gerb. Br. Kvikliui, paraginusiam rašyti, padėjusiam medžiagą tvarkyti, patį spausdinimą rūpinti, nuoširdžiai ačiuoju.

Gerb. J. Lingiui, leidusiam pritilpti prie paveikslinės medžiagos iš pačių spausdinių, didelis dėkui.

Ačiū sūnums, Liudui ir Vytautui, vis besirūpinantiems dėl tėvo rašinių.

Pati didžiausia padėka priklauso gerb. Vl. Vijeikiui, šio rašinio leidėjui.

Autorius

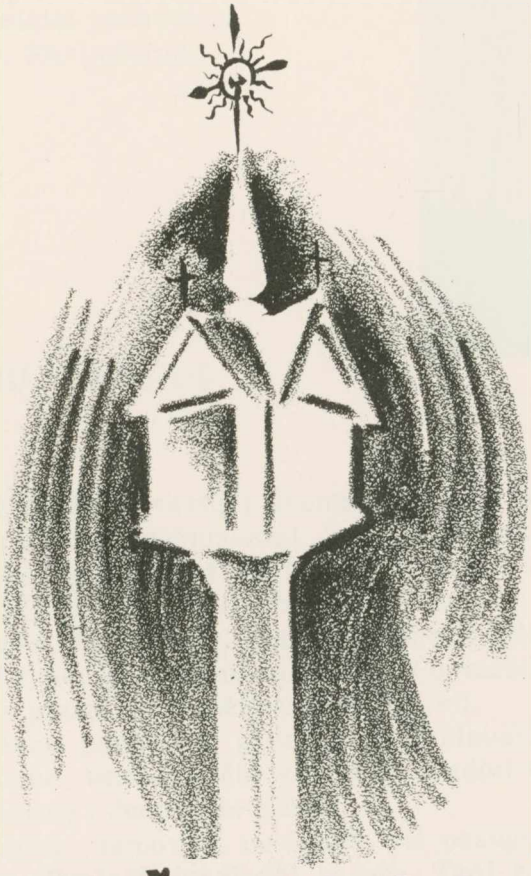

APŽVALGA

Rietavas - Endrejavas, 9 km. Ant stiebo koplytėlėj (1885): Dievo Motina su sūnumi; sūnus su ilga jupele ir ilgais plaukais (keistai padaryta), šv. Ona, šv. Kazimieras.

MIRUSIŲJŲ KRYŽIUS

Prie didžiųjų vartų į šventorių visur Žemaičiuose stovi paprastas, dažniausiai baltai dažytas, kryžius. Tik Grušlaukėje kryžius ir koplytėlė ant vieno stiebo. Retai kame tas kryžius būna aptvertas.

Garbingas, bet kuklus, pats save žinąs, šis kryžius ne kepurei laužti, ne poterėliui sumesti, ne povainikiui pakasti, nei degantiems pinigams stebėti ar lobiui kasti.

Kiekvienas parapijos gyventojas, atsisveikindamas su šia ašarų pakalne, turi nuo šio kryžiaus pradėti savo atgailos galutinąją kelionę į Juozapato slėnį.

Tik mirus, nuplovus, nuskutus, jei paaugęs vyras, padeda ant lentos. Tuoj rūpinasi dėl karsto. Tuoj renkasi giedoriai. Tuoj pradeda maldas melsti, kalnus per kiaurą naktį giedoti.

Numirėlis negali likti vienas per abi budėjimo naktis. Prieš išveždami, deda į karstą, užvožia karstą, užkala. Giedodami visų šventų litaniją, veža į kapus. Bet vis dar jis tebėra giminių, kaimynų rūpinamas, pagerbiamas. Čia jis vis dar saviškių tarpe, - jis dar neatsiskyrė, dar neišėjo iš gyvųjų tarpo.

Prie mirusiųjų kryžiaus padėti neštuvai laukia atvykstančio - atlydimo. Sutinka jį varpai, kaip tik nugirsta giedorius, bei kaip tik pamato iš varpinės kame kalnuose atvežamąjį. Nenutrūksta visais balsais šaukiama giesmė ir smarkus, galingas varpų gaudimas, ypač kai atveža pasiturintį.

Tyla įsiviešpatauja, kai numirėlį uždaram karste padeda and "morynų" - neštuvų prie numirusiųjų kryžiaus. Čia atsidaro karstą - pasižiūri, ar patogu bėra numirėliui karste amžinai ilsėtis, - ar bevežant nesupurtino kaip, keliaujant pastarąją kelionę duobėtu, akmenuotu keliu , - per kalnus - daubas.

Padėtas po kryžiaus numirėlis jau nebe saviškiams priklauso, bet kryžiui, visų bendrajam kryžiui, parapijos kryžiui, mirusiųjų kryžiui. Nuo čia prasideda mirusiojo pomirtinė kelionė. Nuo čia jam kelio atgal nebėra. Iš čia ar nuo čia pasiima kunigas ir lydi į bažnyčią. Dabar laidojamoji bažnyčia ima numirėlį savo globon. Veda jį į savo įstaigas - bažnyčią, kapus, savas maldas meldžia, savas giesmes gieda.

Kažkaip šiurpų įspūdį daro tas mirusiųjų kryžius, dar ir tuo atveju, kai jis arčiau elgetyno stovi. Elgetyne gyvena zakrisitijonas, vargonininkas, skalbėja. Tai ne vien jiems šis kryžius, o visiems parapijonams. Kryžius visus priima. Nusvirusi prie kryžiaus prikalto didoko Kristaus galva meilingai žiūri į kiekvieną prie jo gryžusį, užtarnauto atpildo ieškantį. Visiems jis vienodas, ne gobšus, atlaidus, nekerštingas.

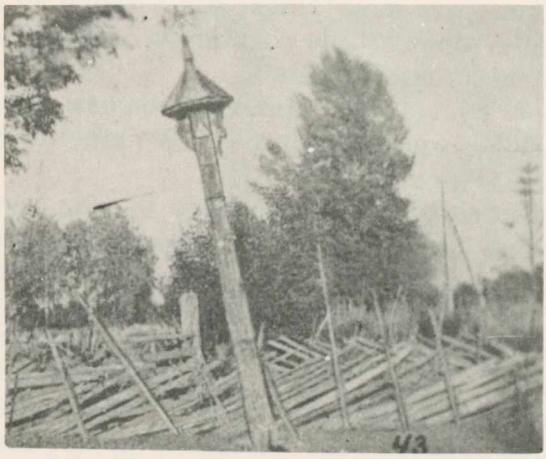

1 pav. Stoginis kryžius, statine tvora aptvertas. Labardžiai (Rietavas - Laukuva)

KRIKŠTAS

Iki pusės žmogaus augumo aukščio kryželis, surėstas dažnai iš čia pat nukirsto, abiem rankom apimamo medžio storio, pastatytas nelaimingai ar netikėtai žuvusio vietoje, nors ir tą pačią mirimo dieną būtų buvęs išpažinties. Atseit, miręs neparuoštas mirčiai - be paskutiniojo patepimo. Tai yra vadinamasis krikštas.

2 pav.

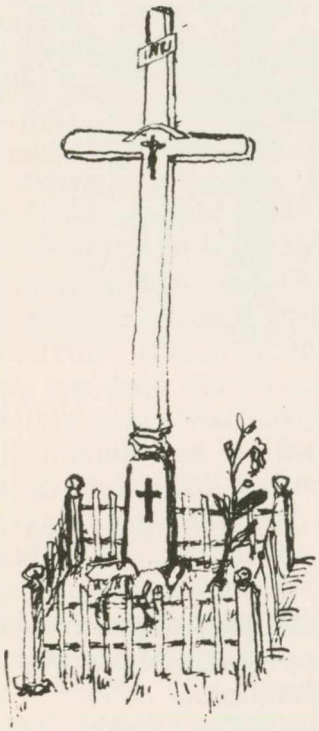

3 pav.

Krikštas niekuomet neturi Nukryžiuotojo ar kitokių šventųjų. Krikštas nėra šventinamas (2 pav.).

Kai žuvimo vietoje statomas kryžius ar koplytėlė, rečiau stoginis kryžius *), tuomet jo stiebe įrenčiamas irgi maždaug pusės žmogaus augumo aukštyje nedidelis kryželis, ar ryškiai įdažomas (baltame ar rudame kryžiuje juodai ar kaip kitaip) (3 pav.).

Niekas, nei apsirikęs, krikšto kryžium nepavadins. Krikšto negerbia taip, kaip tikrąjį kryžių. Tai yra tik ženklas, kad toje vietoje krikštytas žmogus pasirinko - išsiskyrė iš šio pasaulio. Šiuo atveju ir žodžio mirė nevartoja.

Pasižiūrėkime,kiek krikštų aptiksime, eidami 10 km iš Purvaičių sodos į Plungę ir kituose keliuose. Šis pasivaikščiojimas duoda progos susipažinti ir su priežastimis, dėl kurių čia pakeliais, patakiais atsirado krikštai, kryžiai,koplytėlės.Čia pamatai,pasiteirauji, išgirsti pasakojant apie vietos buvusius skaudžius įvykius,apie ištiktas nelaimes, apie žmonių išgyvenimus.

*) Kaip negražiai skamba iš svetimų paimti sudurtiniai žodžiai: stogastulpiai, koplytstulpiai, stulpakryžiai, kryžiastulpiai. ..

4 pav.

PURVAIČIAI - PLUNGĖ

Pro Vincą Jonavičių (Purvaičių sodai pasibaigus) praėjus, Kripo pastauninke Jėrubaičiuose prie senkelio krikštas: čia rastas negyvai sukniubęs Mišeikis.

Už to pastauninko, jau Plungės kunigaikščio žemėje, prieš Lėkausio sodybą, prie pasisukimo iš Plungės kelio ant Kripo - ant Račkauskio stovi stoginis kryžius (4 pav.). Gražios išvaizdos, tamsiai dažytas, beveik juodas.

Čia buvus žvyrduobė, aplink kelmynė, čia pat bala, nors pats kryžkelis kiek aukštėliau, visai sausoje lygioje vietoje.

Senasis Račkauskis turėjęs labai gerus arklius. Ar ne iš šv.

Jono (Plungės senosios medinės bažnyčios globėjas; 24 birželio atlaidai ir jomarkas *)) iš Plungės važiuojančių būdavo daug. Kažkas norėjęs Račkauską pralenkti, o jo arkliai (ir jis pats) to nemėgdavę. Arkliai pasibaidė, vežimas nukrypo į žvyrduobę, apvirto, išvirto žmonės iš vežimo, - arkliai, vežimą šonais vilkdami, tesustojo prievartėje (apie dvejetą šimtų žingsnių nuo nelaimės vietos).

"Laiminga nelaimė", kad niekas nebuvęs rimtai apdaužytas, ir arkliai nesusižeidę, paskatinusi Račkauskį toje vietoje įkurti šventąją sodybą: jis ir pastatęs stoginį kryžių.

Įdomu, pagražinimo ant geležies kilpelių konkoliukai, vėjo judinami, savotiškai cypčiojo. Ypač tai buvo gerai girdėti žiemos šalčių metu, važiuojant pro šalį mėnesienoj. Sakydavo, mergelių povainikiai maldos prašo. Tiesa, dažniau nugirsdavai sakant, prašo pakrikstyti, nelyginant tos "vaikščiojančios žvakelės").

Nuo Račkauskio stoginio kryžiaus kiek pavažiavus, stovi to paties meistro koplytėlė su šv. Jonu Krikštytoju. Aplink savo laiku augo tankios išbėginės eglės, labai storos klėbinės pušys. Čia buvęs kadaise stoginis kryžius, bet tik akmenys stiebo kamienui žemėje laikyti bebuvo likę. Čia baidė. Čia išbėgdavęs, miglotu pavakariu pro šalį einant, baltais marškinėliais apsivilikęs kūdikis ir vydavęsis paskui išsigandusius praeivius (važiuotų tarsi nesekęs), prašydamas pakrikštyti. Kai tas pats Račkauskis pastatydinęs šv. Joną Krykštytoją, kūdikis nebesirodydavęs. Čia ir mano laikais pakasdavo netik povainikius, bet ir ištekėjusių moterų pirm laiko gimusių kūnelius. Sakydavo, kas tai padaręs, kuomet padaręs, kuri moteris kažką sunkų pakėlusi, ar kita vyro smarkiai sumušta , nebeišlaikiusi. . ., ir juk bi kur nepakasi, ar į maišelį įrišęs su akmeniu, kaip kačiukus, į vandenį nepaleisi. Tuo atveju dažniausiai (žinoma slapta) naudoja kaimo kapalius. Bet juk reik nuo žmonių slėpti reikalą. O sodos kapaliuose neleisdavo laidoti, ir, žinoma, pirm laiko gimusį pakasus, "iškonevožyti", ant "čiderstvo" pavaryti kapalius. Tad, juo labiau kame nuoša-

*) Seniau šventomis - atlaidų dienomis buvo ir jomarkai. Bet, arklių vienų nepaliksi, - žmonės jomarko vietoje - aikštėje ir per pačius didžiausius poterius - mišias - sumą būdavę jomarke, prekiaudavę. Tik paskui jomarkus iškėlė į rytdieną po atlaidų.

liose vietose, kur nieks tavęs nepamatys, kai tu kasi duobelę, neši ką ir t.t., itin patogu tai daryti. Dėlto apie tokias vietas vis sakydavo "baido", toki ar kitoki šmėkla pasirodo, kas dejuoja, pagalbos prašo, iš "čyščiaus" kančių išpirkti maldauja, ar šiaip nuo skausmų mykia - cypia (kaip krosnyje žaliais virbais ugnelę kūrenant).

Apie tokias vietas yra visokių pasakojimų, dar viena kita pasakotoja pagrąžina - prideda, ir susidaro ištisos "istorijos". Piepiai vaikiai, mergės vakaruodami, ar koks plepis kaimynas ima vaikams pasakas pasakoti, primeluodamas. O tai tolyn - platyn, ir paskui iš tolo pasakojant nugirsti nebūtų dalykų atsitinkant. "Benešamas ir gaidys į aviną pavirsta".

Už kunigaikščio ganyklalės, pravažiavus pro Zubieliaus nedidelę gražią sodybą, už pasisukimo ant Sausdravinės pro Šerūnų sodybą, tuoj netolėse prie didelios tvoroje eglės prieš Bėčiaus sodybą prikalta didelė koplytėlė su sopulingąja Dievo Mo-Motina su Nukryžiuotoju ant kelių, gausiai išdabinta.

Už dvejetos - trejetos dešimčių žingsnių mažažemio naujoje sodyboje stovi graži nedidelė koplytėlė ant stiebo su Karaliene Dangaus.

Tautkaus šv. Rokas prie eglės puskelio miškalyje. Tautkus pasistatė namuką ant žemės sklypo tokio dydžio, jog ir vištos neturėjo kur išleisti. Laimė, tai buvo prie tvoros, o už tvoros ganykla, tarpais su pusėtino dydžio eglėmis, pušimis apaugusi. Nežinau Tautkaus kilmės. Tačiau didelis vargdienis, nors gebėjo "meistrauti": kame kokį gegnės galą supuvusį pakeisti, ar tam kartui sutvarkyti. Lėto būdo, stambus vyras, mažai kalbąs. Jis sakosi vis sirguliavęs, vis negalavęs. Ir turėjęs ant kojos neišgydomą žaizdą, - kartais, sako, kiek uždžiūdavo, bet ne už ilgo ir vėl prakiurdavo, vėl žliurkščiojo po atkerusiu šašu ir aplink šašą. Viską daręs. Ir šv. Vincento šaltinėlio vandeniu plovęs (Varkalių sodoje, nuo Plungės ant Kulių einant 4-5 km), ir į Kalvariją einant, tolokai už Lonkoslauko ir už kryžkelės Plateliai - Kalvarija - Alsėdžiai (arba netoli rusų nugriautųjų Kęstaičių) yra prie kelio gydomo vandens "'šlovinami šaltinėliai". Nepadėjo. Nepadėjo ir Plungės Lurdas su savo šaltiniu. Metęs pinigus į Kiauleikio koplytėlę prie Magdelės kalno (Plungė - Rietavas 10 km).

Pamatęs sykį Plungėje prie škaplierninko šventąjį su sužeista koja ir su šuneliu. Nupirkęs tą stovylėlę (pardavėjas sakęs, būk esanti pašventinta), sukalęs koplytėlę ir prikalęs prie dvi-

5 pav. Rietavas - Endrejavas, 6 km. Stoginis kryžius.

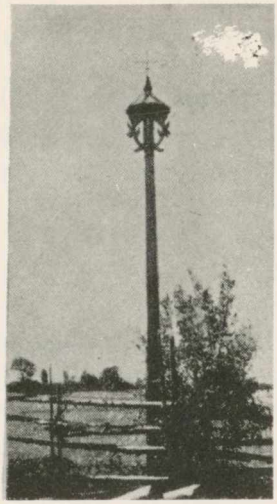

šakės eglės (prie geros nekalęs, kad kas nepanorėtų nukirsti). Tai yra maždaug 50 žingsnių nuo jo trobelės - trobalės ir 30-40 nuo kelio. Sako, kaip prikaliau koplytėlę, nuo tos dienos nebežinau, kas yra kojos žaizda. Kaip su ranka atėmė. Sakėsi nuo to laiko ėmęs daugiau darbuotis. Vis eidavęs pas žmones dirbti, gaudavęs gerai pavalgyti. Sako, mane meistru žmonės ėmė vadinti ir, kaip meistrą, pamylėdavo.

Kai mišką apretino, ir kelios eglės prie koplytėlės bepaliko nenukirstos, tai koplytėlė aiškiai matoma pasirodė. Buvo imta žmonių vadinti Puskelės Šlapmiškio stebuklingoji koplytėlė (puskelė nuo Plungės iki Purvaičių).

Kelis šimtus žingsnių iš Šlapmiškio pavažiavus, tuo tik iš tos ganyklos miškalių per balą išpliauškėjus, jau beveik prie pat Mačiulskienės ūkio laukų tvoros, stovėjo du kryžiu, apšaudytu lentomis. Vis klausdavau tėvo, kam pastatytu du, dėlko vieno neužteko. Tiesa, retas dalykas, o gal ir išimtinas, kitur neteko dviejų greta vienodų kryžių nė kapuose matyti. Tėvas, pagalvojęs ir neradęs atsakymo ar nežinodamas kokiam reikalui tai padaryta, paprastai atsakydavo, kad taip reikėję. Paaugęs, jau kad bebuvo vienas kryžius ir tas pakrypęs, kad jau vieni ąžuoliniai išsikraipę apšaudymo stulpaliai bebuvo likę, vis teiravausi. Man aiškino Gibėšas, senas- senas žmogus, čia gimęs, čia augęs ir jau savo metų nebegalįs susigaudyti. Jo žodžiais, jo kaimynas palaidojęs dvi žmonas. Su abiem gerai sugyvenęs. Apsivedęs su trečiąja. Su šita buvusi pekla, ne gy-

venimas. Vis sakydavęs: "aš tau, velne, nudvėsus ir kryžiaus nepastatysiu." O toms gerosioms savo žmonoms, kad šiai parodytų savo gerą širdį, va, ir pastatydinęs tuos du ąžuoliniu kryžiu.

Tiesa, jam trečioji žmona ant kapo kryžiaus nepastatė, kam jis vis anas žmonas jai primindavęs, ir kam iš sodybos matomoje vietoje jai ant "zlasties" joms tokius aukštus kryžius pastatęs.

Trečioji žmona jį pergyvenusi.

Užlieknių Augustino Pakalniškio priekiemyje buvo didelė tiesiog beveik įeinama koplyčia ant žemės ir koplytėlė, irgi didoka, be kitų šventųjų su dideliu šv. Jurgiu (paskui tą sodybą šventųjų perkėlė į kitą ūkio sodybos pusę). Mat, Jurgis gyvulių globėjas. Pakalniškis buvo bevaikis. Dar jis buvo pastatydinęs itin ištaigingą brangaus darbo koplytėlę ant stiebo, aptvėręs gražia tvorele, - viskas baltai nudažyta (kita tokia pat kieme, tarp trobos ir klėties), padiegti keturi kvepiantieji (balzaminiai) topoliai (topos). Gražūs ir šventieji - tai išvažiuojant iš jo žemės. Teiravausi aplinkui. Kalbėjau ir su juo pačiu. Sako, man patinka koplytėlės, reik, sako, ką po savęs palikti, juk vaikų neturiu, tai nors tiek. Arčiau jį pažįstą (ir jo brolis Jurgis) pasakojo, jog jis vis maldavęs Dievą, kad jam duotų nors kaip nagažėlį vaikelį, - jis viską atiduotų, jis kiekviename lauke po koplytėlę pastatydintų. Bet tai nepadėjo. Jo žmona vaikų neturėjo. Apnašlavęs paėmė kitą žmoną, jau nebe pirmos jaunystės, bet ir pats buvo trubūt 80 metų su viršum. Nė jo antroji žmona vaikų neturėjo.

Per A. Pakalinškio Užliekniuose laukus teka upeliukas (tas pats, kuris eina pro Pakapinės smuklės galą, buvęs kadaise malūnėlis, - keturi kilometrai nuo Plungės ant Rietavo važiuojant, netoli Židickio dvaralio) prie kelio gilios vagos. Buvus balinga pieva neišvažiuojama, o aplenkti nebuvo kaip. Išpiltas kelias ir padarytas kūlių tiltalis, gal į augumą žmogaus. Ziņoma, tiltalis siauras, atramos daromos tik dėl viso pikto, "tokia mada esanti", - paprastai viena perlinkusi prie tilto vidurio kartis, kurios galai perkišti pro stulpalių skyles arba ant dvišakio stulpalio padėti. Čia tai pasibaidę ar šiaip nuo tiltalio nusprūdę arkliai užmušė žmogų. Dėlto čia pastatytas už tvoros šv. Jonelis ant stiebo. Sako, seniau buvęs ir krikštas.

Tuoj už Pakalniškio laukų, pasibaigus "ulyčiai" (per visą jo žemę ištverta abiejose kelio pusėse statinė (kaip 1 pav.) tvora, kitaip būtų reikėkėję, kiekvienam laukui pasibaigus, vartus kilnoti, o kas tau pakilnos, kiek įkaušęs iš turgaus važiuodamas), prasidėjo bendros ganyklos su kęsų kęsais, kadugių prižėlusios jokio didesnio medžio nė paklausais nepamatysi. Tai čia dešinėje kelio pusėje plikame ganyklos dirvone buvo didoka koplytėlė ant žemės, aukštu žiogriu aptverta, kad gyvuliai negalėtų smaikstytis prie gėlių. Koplytėlėje buvo Dievo Motinos stovyla, aprėdyta, apkaišyta popierinėm gėlėm, karoliais, veidrodžiukais papuošta , - visokiais spindužiais, - vos matėsi vienas Dievo Motinos veidas, - labai turtingai atrodė. Išorinė koplytėlės išvaizda man ir šiandien tebeprimena seną moterį, apsivilkusią šimtakvaldžiu sijonu, apsirišusią vilnone skarele, apsigobusią dideliu languotu raiščiu, kurio galai kone žemę siekė priešakyje savo kutais, po smakru kyšojo mazgas su galais skarelės, išlindusios iš po raiščio. Akmenukai ar akmens po pamatu atrodė tarsi kyšą klumpiai iš po sijono. Stulpeliai priekyje atsikišusiam stogui laikyti lyg rankos, nuleistos po ilgų raiščio galų. Nedaug tereikėjo vaizduotės, kad ir tikrą visą apystorą moterį, dar storinamą erdviais plačiais darbužiais, visai aiškiai matytumei, arba bent tikrą moters šešėlį. Visos tokios rūšies koplytėlės panašios į moteris, tik vienos kiek lieknesnės, kitos žemlūžės, kitos storos, kiek susikuprenusios, kitos kiek atsikragenusios.

Ši koplytėlė buvo viena tokių, kurias reik laikyti labiau vykusias, labiau pritinkančias prie Žemaičių statinių tvorų, prie patvoriais augančių tarsi apkarpytų kadugių, prie iš tvoros mietų išaugusių kepurėtų lyg ir apipavidalintų gluosnių.

Gal tai dėlto, kad ji pirmoji krito man į akis, - sudarė pirmojo įspūdžio padarinį, ir kitas pamatęs, nenoromis derinau su šita, ieškodamas skirtumų ar panašumo.

Šita koplytėlė buvo Lingės. Lingės ūkis buvo prieš Pakalniškio ūkį, kiek tolėliau nuo kelio per ariamą lauką. I kelią atsuktas klėties užpakalis, gražiai apsegtas lentomis. Stogas laužtais galais, Kitų trobesių už klėties ir už didelių sodybos medžių nesimatė. Stambus, gal kokių keturių valakų (80 desintinų) beveik vien ariamo lauko žemės plotas. Turtingai gyveno. Bet bevaikiai. Lingienės vis galva skaudėdavusi; tai buvęs jos su dideliu vargu - kantrybe pakeliamas skausmas. Pats Lingė norėjo sūnaus. Rūpesnis, kam tokį gražų ūkį palikti, taip pri-

žiūrėtą, tokį vertingą, ištaigingą.

Tai šitiems savo rūpesniams jiedu ir pastatydino tą Sopulingąją Dievo Motiną prie kelio, kad žmonės, kad praeivių maldos ar Dievo Motinos pasveikinimai padėtų jiems išprašyti Dievo malonės, galvos skausmams bent pamažinti ir bent dukrelės susilaukti.

Nepadėjo. Vaikų neturėjo. Dėl galvos skaudėjimo nieko nesakoma. Tačiau koplytėlė ilgai buvo rūpestingų rankų rūpinama.

Čia pat buvusios Užliekninės smūklės vietoje įsikūrūs menkitelaitei trobalei, panašiai į tupinčią su raisčiu iki žemės apsisiautusią moterį koplytėlė atsidūrė už tvoros, o ganyklas pasidalinus, atsiradus gražiems stambių aplinkinių ūkininkų laukams, ta koplytėlė tebestovi su gražiomis gėlėmis - jurginais, lelijomis, geltonaisiais jurginais, vyskupų kepurėmis (Dicentra spectabilis),simbalkomis-cinavadomis (Aquilugio vulgaris),kvepiančiaisiais žirneliais, - ir tai tirštai-tirštai visą seną išsilaikiusį žiogrį, vis taisomą, bet tebestovintį, apipynusiais, nusvirusiais. Ir viduje prie pačios Dievo Motinos papuošalai nemažėjo. Matyt, buvo laikoma beveik stebuklinga, arba bent giliai gerbiama, garbinama, tegu į ją kreiptas pagrindinis tikslas ir nebuvo atsiektas. Mat, žemaičiai krauna maldas, ir nematydami čia pat greito atpildo. Sako, kuo kitu man padeda. Maldaujamasis žino, ko man reik, kas man priklauso pirmoje eilėje. Kai paguodos vietoje sunkumų susilaukia, raminasi mintimi: ką Dievas myli, tam ir kryželius stato. Tam, suprask, ruošia aname pasaulyje tikrąją laimę, kiek paspausdamas čia žemėje, patikrindamas atsidavimą Dievo valiai, mėgindamas įsitikinimus ar maldos nuoširdumą. Tarsi, be to Dievas pats tai nežinotų.

Toliau Tumo prievartė. Pasisukime iš kelio stovėjo ant stiebo koplytėlė su šv. Jurgiu ant keršo (obuoliuoto) žirgo, gražaus darbo, darnių santykių ir riteris ir žirgas. Pastatė Tumas tą koplytėlę todėl, kad dažnai išsimesdavo jo karvės. Visaip mėgino išsigelbėti: ir pirko kitas karves, ir vedė jas prie svetimų jaučių, ir visokius vaistus vartojo, pašarą keitė. Nepadėjo. Gyvulių globėjui pastatė koplytėlę, pro kurią ir rytą ir vakarą iš ganyklos gyvuliai buvo pravaromi.

Šimtą žingsnių toliau prie kelio už tvoros, kiek aukštėliau, prie tekančio po lytaus grioviu vandens, buvo Tumo pastatydin-

6 pav. Ž. Kalvarija - Plateliai

ta nauja koplytėlė ant stiebo su šv. Jonu Krikštytoju. Koplytėlė čia stovėjo apluoke (veršių ganyklėlėje), Tuomet sūnus jau buvo vedęs Urnikaitę iš Kapsudžių ir tikrųjų tėvo minčių sakėsi nebežinąs.

Gal dvejetą šimtų žingsnių toliau nuo Zdramio pievos buvo rastas negyvas Vitartas iš Žvirzdalių. Arkliai, įsmeigę rodyklį į tvorą, ir bestovį, o lavonas išvirtęs iš gardžių ant rodyklio. Vitartas nebuvo stambus (apie 30 ha) ūkininkas, bet gerai gyvenąs, drąsus, apsitrynęs, savęs vertas, neapsileisdavo, sako, sragus, status.

Vitartui pastatytas čia juodas paprastas be kokių pagražinimų kryžius su įrėstu ir išdažytu baltu krikštu. Kryžius jau Zdramio pievos pusėje.

Vėl maždaug tiek pat tolėliau, jau išvažiuojant į vadinamąsias miesto ganyklas stovi senas kryžius su krikštu: čia pasibaidžiusių arklių buvo užmuštas žmogus. Gana staigokas su sąsuka kalnelis. Kalnelis neaukštas, bet kelias siauras, vandens išgriaužtas ir dar akmuo vienoje pusėje - lengva apvirsti. Taip tas žmogus čia ir žuvęs.

Miesto ganyklų viduryje prie durpynų po lytaus tekančio upeliūkščio stovėjo šv. Jonelis koplytėlėje ant stiebo su įrėstu krikštu. Nepasisekė susekti, kas pastatydino. Plačiai aplink nėra gyventojų, o žuvęs čia, matyt, buvo iš toliau.

Jau prie pat ganyklų galo aukščiausiame kalne buvo stoginis kryžius. Iš čia žemyn matėsi Plungės miestas, Narvilo ežeras (požeminiais urvais susisiekiąs su Virkšto ežeru prie Platelių), vokiečių kapai, kunigaikščio rūmų stovylos, ar vėliava, kai jis būdavo namie. Labai pavaizdi vieta.

Kryžius tai buvo senas-senas. Stovėjo toli-toli nuo gyventojų. Apie jį tik sakydavo, būk jį pastatė tėvas savo nuskendusiam vaikui paminėti: toje kalno aukštumoje buvo įdubimai, jose spyksojo vanduo gilus, paskui užaugo, apaugo samanomis, vaivorais, gailiais. Tas jaunikaitis nuskendęs besimaudydamas tuo metu, kai čia buvo daug vandens. Pasakoja, būk ir tos "akys" (kur kas aukščiau už Plungės bažnyčią, net jos bokštą) irgi turėjusios ryšių su Narvilo ežeru (tarp tų kalnų ir Plungės) ir Platelių ežeru Virkštu.

Pasakoja, būk Plungė tris kartus nudegsianti, o paskui ją užliesiąs Narvilo ežero vanduo (jau tris kartus nudegė, dabar turėtų paskęsti.

Prie to stoginio kryžiaus seniau buvo krikštas, dabar jau nupuvęs, pavirtęs ir nebeatstatomas.

Prie tos kelionės reik pastebėti, jog dešiniojoje kelio pusėje, važiuojant į Plungę, yra daugiau šventųjų sodybų , kaip kairiojoje. Gal dėl to, kad nuvažiuodami, blaivi žmonės geriau pastebi šventintus pastatus, pasveikina juos, pagarbina. Grįždami, kiek burnelę metę, jau nebe tokios aiškios akys, kur čia beatskirsi, kas šventintas pastatas, kas medis padžiūvęs, - o gal, kad žmonės būtų mažiau vedami į nusidėjimus, nesveikinant kryžių, koplytėlių (Valdąs arklius sėdi dešinėje vežimo pusėje).

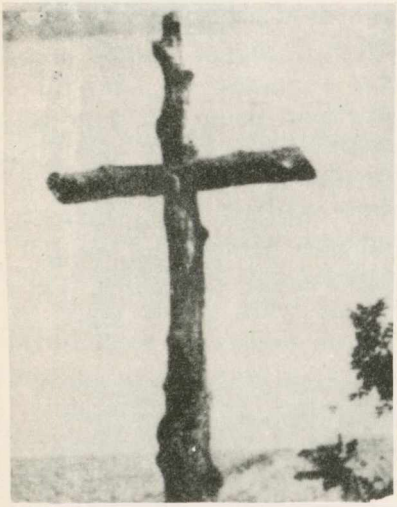

Stulgiai-Kražiai (9 km). 1939

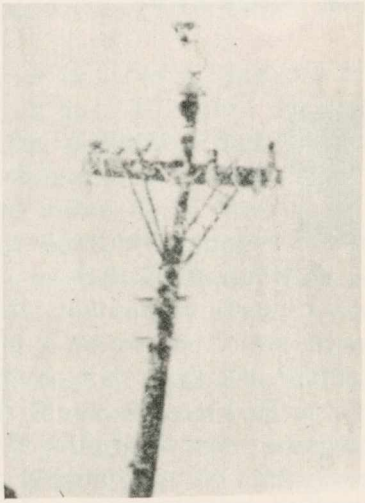

Veiviržėnai - Švėkšna (1 km). 1939.

7 pav. Prie Sausdravo netoli Žlibinų
šv. Jonelis.

DAR KRIKŠTAI

Tuoj iš Zlibinų ant Plungės pavažiavus, čia pat už aikštelės,kur dabar šventadienių pavakarėmis vyksta "šokis", nuo kalno per Sausdravo upalį ir vėl į kalną. Cia neaukšti kalniukai: kelias tvarkėsi, kaip pats norėjo, arba kaip lytaus vanduo ar pavasario pašolis sau takus skynė.Ypač nuo Plungės važiuojant, staigoka, ir, kaip tyčia - kaip visur Zemaitijoje - nuo kalnų į pievas upių link kelias su posūkiu (juo arčiau upė, juos šis posūkis ryškesnis, - mat, šlaitu važiuoja ir apačioj pasisuka). O dar reik atsiminti, jog važiuojama iš turgaus, nevisai kelio akmenų ir duobių iš galvos teišpurtinti svaigalai, palaidi jau nuo pat kalno viršaus vis blaškomi arkliai įgreitėja, - atleidžia kaklininkus - ir greityn - greityn. Dėlto dažnai apvirsta, susižeidžia. Tiesa, "girto velnias nerauna", "girto kaulai minkštesni". Tačiau "vienas sykis kartais nepameluoja", - ir gardžių drungai negyvai, į akmenį pataikius, užbloškia. Taip čia ir buvo, - pastatytas krikštas ir šv. Jonelis ant stiebo.

Tie prie tiltų šv. Joneliai ant stiebo ypatingai būdingi: kone per visą Žemaitiją visi vienodi - ir pačios koplytėlės ir jų stovylėlės. Tie šv. Joneliai ant stiebo paprastai ąžuolo medžio, dėlto jie labai ilgai stovi. Kelmas visai nenutašytas, per dvejetą-trejetą spinrdžių kyšo iš žemės, akmenimis apdėtas, - ir žolė čia neauga, atseit, smilgos nuo savo varpų rasos lašų netaško ant koplytėlės kamieno.

Ažuoliniai dėl to, kad jie ne kryžiaus aukščio, tik į du žmogaus augumu; tokių ąžuolų nesunku ir savo žemėje rasti arba iš kaimyno išprašyti.

Paprastai kryžiui statyti medžio vogti negalima. Ir šiam reikalui medžio neparduodama, - duodąs medį dalyvauja "Dievo garbei ruošiamam pastatui". Nugirsti besigiriant: jis nė savo medžio neturėjo, tėvui krikštą statant, anava, iš mūsų pasausdravio leidau patį geriausį ąžuoliuką nusikirsti. Dabar jau nebeatsimena ir dėkui nebesako.

Nuo Degimų kryžiaus Kunigaikštinėje per Sausdravą galima išeiti ant Kripo, ant Račkauskio, ant Liudviko Bernoto, Lėkausio. Priėjus prie Kripo pievos kampo, prie tvoros pasisukimo aptikdavai krikštą. Vienišas krikštas nei šiokioje nei tokioje vietoje. Visai be jokio tako, čia tik kapčius - ribos ženklas ant sukastos žemės kupsto. Kas čia atsitiko?

Rukuiža iš Lekemės medžiojo. Lipo per tvorą, paslydo ir persidūrė ant prie nupiauto medžio kelmo palikusios aštrios paplaišos (medžiojo su šunimis). Rado šunis belaižančius jau nebegyvo šeimininko sriuvenantį ar sukrekėjusį kraują. Tapo čia pastatytas krikštas.

Mano laikais tas krikštas jau baigė savo dienas, nors buvęs storas ąžuolinis. Jokio kito pastato - kryžiaus ar koplytėlės - čia nebuvo.

Šilasodoje (Vainaičiai), Plungės valsčius, praėjus pro Alimą, tarp Simačio ir Abarčio kelias staigiai sukasi Sausdravo santakio su Minija link, eina kuliuota dauba staigiai žemyn per tiltą visai netoli nuo Sausdravinės (Sausdravo malūno). To kalno kelias visuomet blogas: vasarą akmens ir kyšo ir palaidi, rudenį - pavasarį marmalynė, žiemą sumburgos sušalusio iš šaltiniuotų slaitų slūgstančio vandens. Kelias siauras, su sųsuka, labai giliai įsileidęs į kalno šlaitą. Nežinau, susitikęs priešais į kalną važiuojantį, turėtumei labai kreivai važiuoti, - viena pusė

vežimo turėtų eiti kelio šlaitu. Dėlto ar vienam arkliui kiek blogiau laikant vežimą, ar kitam kiek tįstelėjus smarkiau ar slystelėjus, visai lengva apvirsti. O apačioj čia pat tiltalis, kaip ir visur, siauras. Bendrai, reik stebėtis, kad vis tiktai prie tokių tiltalių, prie tokių prie tų tiltalių privažiavimų, palyginti mažai teatsitikdavo nelaimių. Dar reik atsiminti mūsų kiek kad ir paprastoje ganykloje pasilsėjusių arklių smarkumą, sako, ir baikštumą, o dar ir pakinktų menkumą. Pagaliau, "geri gaspadoriai' gailisi arklių ir važiuoja nežabotais, gailisi tekinlankų - neriša tekinio, lapę tevartoja žiemą, o mieto įsidėjęs tekiniui pakišti juk nepasivežiosi. Protingi arkliai, geri arkliai knarkia, akylai žiūri, bet eina ir ant tiltalio, ir per tiltalį, kurio skylės užklotos gerai kad eglašake, o tai tik alksnio viršūne, kuri dažnai įsivelia į tekinius, braižo arklių kojas, o kartais ir važiuotojui atvarslus iš rankų išmuša. Gero tiltalio grėdai apvali (arba pusapvaliai) su žieve prikalti, - apipuvus ar atkepus eglės žievė slysta nuo grėdo, slydailioja, ir arkliai, beveik visuomet, nekaustyti (vasarą kas paseginės arklius, - ir pasagų gaila, ir pievą ar ganyklą smarkiau su pasagais išmindo).

Taigi, prie tiltalio ir čia stovi šv. Jonelis ant stiebo ir greta krikštas. Čia tai pasistatydino žmogus pats sau tą šventąją sodybą. Jis pats, sako, pasakojo, jog nė pats nežinąs - nesuprantąs, kaip gyvas išlikęs. Važiavęs į malūną. Pasibaidę arkliai, nuriedėję vienas ratų tekinis, lūžęs rodyklis. Apvirtęs vežimas, per jį perėję tekiniai, o atsipeikėjęs begulįs po maišais. Malūninninkas buvęs lauke, pamatęs atlekiančius be žmogaus arklius su išmėtytom dumplekėm, be vieno tekinio. Sulaikęs arklius. Kaip jie pataikė per tiltalį, negalima esą suprasti. Pririšęs arklius ir ėjęs žmogaus ieškoti. . . Iš po maišų ištraukęs, tik šiek tiek apibraižytą su mėlinyme kaktoje žmogų. Kliuvo ratams, bet arkliai ir žmogus sveiki.

Tai tokiam atsitikimui esąs pastatytas tas šv. Jonelis, - šv. Jonelio koplytėlė.

Krikštas stovįs nuo neatmenamų laikų. Niekas apie jo atsiradimą nieko pasakyti negalėjo. Net senasis Abartis. Prie pat jo sodybos jo žemėj stovi tas krikštas; tik tiek neaiškiai sakė, - turbūt kas nors čia yra užsimušęs (čia tas pats Abartis, iš kurio "oro muziejui" buvo nupirkta "nums" ir pastatydintas Parodos aikštėje Kaune).

Prie Liepgirių (važiuojant Plungė-Kartena) už Minijos kalne buvo Aleksandravo dvaras. Už Minijos to dvaro link į kalną

8 pav. Liepgiriai prie Minijos (1927)

kelias buvo labai staigus, akmenuotas, molingas, vandens išplautas grioviais. Kalno apačioje kelias staigiai pasisuka į smėlėtą lygumą. Daug nelaimių čia atsitikdavo, nuo kalno važiuojant. Dėlto pakalnėje visuomet galėjai matyti keletą krikštų (čia juos statė gana žemus). Šitoje Žemaitijos vietoje daugiausiai buvo krikštų. Kitur krikštai tesimatė pavieniui.

Toje pat Minijos pusėje prie tilto buvo šv. Jonelis didokas ant žemės koplytėlėje ir krikštas greta. Iš visoko buvo matyti, jog krikštas yra vėlyvesnis padaras. Paskui tas krikštas išvirto, supuvo, o koplytėlė su šv. Joneliu tebestovėjo (8 pav.).

Už Aleksandravo dvaro buvo didelis gražus pušynas. Aplink nėra gyventojų, tik už kokių 5 kilometrų Gaudučių dvaras. Tai

tame pušyne atsirasdavo plėšikų. Čia maždaug viduryje miškalio prie pasisukimo ant Karkloujos upalio stovi šv. Jonelis ant Stiebo. Senoviškos statybos - apačioje žymiai siauresnis, su gražoka geležine kryžma.

Vėlokai iš Plungės grįžęs žmogus, - nuo Plungės apie 17 kilometrų - iš turgaus ar jomarko, arklį pardavęs. Atseit, rytmetį plėšikas galėjo matyti tą žmogų vedantį prie vežimo pririštą arklį, o grįžtantį matė be arklio. Panorėjo atimti pinigus. Bet ir žmogus buvo pasiruošęs. Gerokai aptalžęs plėšiką, tegu ir pats gavęs, bet pinigų neatidavęs.

Tokiam išsprukimui iš plėšiko nagų atminti ir pastatydinęs tą šv. Jonelį (7 pav.).

Iš Raguviškių važiuojant (Kretinga - Budriai) už Minijos tilto pasukus Budrių link pro Mišučių dvarą, prie kalno (biaurus kalnas, vandens išneštas, su kyšančiais dideliais akmenimis) stovi kryžius ir krikštas. Čia užsimušęs žmogus, arkliams pasibaidžius, nuo kalno važiuojant.

Viekšniai - Tirkšliai (1,1 km) 1938

9 pav. Vėžaičiai - Veiviržėnai, Kretingos ap.

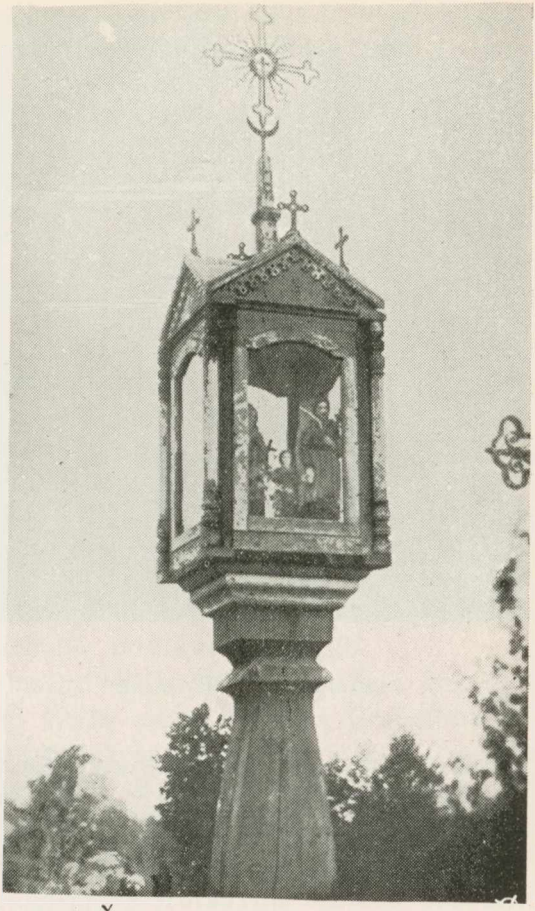

KITI NEŠVENTINAMIEJI KRYŽIAI

Visi kryžiai ar koplytėlės yra šventinami, pašventinti. Kolei kryžius ar koplytėlė nepašventinti, maždaug žmogaus augumo aukštyje apriša juos gėlių raiščiu ar kadugio, eglašakės grįžte. Ir tik pašventinus, tą raištį nuima. Vis tiek šventina, neatsižvelgdami į tai, ar šventieji koplytėlėj bei Nukryžiuotasis prie kryžiaus pašventinti ar ne. Taip pat vis tiek, ar naujas pastatas statomas senojoje, jau šventintoje, ar kitoje kurioje vietoe. Atseit, patį pastatą reik šventinti. Tad, visi, kad ir kažin kame bebūtų, kryžiai ar koplytėlės paprastai yra pašventinti (10 pav.).

10 pav. Purvaičiai. Juodaubio koplytėlės šventinimas (1926)

Susirenka žmonės. Pasikviečia kunigą. Puotą iškelia pirma namie. Paskui eina arba važiuoja į šventinamąją vietą. Čia kunigas savo atskaito - atkalba, žmonės pagieda dažniausiai visų šventų litaniją, ypač paminėdami šventųjų vardus, kuriuos nešiojo mirusieji šventinamojo pastato steigėjų giminės. Vėl visi grįžta po pašventinimo namo pobūvio baigti.

Kryžiaus ar koplytėlės šventinimas yra itin didelės iškilmės, retai pasitaikančios iškilmės. Mat, pats kunigo pargabenimas nėra jau toks paprastas dalykas. Visi giminės, kaimynai ta proga pasisvečiuoja.

Tačiau, be krikštų yra ir daugiau nešventinamų kryžių, nors kartais iš pašventintos medžiagos būtų padaryti.

Statydami namą, tarp rąstų iškala duobutę, ir, iš tėvų - laibų vaškinių žvakelių sulipdę kryželį, įdeda į tą duobutę, kad griaustinis netrentkų, kad būtų namas nuo ugnelės apsaugojamas. Tai randama ir itin senuose ir naujesniuose pastatuose.

Tai viena. Kita. Paprastas kryželis, vienodo ilgio kryžmos galai, dažniausiai iš apvalaus medžio, iš viso pusės sprindžio ilgio ir pločio, greitomis surėstas (11 pav.).

Tokį kryželį matai beveik pas kiekvieną stambesnį ūkininką prie tvartų durų prikaltą iš vidaus pusės staktoje (11 pav.) - kad laumės arkliais nejodytų - kad arkliai tvarte nešiltų, kad karvės pieningesnės būtų, kad mažiau tebūtų kilnojamos prieš vesiant, kad kas bloga akim nenužiūrėtų, - pieno nepagadintų, - pienas greit gįžta, maža pastijolkos tenusistovi.

Pirtyje, kai javai senovėje buvo kuliami spragilais, buvo džiovinami, iš vidaus pusės staktoje aptinki kryželį.

Taip pat prie įeinamųjų į prastąją menę durų šulo netoli staktos panašūs kryželiai būna prikalti, dažnai ir indelis su šventintu vandeniu, nors šioje menėje visuomet prie alkėriaus durų yra didokas su Nukryžiuotoju kryžius. Jau nieko nebesakant apie šventųjų paveikslus. Tiesa, prastojoje menėje dažniausiai pasitenkina vienu Nukružiuotoju. Už tatai gerojoje menėje ir gerajame alkeryje netik gričios galas, bet ir šonai šventųjų paveikslais apkabinėti mišru su veidrodžiu ar veidrodžiais, fotografijomis (beveik vien iš Amerikos atsiųstomis giminių nuotraukomis).

Nuskendus upėje, skenduoliui surasti ima duonos kepalą, įpiauna kryžišką skylę, į tą skylę įstato uždegtą grabničinę - vaškinę (per grabnyčias šventintą) žvakę ir paleidžia taip paruoštą duonos kepalą pavandeniui. Kame sustos toks su kryžiškoje skylėje žvake duonos kepalas, čia ieškok skenduolio. Šitoki kryžiška skylė nereikalauja šventinimo.

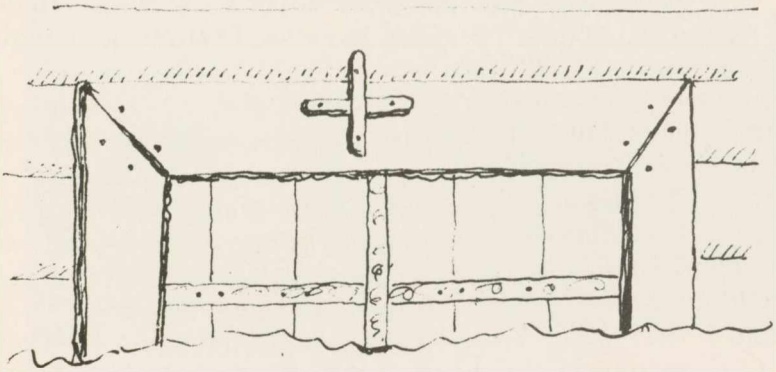

11 pav. Kryželis prie tvartų durų

12 pav. Purvaičių sodos kapaliuose (1955)

MERGELĖ ŠVENTOJI

Mergelei šventajai pavesta 22,7% visų šventintųjų sodybų. Ją matome visokių pavidalų. Sopulingoji Dievo Motina čia sėdi su septyniais į atvirą širdį susmeigtais kardais, su Nukryžiuotoju ant kelių, čia su atvira širdim be kardų, bei su atvira širdim ir su kardais be Nukryžiuotojo, čia su karoliais; aplink angelai, karstas. Sopulingųjų daugiausiai.

Dievo Motina su Sūnum ant rankų.
Karalienė dangaus su karūna.
Ražančiaus Mergelė Šventoji.
Škaplierių Mergelė šventoji
Maloningoji Mergelė šventoji.
Šiluvos Mergelė šventoji.
Aušros Vartų Mergelė šventoji.
Čenstakavo Mergelė šventoji.
Lurdo Mergelė šventoji.

13 pav. Purvaičiai

14 pav. Pajūralis - Judrėnai (1939)

Telšiai - Seda

15 pav. Prie Telšių

Ž. Kalvarija - Plateliai

Yra daug atsitikimų, kai toje pačioje koplytėlėje ir sopulingąją Dievo Motiną ir kokio kito pavidalo Mergelę šventąją matai. Dievo Motinos būklai koplytėlėse ypatingai gražiai puošiami (15 pav.). Pati stovylėlė apdaryta rūbais, parišti karoliai, dažnai gintariniai, langai su užuolaidomis, visuomet gėlių, jei ne gyvų, tai popierinių daug. Žvakės. Angelai. Veidrodžiukai, sagos visokios.

Dievo Motiną aptinki visaip: ir ant žemės koplytėlėse (15 pav.), ir ant stiebo (13 pav.), ir prie medžių prikaltose. Ir visur puošiama. Kartais vos įžiūri pačios stovylos veidą. Sodyba aptverta, gėlėmis apdiegta. Daugiau globojama už kitas su kokiais kitais šventaisiais koplytėlė (17 pav.).

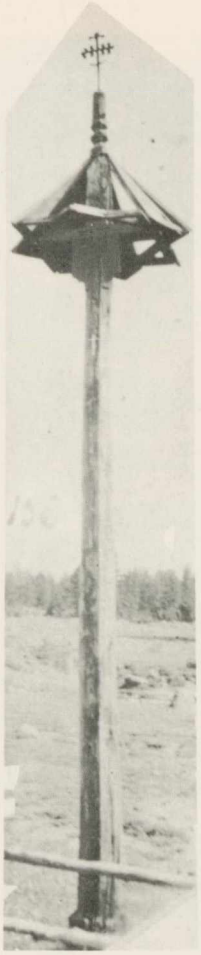

Ž. Kalvarija - Plungė

16 pav. Kaunatavas - Luokė

17 pav. Sopulingoji Dievo Motina (viršuje Kristus kalėjime).

Važiuojant iš Žarėnų ant Luokės septynioliktame kilometre kairiojoje kelio pusėje yra Baltininkų kapaliai. Kapaliuose: 2 kryžiu ir koplytėlė ant akmenų. Auga pušis. 2 kryžiu ir koplytėlė ant stiebo (1823). Joje šventoji su kardu ir hostija, greta sopulingoji Dievo Motina su karoliais. Kita sopulingoji Dievo Motina su karliais, angelai, karstas, vaškinės žvakės, daug popierinių gėlių.

Kelyje Tryškiai - Viekšniai koplytėlė ant žemės trečiame kilometre: dvi Mergelės šventosios ir abi papuoštos gražiais gintariniais karoliais, vestuviniais rūbais. Paveikslai ant sienų. Daug popierinių gėlių. Su vaškinėmis žvakėmis žvakydės. Lauko pusėje krucifiksas. Pinigams mesti skylutė. Langai su geležinėmis grotomis.

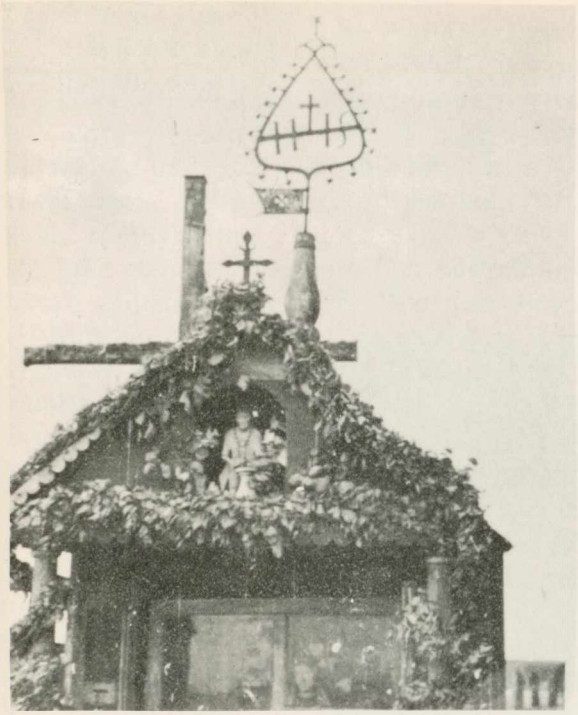

18 pav. Z. Kalvarija - Plateliai

19 pav. Kontaučių šventoriuje

20 pav. Sopulingoji Dievo Motina. (viršuje: Rūpintojėlis.

Visuomet stebi iš lauko prie koplytėlės ant žemės durų prikaltą krucifiksą, kai yra skylutė pinigams mesti (18 pav.). Tarsi, krucifiksas turėtų atbaidyti vagišių, - ir tokių pasitaiko.

Iškilmingi rūbai balti, - džiaugsmo, meilės rūbai. Ypač moterims.

Prie altoriaus jaunoji eina baltai apsirėdžiusi. Aplink bažnyčią einant per atlaidus, kunigui po kojų gėles barsto baltai aprėdytos mergaitės. Ir pas patį kunigą vyrauja balta spalva Dievo tarnybos metu. Ir Dievo Motina puošiama šviesiai aprėdyta. Tiesa, su priemaiša žydrios spalvos: balta su žydria - žydų tautiškos spalvos

Kaip ten bebūtų, bet Dievo Motina yra rėdoma baltai. Baltai dažoma. Labiausiai gerbiamos koplytėlės, suprask koplytėlėje įšstatytieji šventieji, dažomos balzganai (19 pav.). Ištaigingo-

sios koplytėlės dažomos baltai, nors tai būtų ir kapuose numirusiems pagerbti. Gal sakyti, kad juodų kryžių nėra. Medinių nėra. Juodo granito ar marmuro yra.

Visoje Žemaitijoje neteko matyti koplytėlėse kitokia spalva aprėdytos Mergelės šventosios, kaip balta. Dažniausiai tulio medžiagos, arba tokios, kaip langų užuolaidos, - su gėlėm - sako, išsiuvinėtos.

Tik vienoje, vienintelėje koplytėlėje teko aptikti kanapėtą Dievo Motinos rūbelį. Gražiai pasiūtas. Smulkus raštelis. Dievo Motina atrodė labai žemaitiška. Tokia sau moteriškėlė iš didesnio ūkio, geresnės žemės, turtingesnė. Atseit, čia paprastas, neiškilmingas aprėdas. Žinoma, ir čia parišti "perlo" karoliai, prisegta spindinti saga, kiek per didelė stovylėlei. Kampuose prie sienų pakabinti maži veidrodėliai.

Ta koplytėlė su kanapėtu rūbeliu aprėdyta Dievo Motina yra netoli Jomontinės (buvusios smuklės) kelyje Rietavas - Plungė, už pasisukimo Kunigų sodos link, kairėje kelio pusėje, tolokai nuo kelio. Koplytėlė aptrešus, tokioje lygioje pievoje, apgriuvus tvorelė. Atrodo bi būtų į žemę įsmukus, - smilgose ir pievų žolėse paskendus geru savo trečdaliu. Senoviškas jos siluetas. Aplinka daro liūdną vaizdą, - ir pati koplytėlė toje lygumoje, kur-ne-kur kepurėtų karklynojų priaugus, atrodo apleista, visų užmiršta, tarsi būtų išmesta toli nuo gyvenamų vietų, kaip koks nereikalingas daiktas. Tačiau, matyt, pati Dievo Motina prižiūrima, ir jos rūbelis nesutrūnijęs.

21 pav. Telšių - Sedos kelyje (1962)

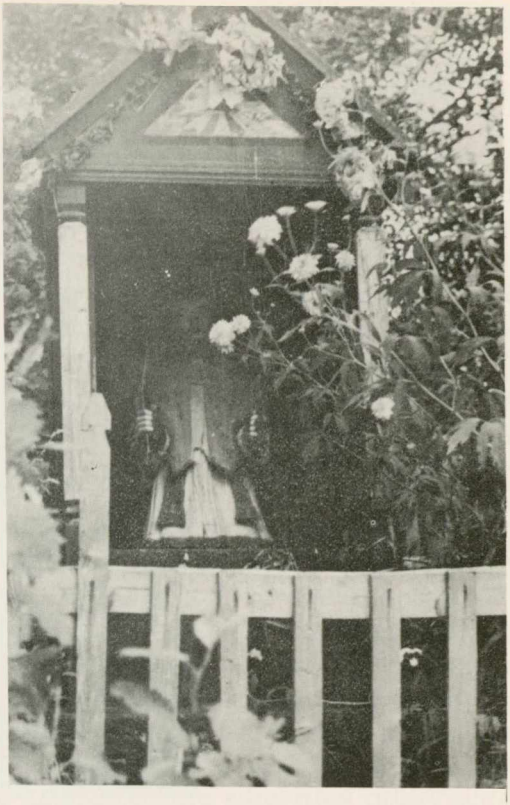

ŠVENTAS JONAS

Šventas Jonas, nepareinamai nuo to, ar jis didelis ar mažas, žemaičiai vadina švents Jonelis, ar tiesiog Jonelis.

Šventas Jonelis savo skaičiumi laiko trečią vietą šventųjų tarpe. Pirmoje vietoje kryžius - 42,8%, antroje - Mergelė Šventoji - 22,7% ir trečioje - šv. Jonelis - 9,3%.

Atseit, neimant kryžiaus ir Mergelės Šventosios, tų pagrindinių krikščionybės atstovų, šv. Jonelis eilinių šventųjų tarpe pirmauja.

Nežino žmonės, dėlko jis tapo šventuoju pakeltas, bet gerbia jį labai.

Jo vieta dažniausiai prie upelių, tarpkalnėse. Retai tepasitaiko sausoje vietoje. Šv. Jonelio nerasi atvirose vietose. Nėra šventoriuose, kapuose (be Grūstės), prie sodybų. Jis toliau nuo žmonių. Paprastai vienišas.

Daugiausiai Jonelių koplytėlėse ant žemės (21 pav.). Čia

22 pav. Juodaubyj koplytėlė ir šv. Jonelis (1962)

23 pav. Grūstė. Sedos kapai (1962)

24 pav. Telšiai
- Kalvarija

25 pav. Laukuva -
Kvėdarna (15 km.)
(1939)

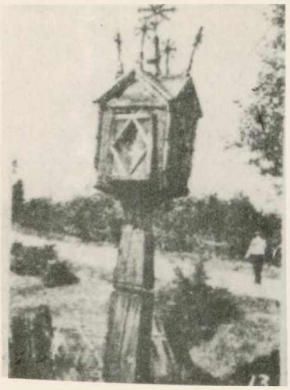

26 pav. Laukuva - Kvėdarna (8 km) (1939)

yra ir aukšto vyro ūgio (8 pav.). Mažas jis koplytėlėse ant stiebo. Koplytėlės tos paprastai apačioje žymiai siauresnės (7 pav.), ne storo, bet aukštoko stiebo.

Pasitaiko šv. Jonelis koplytėlėse, kur keturi šventieji (23 pav.), - į visás pasaulio puses bet kuriam po vieną langelį (25, 26 pav.). Neapsakomai retas jis koplytėlėse, prie medžių prikaltose.

Šv. Jonelis, atrodo, tarsi būtų kiek nuskriaustas. Jis sau pakrypęs, į praeivius pro koplytėlės langelį ar angelę žiūri.

Žmonės jį labai gerbia - savu laiko. Toks tiesiog akiplėšiškumas vadinti šventąjį šventu Joneliu. Jis savas, jis brangus, jis itin mylimas, dėlto jį taip malonybiniai vadina, kad tuo savo nuoširdumą jam parodytų.

Žemaičiai dažnai šv. Jonelį vadina tilto sargu, nes jis visuomet prie upelio (prie kelio netoli tilto): jis ne tiltą sergsti, bet saugo žmones, persergsti žmones, kad jie atsimintų, jog tiltas gali būti menkas, grindai su skylėmis, sijos papuvusios (tai jau nebe sargas, bet saugas). Dažnai čia būna koplytėlė su krikštu greta, arba su įdažytu, įręstu krikštu.

Tuo pačiu tikslu matai šv. Jonelius prie lieptų per upelį, prie takų, kuriais žmonės eina į miestelius tiesesniu keliu, negu važiuojamasis kelias: gal papuvęs lieptas, gal slidus, kad neįlūžtų, kad nepaslystumei.

Taip sakant, tolokai nuo vandens šv. Jonelio neaptiksi. Nemėgsta statyti prie stovinčio vandens. Juk Nepomukas buvo mestas į sriaunią Mldavą Pragoje, kad nenorėjo karaliui pasakyti jo žmonos nuodėmes, kunigo iš jos girdėtas per išpažintį (Nepomukas buvo kunigas).

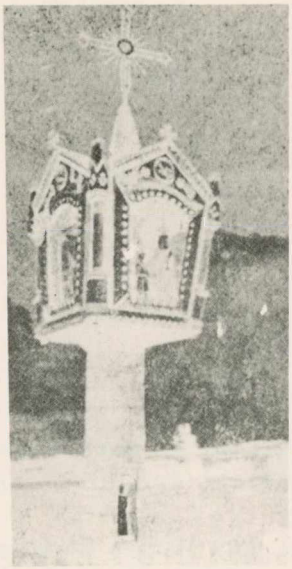

27 pav. Narvaišių soda

Savo prievartėje prie upalio tilto pavieškelyje Domarkas pastatė gražią koplytėlę ant stiebo (Plungė-Kartena 10 km , Narvašiuose) (27 pav.). Parkaniukais aptvėrė, margai baltai-rudai (tamsiai) nudažė.

Važiavę iš pievų su šieno vežimu. Ant vežimo arklius valdžiusi mergė (žemaičiuose mergės krauna vežimus, jos ir važiuoja ant vežimo namo) ir skreite laikiusi "gaspadoriaus" vaiką. Staigus kalniukas, o puskalnėje prie pat tilto reik sukti sodybos link per upalio brastvą. Tame pasisukime vežimas ir apvirtęs. Pusė šieno į upalį (upalis nedidelis, ir vištos "nepasikaišiusios" braido). O vaikas? Pasirodo, sveikitelaitis išpurškė iš smulkaus dirvonų briedgaurio šienio.

Laimei atžymėti, ar džiaugsmui už Apvaizdą, Domarkas pastatė keturių šventųjų koplytėlę.

Prie Pakapinės (4 km nuo Plungės ant Rietavo važiuojant) anoj pusėj tekančio per Pakalniškio laukus upalio - Minijos įtakas - stovi šv. Jonelis ant stiebo.

Kitoje pusėje upalio tebestovi buvusios smuklės namas. Cia malūno tvenkinys žuvingas. Aplink nuolaidūs kalnai, plačios pievos. Pavasarį Pakapis neša daug vandens, gana staigiai patvinsta. Ir vasarą, smarkiai audrai su liūtimi užėjus, pievos virsta ežerais.

28 pav. Alsėdžiai - Plateliai, Telšių ap.

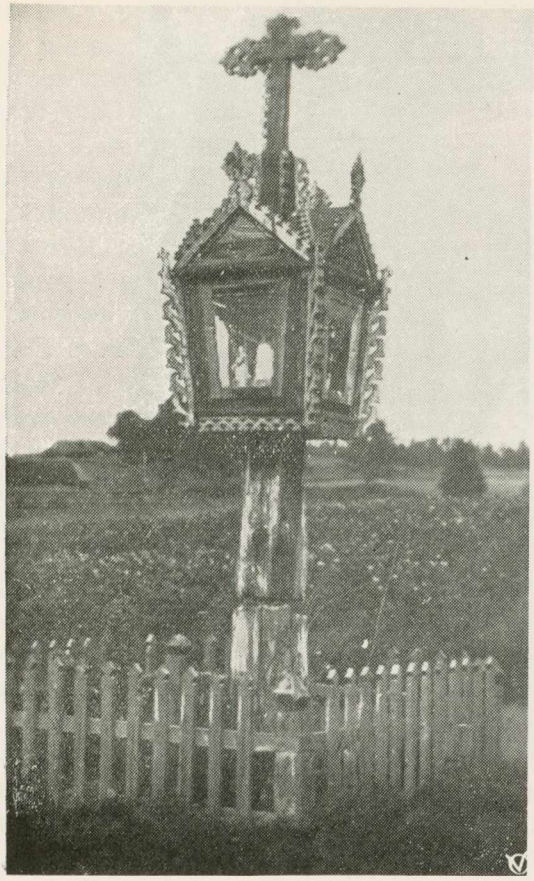

Vieną sykį užėjusi smarki liūtis. Tiltalis buvęs taisomas. Reikėję važiuoti brastva. Paprastai iš turgaus ar bažnyčios važiuodami, čia girdo arklius, - švarus vandenėlis žvyruotame, tekinį neplaunančiame gylyje.

Burnelę metęs, snuduriuodamas važiuoja sau žmogus. Saulutė už Lekemės baigia leistis. Per dieną mieste ištroškę arkliai, įpratę visuomet čia būti girdomi, pusriste pro smuklės langus šalia tilto į vagą. Patvinus vaga, gilu, arkliai kojom žemės - dugno nesiekia, metę norą gerti, ėmė plaukti į aną pusę. Vežimo karnelis nuo atsainių nusikėlė ir su sėdinčiu žmogumi paplaukė pavandeniui. Arkliai šiaip taip išsikapanojo vien su ratų pirmagalio tekiniais vežini į antrąją upalio pusę. Išsigando arkliai tokio keisto vežimo ir pakūrė kastiniu pro Židickius - Vait-

kevičius. Žmogus taip ir pavažiavo vandens nešamas pavandeniui. Besišvetiną prie smuklės žmonės ėmė šaukdami bėgti gelbėti. . . Ištraukė. . . Tai kur čia nestatydinsi džiaugsmo kryžiaus ar koplytėlės, kad padėjo išnešti gyvybę, kad neleido ir vandenyje patvinusio upelio nuskęsti.

Nuo Plungės ant Kalvarijos važiuojant, bene 5-6 kilometre reik pervažiuoti Babrungą. Čia Babrungas negilus ir nedidelis, tik čia platokas pravažiavimas arkliams girdyti.

Šią vietą savotiškai iškelia didelė koplytėlė ant žemės su šv. Joneliu, žmogaus augumo dydžio su gana darniai išskaptuotomis kūno dalimis. Idomus jo veidas, kažkaip nustebęs, susirūpinęs, bet jaukiai - meiliai žiūri. Kaip ir visur, nudažytas tik baltais ir juodais dažais; baltos rankos, veidas, kryželis; palmė, stula, o kitkas - juoda. Koplytėlė didoka, tik stovylai ji permaža. Šventasis jaučiasi suvaržytas siauroje patalpoje ir, tarsi, stengiasi, galvą iškišę, pažiūrėti - ar negalime apleisti savo būveinę. Koplytėlė ir stovyla turi panašumo su Šv. Joneliu (tik kiek mažesniu) ant Kulių kelio prie Minijos.

Koplytėlė statyta Šakio iš Berenių. Jo arkliai, begerdami, vis tolyn ir tolyn brido į vandenį. Pasijautę per giliai, ėmė staigiai suktis ir bėgti lauk (paprastai, atsigėrę arkliai paskubomis puola iš vandens). Tekinis palindo po dugninės, ratai apvirto, su likusiomis arklių išėdomis rekstyje paliko iki pusiau šonų vandenyje (taip atrodę atsistojus, o šiaip ratams virstant, murktelėjo į vandenį, kad nė sauso siūlo nebuvo likę). Sakėsi, buvęs gerokai burną metęs, tad ne taip jau lengva buvę iš sriaunokai tekančio vandens išplazdėti. Be to išsigando, atsibudęs vandenyje panardintas, nes važiavęs snuduriuodamas. Pats tą įvykį laikęs labai didele savo gyvenimo nelaime.

Užtatai padirbdino koplytėlę, greičiau koplyčią su nepaskandinamuoju šv. Jonu - "Nepomoku".

29 pav. Netoli Lėplaukės

AUGALOTIEJI ŠVENTIEJI JONELIAI

Maždaug vienodo ūgio iš vieno medžio padaryti šv. Jonai yra:

1. Už Plungės prie pasisukimo į Berenius (5-6 km) tiesiog "upalio saloje" - Babrunge stovi koplytėlėje šv. Jonas aukštesnis už vidutinio ūgio žmogų; koplytėlė rudai dažyta, siauroka, šventasis bi pasikreipęs pro koplytėlės angą žiūri.

2. Ierubaičiuose prie Pakapio upalio senuose kapaliuose, gal už aną didelesnis, su išskobta nugara rekrutams slėptis (žiūrėk Slėptuvė) gal kad neskeldėtų dėl oro kitimų); koplytėlė apaugusi sąmanomis.

3. Prie santakio Sausdravo su Minija, ypatingai gražioje vietoje, senuose Šilasodos kapaliuose Šimaičio žemėje. Neto-

li nuo tos vietos Magdelės kalno link, netoli kelio Plungė- Rietavas miške yra, atrodo buvęs piliakalnis. Čia Mykolas Oginskis (Plungiškis kunigaikštis) ruošdavo savo varduves, į kurias, be svečių-ponų iš tolimų kraštų sueidavo minios žemaičių. Žmones kiek pavaišindavo. Pašposaudavo. Pav., įšliaužk į aukštą nuplynintą kartį, gausi laikrodį ir t.t..Ponai šaudydavo eigulių išaugintus žvėris šiom iškilmėm - vilkus, lapes, kiškius. Paleistas pro šaulių eilę kits žvėrelis išbėgdavo sveikas, - mat pirmas turėjo šauti varduvininkas, tik paskui kiti. Tai rodo, jog čia gražios apylinkės.

4. Didokas kelyje Plungė- Kuliai prie Minijos prieš senkapius prie kelio. Čia irgi, galvą iškišęs. šv. Jonas žiūrėjo pro išmuštą langą. Koplytėlė ant kelio griovio pakraščio tvoroje.

5. Netaip jau mažas tuoj už Underavičiaus dvaro prie Žarnos upelio netoli Žarėnų (tarp Telšių - Varnių) naujųjų kapų. Čia netiek aukštas, kiek platus. Koplytėlė atrodo gana žemaitiškos išvaizdos.

6. Irgi nemažas šv. Jonas Kalvarijoje ant tilto. Taip, koplytėlė ant upės Cedrono tilto.

Šiaip, tiek prie Minijos pas Liepgirius (8 pav.), tiek prie Liepupio Prusaliuose, tiek Purvaičiuose Juodaubyje (22 pav.), tiek tuoj už Žarėnų Telšių link prie Minijos, tiek netoli Lėplaukės miške prie kelio Kontaučių link, - visi, sakykim, vieno metro aukščio (29 pav.).

Žinoma, tokie yra šv. Jonai koplytėlėse ant žemės. Ant stiebo koplytėlėse stovylėlės tėra arti 30 cm aukščio. Čia maždaug visi šventieji vienodo dydžio. Koplytėlės, tarsi, joms nustatytas matas, atrodo vienodo dydžio. Yra platesnių koplytėlių su vienu šventuoju, su dviem, trimis, keturiais. Aukščių skirtumą sudaro pagražinimai. Senesniosios koplytėlės žemėlesnės, naujesniosios kiek aukštėlesnės.

Slėptuvė. Pro Jérubaičių sodos (Plungės parap.) galą teka upalis Pakapis (Sausdravo įtakas). Tam upaliui į mišką įtekant, yra seni - seni kapaliai. Be kitų pastatų, kryžių, stokoplyčia ant žemės, akmenukais pakaišiota. Pats šv. Jonas buvo kur kas aukštesnis už mane (164 cm).

Kapaliai tie buvo Kuzavo žemėje. Kapaliai priklausė Jérubaičių sodai. Čia jérubaitiškiai atgiedodavo per kryžaunas dienas visų šventų litaniją, paminint visus iš tos sodos į amžinybę išėjusius, atseit, mirusius.

Ši koplytėlė nebuvo svarbiausioji kapalių koplytėlė. Ji buvo kiek nuošaliai, netoli tvoros, už kurios eina staigus mišku apaugęs kalnas žemyn į upalį Pakapį. Pro tuos kapalius eina iš Purvaičių pėsčiųjų takas į Plungę. Be senų kryžių, kapaliuose augo senos pušys. Aptvertos būdavo gana geru žiogriu, - didelių eglių aplinkui kunigaikščio Oginskio miške netrūko, dėlto ir žiograrikių žmonės turėjo užtektinai.

Pakapinės kapalių šv. Jonelis buvo užpakalyje ištašytas tarsi lovys. Dažai ant jo kur-ne-kur besilaikė. Buvęs spalvotai dažytas. Sutrunėjęs rankoje belaikomas kryžius ir antroje rankoje palmės lapo koto galiukas saujoje bebuvo likęs. Prie tetos Viktorijos Saudargaitės į Skruzdynius važiuojant, - pro čia arčiausias kelias, - visuomet prie tų kapalių sustodavome. Reikėjo tikrinti pakinktus, nes kalnas labai staigus ir tiesiai į upalį einąs. Mes vaikai landydavome po tą koplyčią ir slėpdavomės už šventojo nugaros.

Pasirodo, seniau, kad dar rekrutus gaudydavo, gaudomieji toje kapalių aplinkumoje dingdavo kaip į vandenį. Tiesa ir miškas čia tankus ir daubos tamsios. Mat, gaudomasis įbėgdavęs į tuos kapalius, atsistodavęs koplyčioje už šv. Jonelio nugaros įdubime, ir niekam nė į galvą neateidavo, kad ten kas slėptųsi.

Tik jau rekrutams pasibaigus, įvedus "kontungą", tie, kurie už Jonelio nugaros slapstėsi, papasakojo to šv. Jono tuose kapaliuose koplyčios paslaptį.

Visai arti priėjus ir žiūrint į koplytėlės vidų, negalėdavai pamatyti šv. Jono užpakalyje stovinčio paaugusio žmogaus. Saugi slėptuvė už šventojo nugaros, sakykim, į šventojo kūną įsispraudus.

Laureckio šv. Jonelis. Prusalių Laureckis pastatė šv. Joneliui koplytėlę ant žemės penktame kilometre nuo Plungės, važiuojant ant Kartenos. Ilgas- ilgas kalnas nuo mūrinės smuklės iki Liepupio tilto. Sunku suvaldyti arklius. Arba iškrito tekinio užkolis, atsikabino voga, arba rytvoga, arba perdžiūvusių tekinių lankas nusimovė, arba ir pats tekinis nuo ašies, arba kaklininkai atsisegė ar trūko, arba atvarslai atsirišo ir t.t.. Jei dar kas priešais važiuotų, arba pasiveji lėčiau važiuojantį, - tiek ir tiek visokių atsitikimų gali būti.

Va, ir Laureckio arkliai pasibaidė ir ėmė nesulaikomai lėkti žemyn ir, sųsukoj pro šalį tilto pralėkę - vandens išneštam griovy atsidūrė. Bet laimingai viskas baigėsi. Vien tik išgąstis ir baimė dėl sykiu važiavusio vienintelio 7-8 metų sūnaus.

Laimingai nelaimei atsiminti - koplytėlė.

Dar man paaugliu tebesant, koplytėlė buvo atnaujinta ir padaryta žymiai mažesnė. Jonelis tipingas Plungės padangės žemaičiams, seniai darytas; meistro sunku bedasiteirauti.

Vieną šventą pavakarę lynojo. Kad Narvaišių moterėlė ėjo pro tą koplytėlę, baigėsi didelis debesis. Šlapias kelias. Pasiplėšusi iki didžiojo rieto tekši basa moterėlė pro koplytėlę.

"Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus" pagarbino moterėlė.

"Ant amžių - amžinųjų amen," pasigirdo aiškus balsas iš koplytėlės . . .

Moterėlė bėgti. Išsigando, išgirdusi iš koplytėlės žmogaus balsą.

Per tiltalį į kalną, bijodama atsisukti, tarsi galvos perdaužta, bėga moterėlė.

Be aduksio įbėga į pirmojo gyventojo kiemą ir ne savu balsu šaukia:

"Mane Laureckio Jonelis pagarbino. . . Čia jau ne su doru. Bėkim, kas ten dedasi. . . "

Nė pypkės iš dantų netraukdamas, ramiai senyvas žemaitis sako:

"Ko tu skaičiojis. . . Kad būt koks velnias tave pagarbinęs, o dabar švents Jonelis. . ."

Vis tiktai visi nedidelio ūkelio sodybos žmonės pakilo, ir dideli ir maži, o patį mažiausį motina neša ant rankų. Vaikai

įsikabinę į tėvo švarko žambus, mergelės - į motinos sijoną, baimingai eina su visu būriu.

Išgandintoji moterėlė vis pasakoja, kaip ji ėjus, kaip buvusi pasikaišiusi, ką galvojus, pro koplytėlę eidama. Kaip tas lytus jai tėškęs, kaip šlapi marškinių pridurai jai blauzdas nuplakę. . .

Atskubėjo. . . Eina per nepiautą šlapią žolę iš kelio prie koplytėlės, - jau iš tolo ir aplink žiūrėdami. . . Pypkorius, išsiėmęs pypkę iš dantų, nusimovęs kepurę, viena ranka į kelią atsirėmęs, persikreipęs, žiūri į koplytėlės vidų. . .

"Še tau," sako: "koplytėlės stogas nekiauras, o Jonelis šlapias. . ."

"Ką tu sakai, bedušninke. Ar čia burtai kokie, ar tu manai, kad aš meluoju?"

Kol ta moteriškė nubėgo prie ūkininko, kolei šnekėjosi, kolei atėjo iki koplytėlės, lytus jau visai nuščiužo, net saulelė švystelėjo.

Mat, smarkiam debesiui užėjus praeivis iškėlė Jonelį lauk, pastatė už koplytėlės, o pats įsilindo į koplytėlę ir švetinasi nuo lytaus.

Praėjus lytui, išlindo, įkėlė Jonelį į savo vietą, o pats nuėjo savu keliu.

Štai kokio dydžio žemaičių koplytėlės ant žemės.

Stulgiai - Kražiai (2 km). (1939)

RŪPINTOJĖLIS

Rūpintojėlių*) mažiau, negu kitokių Jėzaus pavidalų (4,4%), negu stoginių kryžių (3,8%), negu šv. Jurgių (2,8%); vos tik 2,5%.

Nėra didelių Rūpintojėlių stovylų. Nėra jų ir koplytėlėse ant žemės, - tik antrame jų aukšte ir tik Kaltinėnų šventoriuje.

Nepritinka jis prie kitų šventųjų koplytėlėse ant stiebo. Jis vienas pats sau liūdi koplytėlėse prie medžių. Nedidelės jo koplytėlės, beveik ketvirtainios. Beveik visuomet koplytėlės atviros; be šonų, be durelių, be stiklų. Tik stogelis ir papėdė. Kartais papėdė turi tarsi slenkstelį, nelyginant, kad Rūpintojėlis neiškristų. Dažnai būna ne tik koplytėlė, bet ir pati stovylėlė nedažyta.

Liūdnas Rūpintojėlis pats: menka jo patalpėlė, nelinksma jo vieta, nedžiuginančius įvykius jis primena.

Ne už gerus pasisekimus, ne už patirtą laimę bei džiaugsmą jam koplytėles stato, sodybėles rengia.

Vargą jis primena, gyvenimo nepasisekimą jis vaizduoja: širdies skausmui aptramdyti, ašaroms švelninti, liūdesiui mažinti.

O gal skausmui priminti žmonės jį statydina, kad širdis neatbuktų, kad, sunkius išgyvenimus prisimindamas, tobulėtumei, vis geresniu darytumeis. Atmink, kas atsitiko. Žiūrėk, kad taip nebepaklystumei.

Pro mūrinių vartų vartelius einant į Žlibinų šventorių, take auga storas medis; prie to medžio prikalta būdinga padangei koplytėlė su Rūpintojėliu (30 pav.).

---

*) Rūpintojėlis yra statulėlė ir tik statulėlė, bet ne koplytėlė, arba koplytėlių bendras pavadinimas. Dažnai aptinki klaidinančius koplytėlių pavadinimus - rūpintojėliai.

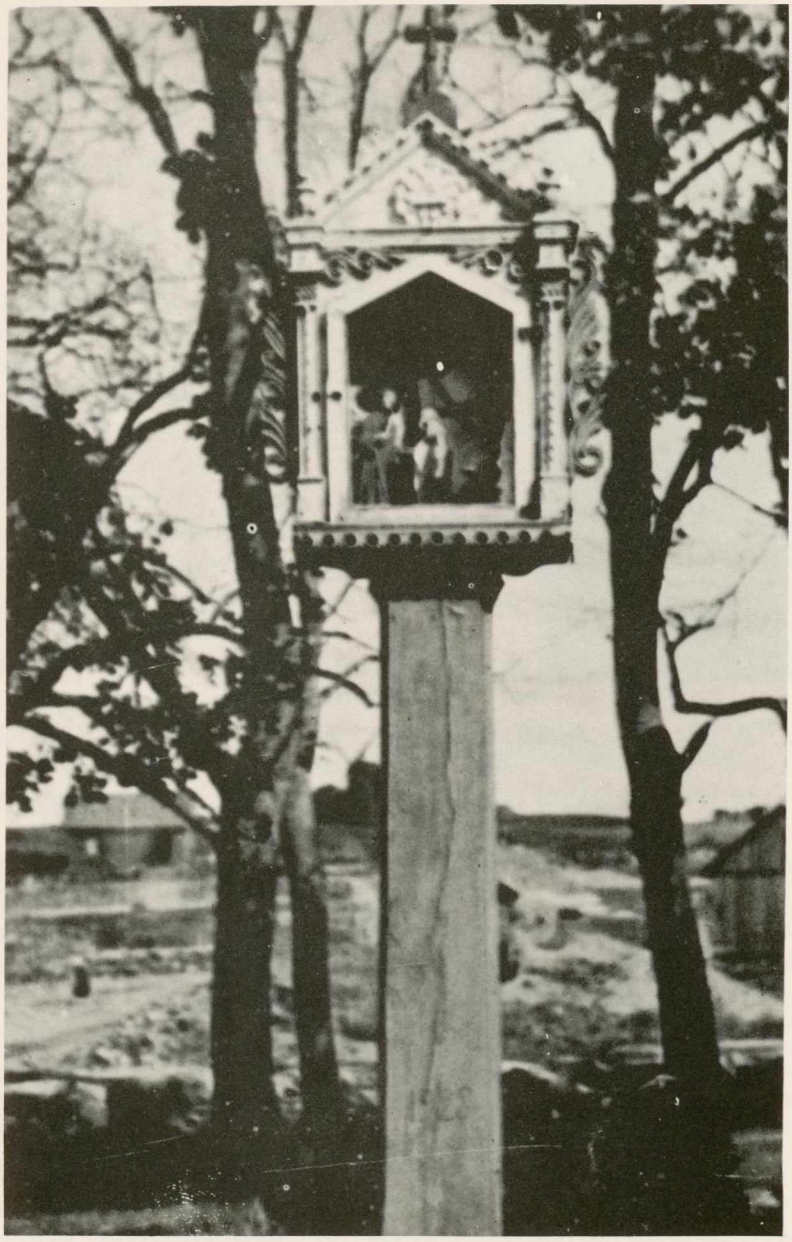

Tryškiai - Luokė

30 pav. Žlibinų šventoriuje

Ažuole. Ant Kaltinėnų šventorias, kairėje pusėje, kampe yra dviejų aukštų koplytėlė. Viršutiniame aukšte išpuoštas Rūpintojėlis, stebuklingu laikomas. Žmonės labai jį mėgsta. Ir juo kuris iš toliau, juo labiau gerbia, atnašauja, atvyksta pažadų - pasižadėjimų atlikti. Sako surenka ir aukų nemaža.

Jo kilmė. Jis prisisapnavo esąs ąžuole ir prašąs jį iš ten išimti. Prakirtę ąžuolą, rado Rūpintojėlį. Matyt, jis buvo įaugęs, paskui apaugęs stora seno ąžuolo rauplėta žieve - maukna.

Vieni, Kaltinėnus lankydami, eina į kapines Dionizo Poškos paminklo žiūrėti, kiti visai nieko nežino apie šį paminklą, o tuojau bėga į šventorių Rūpintojėlio pamatyti, poterėlį sumesti. Ir nežinodamas, šventoriuje atsidūrės, tuoj pamatysi, kad žmonės kažkaip kitaip elgiasi tame šventoriaus kampe, kur tas Rūpintojėlis yra. Jei paprasta diena, tai beveik visuomet prie tos koplytėlės pamatysi beklupančią moterėlę. Jei kuomet nebūtų

moterėlės, neilgai tereiks laukti, kad ji atsirastų.

Čia nuoširdus gerbimas. Čia ir vietos papročių galima pastebėti.

Nereik painioti Kristaus kalėjime su Rūpintojėliu (17 pav.).

Pagal Platelių ežerą - Virkštą - važiuojant šiaurės pakraščiu, prie kelio pridiegta medžių; prie tų medžių daug koplytėlių prikalinėta. Jose daugiausiai Kristus kalėjime (nesunku supainioti su Rūpintojėliu). Koplytėlės skirtingos savo išvaizda: sakysim, viena pamėgdžioja bažnyčią su dviem bokštais (lyg tai būtų gotiška), kita su geležine kryžma, kita su medine. Tačiau, galima manyti lyg tai būtų vieno žmogaus darbas. Neteko sužinoti, kas jas dirbo. Tačiau nugirdome su gerb. Gaidamavičiu, buk koplytėlių vietose buvę plakti, o gal ir negyvai užplakti Platelių dvaro pikto urėdo (dvaras pastaruoju metu priklausė Švazeliui - Choisell de Goffrier). Dvaras labai didelis. Daug baudžiauninkų turėjęs, didelius miškus valdęs.

Juk Virkšto ežero saloje buvo karalienės Bonos pilis. Apie Platelius senovėje dėjosi didelės istorijos.

Baudžiavą panaikinus tie plaktieji patys arba jų vaikai ir pastatę - prikaldinę tų koplytėlių prie dvaro buvusių medžių su Kristum kalėjime; nesako: su Jėzum kalėjime, bet su Kristum kalėjime.

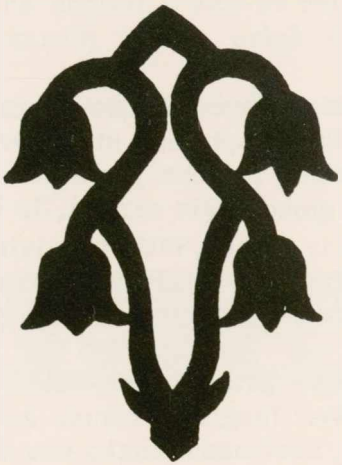

31 pav. Šventas Jurgis

ŠVENTAS JURGIS

Labai mėgiamas Žemaičiuose Šventasis yra šv. Jurgis (19 pav.). Jam koplytėlę stato prievartėse (31 pav.), pro kur kasdien praeina gyvuliai. Jis geros širdies, - jis gyvulius globoja. Jis narsus. Jo žirgas jam visur padeda. Nebijo žirgas ir smako, bitik karalaitę išgelbėtų.

Seksis man žirgai, kai pastatydinsiu šv. Jurgį. Kasdien šv. Jurgis matys mano gyvulius, globos juos, sveikatoje laikys.

Tik Drobukščiuose prie Varnių teko aptikti šv. Jurgį be žirgo. Pėsčias šv. Jurgis kariauja su smaku akyvaizdoje užburtos karalaitės, nuožmaus smako saugomos.

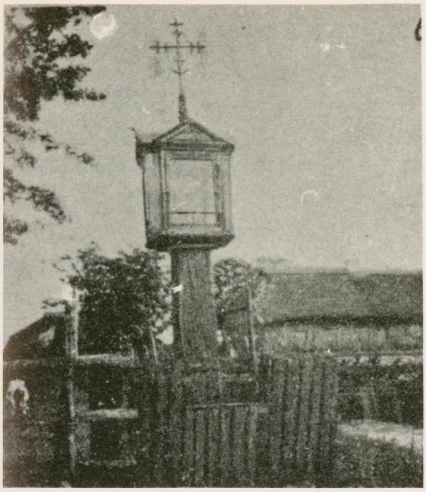

32 pav.

33 pav.

Tai nebuvo Mykolas - Arkangelas. Šis pėsčias, panašus į Jurgį iš apdaro, duria ietim smaką, ant jo nugaros atsistojęs. Pas Mykolą nėra karalaitės.

Tas vienintelis toks šv. Jurgis įamžintas "Aušros" muziejuje Šiauliuose.

Šv. Jurgio paveikslą gali matyti pieno laikomose patalpose, ant sienos pakabintą. Grįčiose - menėse šv. Jurgio nesimato. Jis ir karves globoja; jis telkia pienui skalsą; jis kelia pieno riebumą. Niekas "nenužiūrės" - nepagadins karvių. Karvės nepames pieno. Pavasarį greit nusišers - numes žiemos plauką. Seksis veršelius auginti. Karvės nepaliks bergždinės, neišsimes; nereiks karvių kilnoti prieš vesint. Greit ir laiku apsibėgs.

Į šv. Jurgio globą daugiausiai deda stambesniuosius gyvulius - arklius, karves.

34 pav. Telšiai
Ž. Kalvarija

ŠVENTAS ROKAS

Šventas Rokas labiau mėgiamas už Šv. Zidorių. Šv. Zidorius, mat, kasdienio paprasto darbo palydovas, eilinis, taip sakant, kaimo darbininkas. Jis aria, sėja. Dirba tai, ką dirba bet kuris kaimo darbininkas.

Šv. Rokas - keliautojas (34 pav.). Pavargęs, sužeistas. Nebegalįs kelionės tęsti, šunelio maitinamas. Šv. Rokas paslaptingesnis, neįprastas. Ne žemaičių padangės žmogus. Svetimas, iš kitur "atneštas". Turbūt , savam krašte jis buvo itin gerbiamas, kad net ir po svetimus kraštus jo vardas prasiplatino; jis kažkoks nesuprantamas. Ta jo ilga lazda su ryšulėliu, tas sa-

votiškas apsiaustas, apavas, apmovas, verčia stebėtoją susimąstyti, kažką paslaptingo įžiūrėti. Ir dar šuniukas atneša jam duonos kepalėlį.

Šv. Roko koplytėles stato klaidinančių vietų kryžkelėse, prie mažų keliukų miškuose, toli nuo gyvenamųjų vietų, kur nėra ko pasiklausti, kuriuo keliu eiti. Paprastai, jis ne priešakinėje vietoje, bet už tatai išdidžiai žiūri į tolį, su viena ranka drąsiai laikydamas savo ilgą lazdą, o su kita, pakėlęs rūbą, rodydamas virš kelio kojos žaizdą.

Aptinki šv. Roką ir vieną prie medžio prikaltoje koplytėlėje.

Kartais į šv. Roką žiūri, kaip į žaizdų gydytoją, - ne vien kūniškų žaizdų (žiūr. Purvaičiai - Plungė), bet ir širdies žaizdų - meilės padarinių.

Tačiau, daugiausia jis keliautojų globėjas.

Šv. Rokas Varniuose. Štai kokios paskirties susilaukė šv. Rokas. Varnių medinės bažnyčios šventoriuje, netoli nuo didžiųjų vartų, stovi gana didelė šv. Roko koplytėlė ant žemės. Jos nugaroje yra didoka apvali skylė. Pro tą skylę per šv. Roko atlaidus žmonės verste priverčia koplytėlę vaisių - obuolių, kriaušių. Pasakojo, kai kuriais metais, vaisiams nebetelpant koplytėlėje, žmonės versdavę juos prie tos skylės ant žemės tarp koplytėlės ir "zomato".

Visa tai daroma, kad sodai geriau užderėtų, kad obelys - kriaušės nei žaibų pavasarį žydint, nei kirmėjimo vasarą, nei šalčių žiemą nebijotų.

Taip tai žemaičiai pasišovė tą keliautoją pašelpti ir gauti vilties sau atpildo iš jo susilaukti.

Nepaneigė tų pasakojimų ir kun. Juozapavičius, mūrinės Varnių bažnyčios klebonas, kruopštus tyrėjas ir didelis žinovas žemaičių bajorų pavardžių kilmės, įpykinęs plačių apylinkių bajorus, įrodydamas pagal metrikų knygas jų žemaitišką, o ne lenkišką kilmę.

Kad per "uždūšines" žmonės prinešdavo kumpių, sūrių į Kontaučius ir sudėdavo "bobinčiuje", dar ir aš tai atsimenu. Mama tuomet sakė: "Igne, veizėk, kiek kumpių, tiek nesi nė matęs." Man mažam pasirodė didelė kumpi krūva bobinčiaus kampe.

35 pav. Kaunatavas - Luokė. Šv. Zidorius

ŠVENTAS ZIDORIUS

Šventam Zidoriui žemaičiai stato koplytėlę kiek tolėliau nuo sodybų, laukuose. Jis laukus prižiūri. Jis javų daigumą pakelia (19 pav.) Jis apsaugo nuo sausrų, nuo per didelio lytingumo, nuo amaro.

Šv. Zidorius sėja, o angelas su jaučių jungu aria. Kai pats Zidorius aria, tai angelai sėja (35 pav.). Angelai aplink švaistydamies, teikia jam visokiariopą pagalbą.

Zidorius aprėdytas vietinių žmonių rūbais, - ilgu švarku su ausyta atlapa kepure, arba vienmarškinis su šiaudine skry-

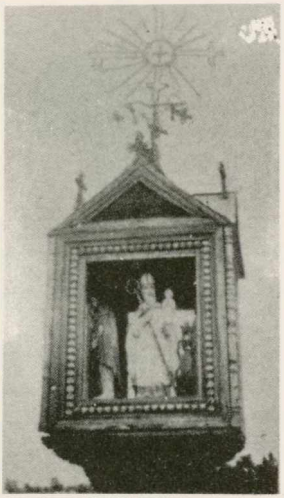

36 pav.

bėle, plėšų pintinę sėtuvę rankšluosčiu per petį persimetęs. Sėtuvės pasaitas - rankšluostis su kutais, ilgas, tarsi vestuvinių vėdlių bei pasekėjų jaunosios dovanoti ištaigingi audiniai. Zidoriui ir ūsai žemaitiškai pakirpti. Dažnai jis kelnes pasiraitęs, reik manyti, basas po supurentą dirvą grūdus sėdamas, drąsiai, bet susirūpinęs, žengia.

Yra Zidorių labai poniškai apsirėdžiusių. Kone frakuotas, tarsi su cilinderiu apmautas, nelyginant per atlaidus stambiausias dvarininkas paskui baldakimo aplink bažnyčią eina (tik čia be kepurės). Tokių Zidorių nedaug. Labai retai kame. Šitos išvaizdos Zidorius sėja. Ariančio taip prašmatniai aprėdyto nėra tekę matyti. Šis Zidorius gal ir atitinka pats save - dvyliktojo šimtmečio ispaną.

Tačiau, tas mūsiškai aprėdytas Zidorius yra savas, jaukus, atitinkąs pilko pavasario lauko aplinką, bet kvepiančią viltimi, drąsa, pasišventimu. Bet vistik kiek susirūpinęs, ar tikrai jo užtarimas prieš Viešpatį pateisins ūkininko sunkaus darbo lūkesčius, pašvarins per žiemą nusikalėjusius ariamus jaučius, atneš rimtą atpildą.

37 pav. Grūstė
Sedos kapai

Bendrai vyrai - šventieji niekuomet neturi drabužinių rūbų. Jų nerėdo, tik dažo. Šv. Jonelis paprastai dažytas tik juoda ir balta spalva: veidas baltas, komža balta; akys, antakiai, ūsai, barzda juodi. Jis nėra jaukus, patrauklus. Maži vaikai jo bijo.

Vaikams patinka ariąs Zidorius bei jojąs Jurgis, Jonas Krikštytojas, Jėzų iki kelių į vandenį įlapinęs, ir dar baltas karvelis viršuje, šv. Antanas su kūdikiu ant rankų, ar asilą prieš monstranciją paklupdęs, Šventoji Šeima su mažu Jėzusėliu.

Šiaip šventųjų stovylėlės dažniausiai spalvotai dažytos, - išmargintos. Rūbai su raudonom juostom, mėlynais apsiaustais, jei tai kokius riterius vaizduoja. Yra auksinės spalvos, ir ne vien karūnose.

ŠVENTAS PLIURIJONAS

liurijonai statomi miesteliuose nuo ugnies nuo gaisro apsisaugoti. Žemaičiai niekuomet nesako šv. Pliurijojonas, bet tiesiog Pliurijonas. Pro jį eidami kepurės nemauna.

Apie Žygaičius - Tauragę yra ir kaimuose Pliurijonų ant labai aukštų laibų stulpų, tarsi ant karčių.

Bene pats didžiausis Pliurijonas yra Plungėje. Mūrinis aukštas stulpas. Didelė Pliurijono stovyla. Stovyla gero darbo. Prie didelės gatvės, judrios ir šventą dieną ir turgaus dienomis. Tiesa, riteris Pliurijonas žiūri dvaro link. Gal jis buvo statytas sykiu su mūrine varpine, kažkas apie 57 pereitojo šimtmečio metus.

Kretingoje Pliurijonas tokioje nematomoje vietoje. Nežinodamas vietos, jo nesurasi.

Kontaučiuose neaukštas ir mažas, įvažiuojant nuo Smilgių.

Didokas ir įdomus Tryškuuose. Prie turgavietės ir kelio bažnyčios link. Nepastebėjęs Pliurijono, per Tryškius nepravažiuosi, negu tik nuo Luokės ant Šiaudinės kitu turgavietės pakraščiu važiuotumei. Čia žmonės jį vadina Pliureliu.

Gaurė-Batakiai, 3 km, ant aukšto stulpo ir už 10 km kitas. Kitur tokių aukštų stulpų Pliurijonui nevartoja.

Kaltinėnai - Šilalė, 8 km, ant aukšto stulpo Pliurijonas; dar 18 kilometre.

Tik vienoje vietoje, Žygaičiai - Prišmantai - Būdviečiai, 5 km ir 8 km, yra koplytėlėse ant stiebo Pliurijonai.

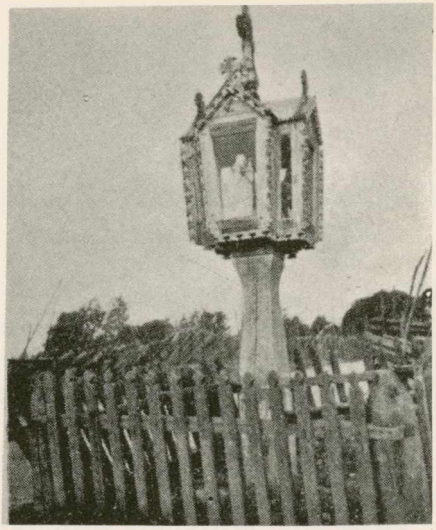

38 pav.

ŠV. JONAS KRIKŠTYTOJAS

Tik 2,3% tenka šv. Jonui Krikštytojui. Čia šventas Jonas. Niekas Joneliu, ir apsirikęs, nepavadins.

Nelengva pavaizduoti šv. Joną Krikštytoją: vanduo, Jėzus iki kelių vandenyje, šv. Jonas stovi prie vandens pakraščio, pila Jėzui ant galvos vandenį. Aukščiau viso to vaizdo Dvasia šventoji - baltas karvelis.

Šv. Jono koplytėles stato prie vandens. Neprisimenu, kad būčiau kame matęs šv. Jono Krikštytojo koplytėlę ant žemės.

Šitas Jėzaus krikšto pavaizdavimas visuomet būna gero darbo, gražiai nudažytas, be didelių išrantymų, bet pavaizdžioje koplytėlėj ant stiebo.

Kas yra aukštesnis už patį Kristų?. . . Šv. Jono Krikštytojo ranka, atsako, ilgai negalvodamas, žemaitis.

Nesimato šv. Jono Krikštytojo sodybose bei kapuose.

Žemaičio širdžiai tokios koplytėlės vaizdas nieko nesako. Nesuseksi, dėlko šv. Jonas Krikštytojas, o ne Jėzaus krikštas, pastatydintas. Su gyvenimo įvykiais šitos sodybos nesiseka surišti. Ir žmonės neturi pasakojimų, ko prašoma, dėlko atnašaujamas toks rinkinys. Gražus istorinis vaizdas, tačiau vidujinės šilumos sodiečiui neteikiąs.

LURDAS

Ar tik ne visuomet netoli piliakalnio už daubos būna senkapiai - kapaliai. Taip ir prie Kartenos piliakalnio (Kretingos apskr.).

Itin sunkiai įlipamas piliakalnis, gražiai dar iki šiolei savo apvalią lytį išlaikęs. Aukštai - staigiai supiltas nuo ariamos lygumos. Į Minijos ir Alanto santakį, į šiaurę staigus drėgnas šlaitas. Į vakarus visai neįlipamas upelio išneštas skardis.

Už to skardžio kapaliai. Jų šlaitas į pačią Miniją ir staigus ir šlapias. Į pietus ir į vakarus lyguma dar nevisai išplėštų Nausodžio dirvonų.

Prie pat kapalių visai arti šlaito viršūnės šaltinėlis - nemaža vandens, šaltas vanduo, sveikas, sako, gydomas vanduo. Yra pasigydžiusių, bet daugiau tebesigydančių.

Kapaliai, kaip ir visur Žemaičiuose, sodos kapai. Pačiam viduryje (arti vidurio) ant akmenų koplytėlė su Dievo Motinos papuošta stovyla. Vienas kitas apipuvusios iškrypusios kryžmos kryžius, dar koks stoginis kryžius, senatvę nusakąs, visą kapams vaizdą teikiąs, kartais ir koplytėlė ant stiebo pasitaiko su mėgiamaisiais šventaisiais - vėl Mergelė šventoji,šv. Zidorius sėja arba su jaučiais pats aria, ar angelas aria, o pats šventasis sėja, dar šv. Jurgis, gyvulių globėjas, ar keliautojų ramstis - šv. Rokas su šuneliu. Tai ir čia kapalių toks pat vaizdas. Tvoros nė vardo. Aukštų piktžolių prižėlę, dar ir žydinčių kadaise pridiegtų užsilikę. Tik čia ne prie kelio, iš niekur tų kapalių nepamatysi. Tik iš visai arti, paskutinę tvorą perlipęs, gauni jaukų senosios Žemaitijos vaizdą. O jau pačiuose kapaliuose būdamas, pro medžių viršūnių progumas pamatai anos Minijos pusės gražų ariamą šlaitą, plačias pievas, Kartenos miestelį, Kartenos abiejus kapus ir Minijos tolimus plačius šlaitus žemyn, kitų senkapių link, Kalkyčių kalno link. Taip pat neapregiamas Minijos slėnis Salanto, Minijos intako, link. Net pačiam santakyj Domarko malūnas matyti. Tikrai įdomus slėnis su daugeliu senovės paminklų, piliakalnių, griovių. Čia pat į Miniją įtekančio Alanto nepap-

rastas slėnis. Čia neapsakomo grožio vieta, ir šiaip jau keliu važiuojant. Trūksta žodžių, stebint tai nuo piliakalnio, arba geriau nuo pačių kapalių arba jų artimiausios apylinkės.

Tikrai reta Žemaitijos vieta čia su tolimais, aukštų kalnų, plačių slėnių vaizdais, su vagotais įstrižai kalnų (pašliauniai) ariamais staigiais šlaitais, su besimėtančia nuo vieno prie kito šlaito Minijos vaga, su gražiomis lygiomis, kitur jau ariamomis pievomis.

Pamėgo tą vietą ūkininko bernas. Jis vis ją lanko. Jis ten sėdi - rymuoja. Ir į Karteną eidamas ir iš Kartenos grįždamas. Čia jo takaliai kapuose ištrypti, čia kruvini takai - ir žolė jau nebeauga.

Ar jis apsisapnavo, ar čia, sako, po didžiosios koplytėlės pinigus iškasė. Kas jį žino. Išsišnekėjus ir man nepasakė.

Taip senu bernu ir išgyveno, vis prisilygdamas tai lentų, tai sienojų. Sumanė, mat, medinę koplyčią tuose kapaliuose statyti.

Ir pastatė pats vienas, savo rankom. Žemaitiškų šventųjų pririnko, pripirko. Savotiška koplyčia be statybininko taisyklių, be architekto lyčių. Atrodo, tarsi, žemaitiška būtų.

Panoro senvaikis prie šaltinėlio Lurdą įrengti.

Reik didelios stovylos. Sako, Švėkšnos klebonas Macijauskas gražią bažnyčią pastatydino. Turbūt jis nusimano ir apie Mergelės šventosios stovylą. Eisiu pas jį tarnauti. Uždirbsiu.

Ar ne dvejus ar trejus metus pas tą kleboną veltui tarnavo, kol stovylą gavo. Bene iš Prancūzijos partraukė.

Netinka Žemaičiams ta stovyla. Visai negražios išvaizdos Mergelė šventoji, dar įmurdyta į ankštą-ankštą urvą, tarsi vietos nebūtų buvę.

Lanko mergelės tą stovylą, tą po jos kojų šaltinėlį, tas kapinaites. Daugiausia patį šaltinėlį. Čia gydykla. Mergelė šventoji tik šaltinėlio globėja.

Skirsto Nausodžio kaimą viensėdžiais. Kaimas prikerta Lurdo sodybai gerokai žemės. Išauga namukas. gyvena atsiskyrėlis, vaišingas, tikras vienuolis, tikriausis, nesamdytas nedirbtinis vienuolis. Nei išmaldų prašo, nei apdaro turi, nei kampo geresnio. Garbingas vienuolis, senas, su viršum septynių dešimtų metų.

Ir žinant, netaip jau lengva į jo sodybą patekti. Nei ką paklausi, nei kelio kokio. Tik takeliai, daugiausia gyvulių išminti. Taip pačiam kalne. Taip šlaituose.

Jam nieko nereik. Jis savo pasiekė. Ir Lurdas ir šaltinėlis ir koplyčia sava su savais šventaisiais.

Ir tokie miršta. Nors atrodė, kad jis gyvas išdžius ir, nebegalėdamas pats pavaikščioti, bus vėjo nešiojamas.

Aš tik vieną jį ten ir tematau. Toje gražioje, bet tolimoje nuo žmonių aplinkoje, tarsi žmogaus kojos neužeinamoje vietoje, vienas - vienišas senelis vaikšto - rūpinasi - brūzda apie savo kurinį, išdidų - garbingą.

Tik jam ten tebuvo tinkama vieta. Mirė pats. Ar rado jį nebegyvą, ramiai užsnūdusį amžinai.

Isikūrė vienuolės. Jau kitas vaizdas. Visai kitaip atrodo aplinka. Gal daugiau tvarkos - ir gėlelė auga, ir takelis apšluotas, ir dėžutė pinigam įmesti, kad nesimėtytų ant šaltinėlio akmenų ar po stovylos kojomis.

Bet vienas tikrasis vienuolis čia labiau tam gamtos kampeliui tiko. Mačiusieji jį toje sodyboje niekuomet nei jo, nei tos sodybos nepamirš.

Ar tik čia ne pati gražiausia vaizdingosios Žemaitijos patrauklioji žemaičių taip mėgiamos gamtos vieta.

Toks yra Nausodžio Lurdas.

Plungės Lurdas. Kai mokiaus Liepojoje ir gyvenau pas Jazdauskienės prie Šieno turgaus Markuzės namuose (netoli Stonio namų - krautuvės), nugirdę pas Stonį pravažiuoją nuo Goldingos lietuviai, kad čia yra nuo Plungės mokinys, užėjo pasiteirauti (1903).

Jie važiavo į Plungę sveikatos ieškoti. Girdi, ten esąs šaltinėlis, vanduo daręs stebuklus, gražindamas sveikatą visokiomis ligomis sergantiems. Pasakiau nieko nežinąs. Tuoj parašiau tėvui, kokie ten apie Plungę stebuklai darosi. Atsakė, nieko nežinąs - negirdėjęs, ir pasiteiravęs, nieko tuo tarpu nenugirdęs. Mat, mes iš Plungės važiuojame Telšių keliu, o būsimojo Lurdo vieta ant Kartenos kelio, - visai priešingoje pusėje.

Sako, kun. V. Jarulaitis norėjo užbėgi už akių rusams, kad čia cerkvės nepastatytų. Dėlto paskelbino, buk jo sesuo nuo Joniškio prisapnavus apie šaltinėlio prie Saldžiosios girelės gydomąsias stebuklingas savybes. Dabar ten Lurdas, kapucinai, koplyčia, bendrabutis, stebuklai iš šaltinėlio vandens, vieni čia traškanotas akis plauna, kiti geria, kitos dar kokias kitas vietas mazgoja, - vietoje vandenėlis geriau veikiąs. Matyt,

bijoma, kad nevežiotų statinėmis kur kitur ir nesipelnytų, arba nemažintų žymias kapucinų įplaukas, - žmonių vežimai, iš tolo atvažiavusių, visuomet stovi. Juk užperka mišias, aukoja bažnyčiai, meta į "karbonką" - didelę, gerai apkaustytą (kaip ir Kretingoje įrengtame Lurde).

Vietos pasakojimai taip aštriai neveikia, kaip kad gražūs padavimai, kad ateina iš tolo, kad ten, sako, nuo rimtų žmonių nugirdau, kurie patys buvę, matę.

Kretingos Lurdas. Lurdą įruošė Pranciškonai (darbštusis iš Amerikos atvykęs tėvas Augustinas - Dirvelė) už bažnyčios prie vienuolyno tvenkinio. Neįspudingai panaudotas nemažo kalno šlaitas. Iš laukuose ir upėse randamų nedidelių akmenų sudarytas urvas. Ir vėl tas pats: pačioje į akį krintančioje vietoje - didžiulė dėžė pinigams mesti.

Žmonės taip nedarė. Jie statė kryžius - koplytėles savo vidujiniams išgyvenimams palengvinti, suartėti su dieviškomis galybėmis, mėginti susirišti su šventaisiais, su Nukryžiuotoju, su Dievo Motina, Mergele Šventąja. Gražūs tikslai atvirų minčių, skaisčių širdžių. Ir skelbiama, kad čia stebuklinga vieta, aukos šimteriopai sugrįžtančios. Ir įsivyravo žmonėse mintis, kur renkami pinigai prie stovylų, prie koplytėlių, tai esama stebuklinga.

Palangos Lurdas. Tikrasis Žemaitijos Lurdas grafo F. Tiškevičiaus (Felikso, Palangiškio) įrengtas (1889 m.) prie Birutės kalno Palangoje, be pasipinigavimo tikslo. Tiesa, jis Lurdą panaudojo savo parkui pagražinti. Gal turėjo minties atitraukti žmones nuo Birutės, o ateityje nukreipti į Lurdą.

Čia įdomus, brangus padarinys. Paskui ėjo pamėgdžiojimai, be skonio, nevykę - Gardame, Plungėje, Kartenoje (čia dovanotina - paprastas neraštingas dievobaimingas bežemis tarnautojas įsteigė).

Lurdas. . . Palangoje grafo Tiškevičiaus primestinis. Už 12 km Kretingoje - vienuolyno atneštinis. Už 14 km Kartenoje - žemaičio vyro iškastinis, - savojo savas kūrinys. Čia Minijos šlaitas staigus. Čia pakriaušė stati, šaltinėlis gausus. Kapinaitės čia senos. Piliakalnis aukštas, gilios istorijos kupinas. Vaizdas tolimas-platus. Savo jausmas, savųjų širdies meilė čia įsikūrė. Turėtų bent sau šilumos nesigailėti. Jau Jau vienuolyno mergaitės mirusiojo kūrėjo takais ėmė vaikštinėti.

Už 23 km Plungėje - viešnios apsapnuotas, kapucinų sudorotas. Dėlto jo kelias čia sustojo, kad svetimiems pasidabojo. Čia gražu didinga, bet vis tik svetima, o gal svetimų ir mintis paslaptinga.

Gardamo Lurdas nuo šios tiesiosios nukrypęs į šalį - lygumoje, be šaltinėlio įrengtas. Inkalių sodoje (Svėkšnos parap.)

O Šiluvos Mergelių Šventųjų tik 5. Iš viso gi Mergelių šventųjų sukurtuose 2424 kilometruose Žemaičių padangės kelių - 735, vos 0,6%. Nerūpi savi tikrieji stebuklai.

BAUBLIAI

Lietuvos rašytojas Dionizas Poška (1757-1831) Barzdžiuose (Bijotų dvare, Skaudvilės valsčiuje, Tauragės apskrityje) 1812 metais daug šimtų metų aplinką puoūsio storo ąžuolo išskobtoje išduboje buvo įsitaisęs gana erdvų darbo kambarėlį; čia stovėjo stalelis, keli suoleliai ir dvi eilės lentynėlių. D. Poška turėjo du baubliu. Vienas didelesnis, kitas maželesnis. Didesniajame du langeliu. Mažesniajame vienas. Ant didžiojo durų tebėra Poškos įrašytos eilės. Didysis baublys ties pamatu turi 9 metrus aplinkui; viršuje kiek mažiau; aukštis 4 metrai. Mažesnysis baublys 3 metrų aukščio; ties pamatu 7 metrai aplinkui. Šis tuščias.

Tuodu baubliu augo netolimoje pelkėtoje vietoje. Abu ąžuolu buvo žmonių dideliai gerbiamu. Reik manyti, jog juodu užsiliko iš tų laikų, kuomet lietuviai garbino medžius, ypač ąžuolus.

Parvėžino Poška baublius į gražesnę gamtos vietą ir įsitaisė sau du nameliu. Baubliuose buvo Poškos knygynas ir Žemaičių muziejus. Iš buvusio muziejaus tėra išsilaikę keli suakmenėjimai: akmeninis stalas, trinamųjų girnų su duobe akmuo, pailgas akmuo, panašus į moterį, vadinamas "užkeikta moteris".

Įvažiuojant į šitą sodybą, kur dabar pradžios mokykla, stovi nedidelis baublys koplytėlės pavidalo - tikra koplytėlė. Ir tikrai baubliai tinka koplytėlėms. Pridirbk tik atitinkamą stogą su kryžma ir štai visai graži žemaitiška koplytėlė.

Tokių iš ąžuolo išdubų padarytų koplytėlių yra keletas Barzdžių apylinkėse. Žinoma, nė viena negali su tikruoju baubliu lygintis. Čia jos kur kas mažesnės. Kitos kartais ir koplytėlėms per lieknos.

Vis tiktai žemaičių ant akmenų statomosios koplytėlės yra storokos. Juk ir šv. Jonelis yra platokas su savo palmės lapu vienoje ir kryžiumi kitoje rankoje. Ir sopulingoji Dievo Motina su Jėzum ant kelių irgi plati: sėdi ir ant kelių laiko Jėzų; Jėzaus galva kiek prasikišusi pro plačiais rūbais išsiskietusią

Dievo Motiną, o kojos Jėzaus nuo kelių Dievo Motinos nusvirusios. Dar dažnai čia būna iš šalių po angeliuką, laikantį žvakidę su žvake. Šitos dvi statulos, šv. Jonelis ir sopulingoji Dievo Motina, daugiausia aptinkamos koplytėlėse ant akmeninių pamatų.

Ir Karalienė dangaus platoka, dar ypač, jei aprėdyta tuliniais rūbeliais. Ir vėl angeliukai iš dangaus ledžiasi abiejose pusėse, o apačioje puodukas gėlėms įmerkti ar popierinėms gėlėms laikyti.

Dėlto koplytėlės turi būti erdvios - plačios, gilios. Tik daug jų priešakinio vaizdo užkloja stiklinių durelių platoki rėmai, - reik pasilenkti ir į šalis galvą kraipyti, kad koplytėlės vidaus pakraščius pamatytumei. Tai sudaro tam tikrą gyvai veikiantį paslaptingumą.

Taip galvojant, koplytėlėms tinka tik iš storų - storų ąžuolų pagaminti erdvoki baubliai.

Aušros muziejuje Šiauliuose buvo bene du baubliu. Rodos, kaip tik iš tos Dionizo Poškos gyventos padangės, nes kitur Lietuvoje kažko panašaus į baublius neaptinkama.

Tai padangei baubliai sudaro savotišką vaizdą, kaip niekur kitur.

Ir bendrai Kražių padangės koplytėlės kiek kitoniškos, kitonišką nuotaiką sukelia.

Čia ir stebuklingų yra. Prie Kražių miške, Kražių parke, visa sodyba įdomi ir stebuklinga.

Apie Kražius glūdi daug gilios senovės paslapčių. Dar pasukus Užvenčio link einant, senosios praeities pėdsakų daug. Ir pati gamta atrodo kitoniška, be miškų. Pliki kalnai. Tolimi reginiai.

Visus apylinkės paslaptingumus, tarsi, į vieną vietą sutraukia Dionizo Poškos baubliai Barzdžiuose su savo gražiai tebestovinčiais baubliukais.

Įdėmiai žiūrint, tie baubliai sukelia savotiškus pojūčius, gili mistiška senovė stojasi prieš svajas akis - išdidi, galinga, kiaurai nesuprantama, beveik šiurpi, - įsitaisyk išpuvusio medžio išduboje. . . Pirma rask tokią išdubą.

Kiek tame ąžuole senatvės garbingos, - ko tas ąžuolas aplink save nėra matęs, girdėjęs, - ir siaurų žmogiškų išgyvenimų ir gilių valstybės įvykių. Žiūrėk akylai, galvok atydžiai. Daug gaivios drąsos atsiranda, daug tikros meilės tėvynei sužiba, daug gyvo noro dirbti - pasišvęsti gėriui, kažko geresnio - kil-

nesnio siekti, pasijausti visai silpnas - mažytelis, daug negrįžtamo laiko veltui leidžiąs, nenaudingas netik kitiems, bet ir sau, kiek ir kiek skolingas tėvams, per menkas pavyzdys vaikams.

Turint galvoje gilius mistiškos senovės pojūčius ir persimetus į kitas Žemaičių žemės apylinkes, galėtų sukurti, taip sakant, nemažai praeities išgyvenimų bei istorijos lizdų, sekant vien kryžių - koplytėlių sukeliamus įspūdžius, jau paskubom pajautus, juo labiau kiek arčiau prisižiūrėjus, pasiteiravus, patyrinėjus: vienur baubliai, kitur daug krikštų, dar kitur stoginių kryžių įvairumas, vėl kitur koplytėlių ant žemės, koplytėlių su augalotais šventaisiais, ir vėl kitur galingi į dangų besiskverbią aukšti kryžiai, paprasti - tik kryžiai sava lytim, bet ne pagražinimais kilnūs, išdidūs.

Visa tai kai ką savyje atspindi.

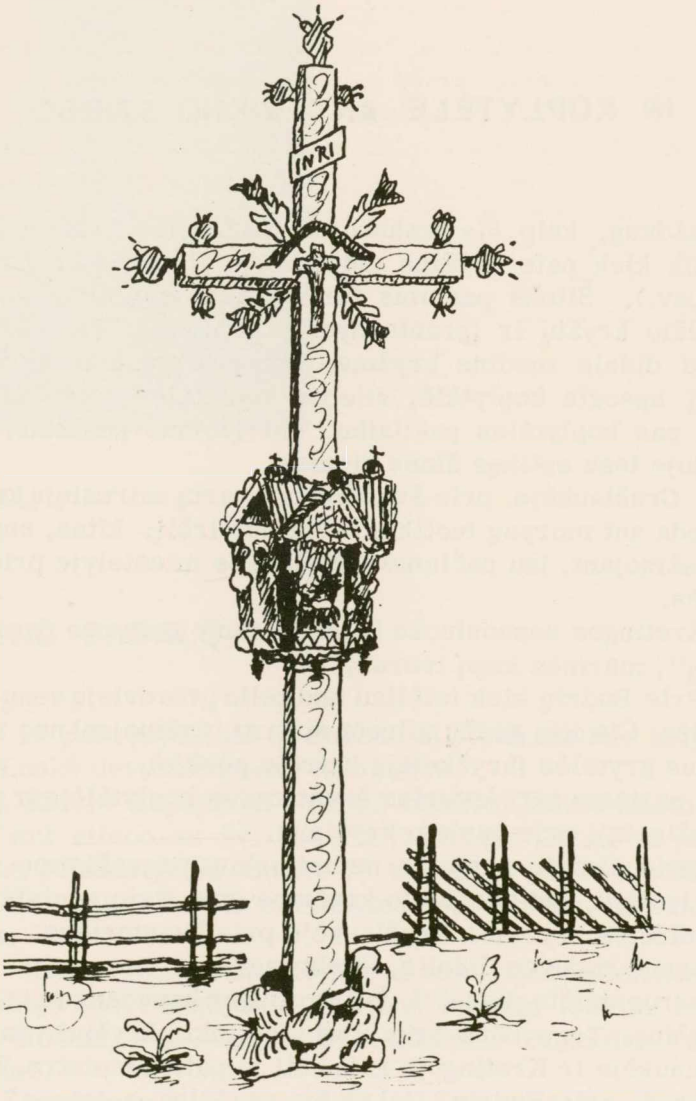

39 pav. Kryžius ir koplytėlė ant vieno stiebo

KRYŽIUS IR KOPLYTĖLĖ ANT VIENO STIEBO

Maždaug, kaip šis paskubomis padarytas brėžinys. Gal tik kiek pats kryžius didesnis, - ilgesnės kryžmos (39 pav.). Šitoks pastatas turi įprasto apylinkėje savo dydžio kryžių ir įprasto dydžio koplytėlę. Tai nėra koplytėlė su didele medine kryžma. Tai yra greičiau kryžius ir aplink jį apsegta koplytėlė, stiebas koplytėlės neišpiaustytas, kaip tai pas koplytėles pasitaiko. Tai įdomus pastatas. Tokių Žemaitijoje tesu aptikęs šiose vietose:

1, 2. Grušlaukėje: prie šventoriaus vartų mirusiųjų kryžius, kur padeda ant morynų tuotik atvežtą numirėlį; kitas, nuo Darbėnų atvažiuojant, jau pačiame Grušlaukės miestelyje prie kelio iš dešinės.

3. Kretingos senuosiuose kapuose tame gale nuo dvaro prie "zomatų", mūrinės kapų tvoros, ir

4. Prie Budrių kiek tolėliau nuo kelio prie dviejų senų moterų grįtelės. Čia itin gražų siluetą sudaro, važiuojant nuo malūno už Juciaus grytelės (kryžkelėje kairėje pusėje).

Toks pastatas turi keturius šventuosius koplytėlėje ir prikaltą Nukryžiuotąjį prie pastato kryžiaus.

Tas prie Budrių pastatas neturi jokių pagražinimų. Plikas kryžius ir tiek, bet darnūs jo kryžmos galų ilgių santykiai. Gal kiek perdidelės kryžmos Grušlaukėje prie šventoriaus.

Kretingos kapuose didelis, iškilmingas.

Susibarus galėtų pasakyti, jog Kretingos kapuose yra ir antras toks kryžius. Tegu būna taip. Tad viso tokie kryžiai yra penki.

Grušlaukėje ir Kretingoje gali būti to paties meistro. Tačiau, kaip atsirado prie Budrių? Gal iš čia yra kilęs meistras? Pirma sau pasidarė, o paskui ir anie paprašė panašius padaryti. Pastatas brangus ir medžiaga ir darbu ir šventaisiais.

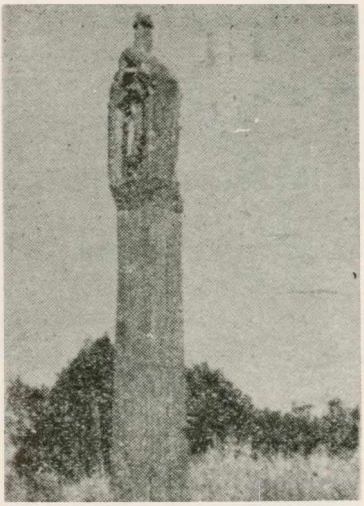

Pav. 40.

IŠ VIENO GABALO

I. Ir pati koplytėlė ir stiebas iš vieno medžio kelyje Žarėnai - Luokė devynioliktame kilometre.

2. Kelyje Kaltinėnai - Šilalė keturioliktame kilometre koplytėlė ant stiebo su šv. Joneliu (1917) (40 pav.). Ir pati koplytėlė ir stiebas ir šventasis iš to paties vieno medžio iškalti. Darbas ne koks. Tačiau sumanymas savotiškas, tik sunkiai įvykdomas.

3. Kelyje Skaudvilė- Adakavas ketvirtame kilometre Paulių-kių sodoje stovi koplytėlė iš vieno medžio iškalta: sopulingoji Dievo Motina, šv. Jonelis, šv. Antanas. Be to dar Krucifiksas prikaltas.

4. Stulgių kapuose koplytėlė ant stiebo iš vieno akmens luito iškalta.

Šia proga galima samprotauti, buk be koplytėlių ant stiebo, dar buvo, taip sakant. koplytėlės iškaltos gyvam medyje vieto-

je to, kad koplytėlę prikaltų prie medžio. Tuo būdu ketveriopos koplytėlės. Čia nieko nebesakoma apie koplytėles sykiu su kryžiumi, tarsi koplytėlės kryžma būtų padaryta jos kamieno storio, arba pats jos kamienas išlindęs per ją ir sudaręs tarsi atskirą kryžių. Neteko aptikti Žemaičiuose, kad koplytėlė būtų tiesiog prie kryžiaus prikalta.

Nėra stovylėlių ir po stoginiu kryžium, - tik Nukryžiuotasis, arba Apvaizdas.

Ir tik vienoje vietoje prie kelio Salantai - Grušlaukė, maždaug puskelėje dešinėje kelio pusėje, už tvoros padirvyje, stovi aukštokas stoginis kryžius su aliejiniais dažais pieštu paveikslu. Dažai apiblukę; nutrupėję, negalima bebuvo įžiūrėti, kas ten buvę nupiešta.

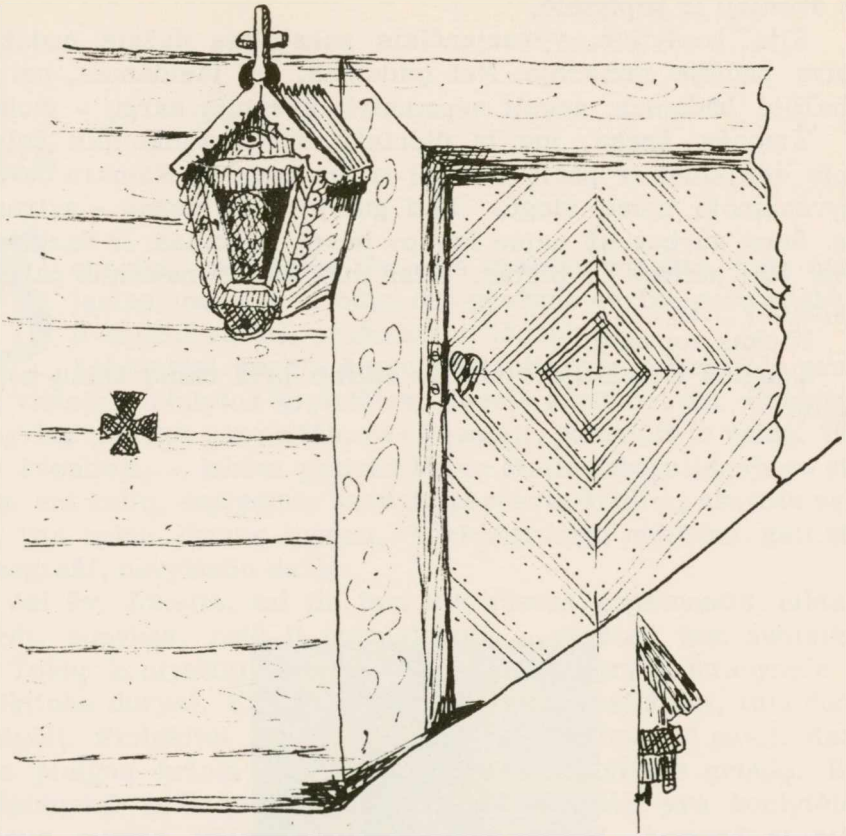

41 pav. Prie durų šulo iš lauko pusės šv. Kotryna koplytėlėje

KOPLYTĖLĖ PRIE SIENOS

Negaliu atsiminti ar Kurmačiuose ar Tubausiuose, o gal ir kitame netoli Kretingos kaime mačiau pas vieną ūkininką, stambių, gražių pastatų sodyboje, po gyvenamojo namo stogu, prie kamaros durų šulo prikaltą koplytėlę su šv. Kotryna (41 pav.). Sako, to ūkininko žmona visaip saugojusi savo dukterį, kad ją kas neišvestų iš gero kelio.

Ir pati saugojo, ir ta šventoji padėjo saugoti, o vis tiktai jos dukterį netik iš gero kelio išvedė, bet dar ir išvogė, - išbėgo su mylimuoju į Ameriką, - juokiasi kaimynai.

Šv. Kotryna koplytėlėje po stiklu, gražiai nudažyta ir pa-

ti šventoji ir koplytėlė.

Kita koplytėlė, vyraujančiais auksiniais dažais nudažyta, buvo pačioje kamaroje. Nei įeidamas, nei išeidamas, nei kamaroje būdamas, negali nepamatyti šventųjų sargų - globėjų.

Žmonės šneka, jog ta ūkininkė dar kažkokiomis žolelėmis smilkiusi ir pačią dukterį ir jos kamarą. Kamara buvo po gyvenamojo namo stogu. Pati gulėjusi už sienos - svirnalyje. Šuns gurbas už namo kampo buvęs laikomas. Ir Sargis buvęs itin jautrus ir piktas. Kitas šuo Kudlis naktimis palaidas lakstęs.

Niekas nepadėjo.

Daugiau Žemaitijoje neteko aptikti prie namų sienų koplytėlių.

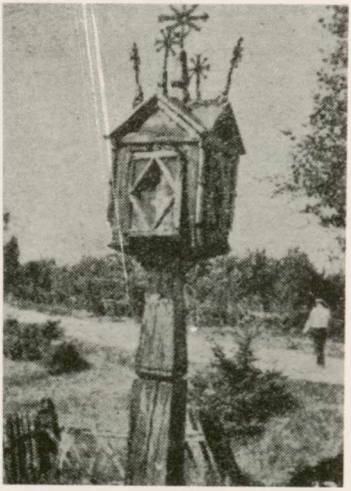

AUKOS

enąsias koplytėles žmonės daugiau mėgsta, kaip naująsias, nors šios būtų itin gražaus darbo, gerų rankų - šventieji sudėti, prašmatniai išdabinti.

Labiausiai gerbia kame paslaptingoje ar gražioje gamtos vietoje pastatytas koplytėles. Beveik visuomet ant akmenų,- lengviau įžvelgti į koplytėlę pas šventąjį, pamatyti jo veidą. Patys šventieji, - labiau patinka Dievo Motina (sopulingoji su sūnum ant kelių, septyniais kardais perverta širdim, ašarotu veidu, itin nykiu Jėzaus lavonu. Turi būti labai nuliūdus, gali būti negraži, nevykusio darbo.

Jei šv. Jonelis, tai jis turi būti rūstus, grasinantis, piktas. Girdi, supykęs, reik jį permaldauti, - grąžinti jam nuotaiką.

Tokių koplytėlių durelės būna aklai uždarytos su spynele (stiklinės durys). Kad galėtumei malonių susilaukti, turi duoti pinigėlį. Pinigėliui įmesti yra padaryta skylutė (17 pav.). Kartais pinigas krinta tiesiog į vidų ant koplytėlės grindų. Bet dažniausiai prie pinigų metamosios skylutės yra koplytėlės vidaus pusėje įtaisyta dėžutė, itin stipri, neretai storoka skarda apkaustyta.

Jei koplytėlė ant stiebo, aptinki stiebe iškaltą skylutę ir įstatytą geležinę dėžutę su skylute pinigams mesti. Sako, nemažai primeta. Pav., Kiauleikis Šilasodoje iš savo stebuklingos koplytėlės Magdelės kalne (Plungė - Rietavas prie Minijos), sako, ir trobesius naujus ūkyje išsistatė. Kiek ten, sako, jam tos žvakės kainavo, kur uždegdavo šventomis dienomis per sumą. Juk, sako, bičių turėjo, tad vaško pirkti nereikėjo. Neveltui sumanė "karbonką" prikalti, - juk ten jis pinigus iškasė.

Jo koplytėlė ant stiebo. Dabar paliko toliau nuo kalno kelio, staigaus kalno nuolydį pamažinus.

Maždaug taip apie visas stebuklingąsias koplytėles kalbama.

Stebuklingųjų koplytėlių vieta parinkta ten, kur pasakojama, buk baido, kažkokios šmėklos lankosi, mato "degant pinigus", esą palaidoti povainikiai, vaikščiojančios "nekrikštytos dūšelės", ūkanotom naktim žmonės matę vaikščiojančias žvakeles, - sako, čia pamesta komunija, čia prarastas rūtų vainikėlis, čia žmogus žmogų pasmaugti norėjęs ir t.t. Prie daubų, prie kalnų, miškuose, prie balų, upių, - maždaug kaip pasakose apie baidykles: tai ten jautis be galvos išeinąs, tai ožys su didžiausiais ragais, tai pelų maišas puoląs praeivius, tai kokia ragana su šluotražiu taiko į akis, tai kažkoks keturkojis po tavo kojų veliasi ir nesiduoda su lazda sušeriamas.

Sakykim, Kretingos Lurdas pačioje pavaizdžiausioje vietoje prie šaltinėlio turi didžiulę storom geležim apkaustytą dėžę pinigams mesti.

Arba toje pačioje Kretingoje senuosiuose kapuose atnaujintoje kun. Jurgio Pabrėžos paminklo aptvaroje irgi didelė dėžė aukoms mesti įtaisyta. Dingsta visa estetika iš gražaus paminklo, nes ši dėžė yra svarbiausioje paminklo įtvarėlio vietoje. Atrodo, tarsi ji čia pagrindinę reikšmę turi, - visa tai įrengta ne botanikui Pabrėžai. Lygiai taip pat ir Lurde.

Arba, kai kur bažnyčiose prie šv. Antano stovylų papėdėje yra skylutė pinigams mesti (šv. Antano "duona"), o visas stiebas tai dėžė, iš antros pusės atidaroma pinigams išimti.

Paprastai, kur yra įrengimai pinigams mesti, tokius pastatus laiko stebuklingus, vis vien ar tai atvirame ore koplytėlės, ar bažnyčiose, koplyčiose statulos - stovylos būtų.

Einant iš Lėplaikės ant Žarėnų keturioliktame kilometre dešinėje kelio pusėje, Saušilio sodoje, netoli kalno yra koplytėlė ant stiebo su šv. Joneliu. Ji yra savaip gerbiama. Ją aplinkiniai gyventojai garbina prinešdami jai duonos per "kryžaunas dienas".

KALTINĖNŲ KAPAI

Kas nori žemaičių savais laikomų kryžių pamatyti, tas turi gerokai pavaikščioti po Kaltinėnų kapus. Nuo miestelio galas poniškesnis, senesnis. Čia yra visokių paminklų, visaip aptvertų. Čia netoli kapų koplyčios yra ir D. Poškos paminklas su tuo gražiuoju įrašu. Obeliskas aukštas lieknas iš vieno akmens gabalo ištašytas.

Lietuviškas D. Poškos antkapio tekstas yra toks:

"Žinok ateywy ti kapay ira Žemaičiu mokita ir garbinga Wira Kurs kalba Tiewu sawa isztaisity troszka O Patsai wadinosi Dyonizas Poszka. Metusi 1830 smertis užtika, bet uždyrbta Pasaulei szlowy jo palika". *)

Greta iškaltame ir lenkiškame paraše buvo padėta ir neteisinga jo gimimo data - 175 kur antkapio meistras sukeitė dvi paskutines skaitlines: vietoje 1757 iškalė 175, ką kiti net neteisingai buvo paskaitę - 1747.

Šis paminklas skiria senuosius kapus į dvi dali. Toje antrojoje dalyje ir tuo tik pro vartelius įėjus, ypač dešinėje, sakyčiau, yra senoviškųjų kapų lietuviškoji dalis. Čia yra labai senų lyčių apgriuvusių koplytėlių. Tose koplytėlėse primesta kitų koplytėlių likučių: geležinių kryžmų, šventųjų kūno dalių, popierinių gėlių, sudaužytų veidrodėlių, seniau puošusių koplytėles ir jose įkurdintuosius šventuosius.

Koplyčioje yra seniausieji Lietuvoje vargonai. Visi koplyčios įrengimai labai rimtai apžiūrėtini: durys, jų užraktai, pati koplyčios išvaizda . . .

Žemaičių mėgiamųjų kryžių stačioji kryžmos dalis turi būti ilgesnė už gulsčiąsias. Pačios kryžmos ilgos.

Dabar statomieji kryžiai turi visus tris kryžmų galus vienodo ilgio, kaip perkamųjų kryželių paapvalintais galais (42 pav.).

---

*) Gauta iš prof. Vac. Biržiškos 6 lapkr. 1955 m.

42 pav. Kalvarija - Plateliai

Į lauko pusę kapai nauji, visai naujoviški cementiniai kryžiai, paminklai. Ir mediniai žemi.

Gražiausieji drąsiai tebestovį nuo įėjimo dešinėje prie kapų koplyčios kampo.

Iš kapų į vakarų- šiaurės - vakarus matome vadinamąjį Kaltinėnų Kryžiaus kalną. Aukštas kalnas ariamas. Jo šonas žvyrduobe paverstas. Ant to kalno, pačioje aukščiausioje vietoje, stovi paprastas, itin aukštas kryžius.

To kalno viršuje galima rasti jūros dugno buvimą, - aptinkama jūros gyvūnų suakmenėjimų.

Kodėl kryžius pastatytas, neteko susekti.

Bet vis vien į kalną bet kuris praeivis turi įlipti ir pasidairyti aplink. Čia įdomus žemės paviršius, kiek platesnės, kaip kitur lygumos, aukštesni pavaizdesni kalnai. Senovėje čia tuščia nebuvo.

Dar viena įdomybė. Pirma buvo savotiška, kai iš klebonijos į bažnyčią reikėjo eiti aukštu akmeniniu lieptu. Dideli akmenys suversti, - eini, tarsi, kokios pilies siena.

Pravedę plentą ir sujungę jį su miesteliu, panaikino tą lieptą. Dingo visas savotiškas paslaptingumas, visuomet kritęs į praeivio akis.

43 pav. Beržoras. A. Galdiko paveikslas

BERŽORAS

Daug kas gerėjasi Virkšto ežeru prie Platelių. Ežeras tikrai įdomus ir savo salomis su padavimais ir savo pakraščiais, savo daugybe valkomų su tinklu žvejojantiems.

Tačiau nereik pamiršti Pakastuvėnų malūno tvenkinio - ežeriuko prie Virkšto ežero šiaurinio galo. Dar ir šis tvenkinys Virkštui iškilmingo skaistaus grožio priduoda.

Bet ypatingai įdomus yra Beržoras, dviejų kilometrų atstume nuo Platelių Plungės link.

Jau kelias iki Beržoro nuo Platelių savotiškas, bet pats Beržoras tiesiog nepaprastas.

Dešinėje čia gausiai lapuočiais apaugęs, tarsi pasaka, juodas ežeras tyvuliuoja, ar beveik juodas. Čia turtinga gam-

ta, plikos žemės nematai, - vien medžių žaluma vasarą ir vandens tamsuma. Netolimais kiti ežeriukai.

Kitoje kelio pusėje tundriškos pušelės kalvose, vienišos, retos. Tarpkalviai - durpynas. Ruda durpė. Plikos kalvos su pavienėmis pušaitėmis. Čia išmėtytos itin paprastos lyties (paprastesnių negali būti) didokos įeinamos tuščios koplytėlės plikame dirvone. Tai Kalvarijos kelių stotys.

Visa tai daro kiek žiauroką mistinį vaizdą. Smiltėtas kelias tarsi burtininkas atskiria vieną pasaulį nuo kito,- skalsaus gyvenimo pasaulį ir mirties pasaulį, sunkaus gyvenimo pasaulį, Kristaus kančių pasaulį.

Čia liūna darosi, kad Kristaus kryžiaus keliui pasirinktas tokios žiaurios gamtos kampelis, su be durų koplytėlėmis, kai aplink ganosi avių nedideli būreliai ir slapstosi nuo vasaros karščių pavėsyje. Bet sykiu ir pateisintinas pasirinkimas. Juk Kristaus gyvenimo sunkumai buvo apsupti lėbavimų - prabangos. Čia liūdna beveik be gyvybės ženklo gamta kryžiaus kelių apsupta tokios gražios, skaisčios, turtingos patrauklios, - miškas, vandenys, dvaras, dvareliai aplink, derlingi laukai, o jau pačios gamtos grožis neapsakomas.

Kelias veda tiesiog į kapus. Tai tikroji gyvenimo kelio linkmė - tarp grožio - džiaugsmo, prabangos ir tarp skausmo - liūdesio, mirties.

Idomūs kapai. Dar įdomesnė bažnyčia, - čia dar tebėra šventorius senoviškos prasmės - aplink bažnyčią kapai. Reik manyti, jog čia buvo vien kapai - toje ežerų sąsmaukoje - su sava koplyčia, kuri vėliau virto bažnyčia, atstoja Dievo namus, bet tai ir yra tie tikrieji Dievo namai.

Norėčiau manyti, jog čia buvo ir tebėra kapai.

Ir A. Galdiko teptukui patiko ši vieta.

Gaila, kad mūsų menininkai tokių vietų nėra aptikę, tik daugelio lankomas vietas tevaizduoja. Čia nebreik "kurti", tik sugebėk vykusiai su siela atvaizduoti tai, ką matai, bei artimai tam, nepalikdamas sielos tarp paties vaizdo ir drobės.

44 pav. Grūstė
Sedos kapai
(1962)

GRŪSTĖ

Kažkodėl ta dviejų bažnyčių Seda kapus turi įrengusi 5 kilometrų atstume nuo miestelio - Grūstėje. Pavaizdi vieta. Aukštoki kalnai. Tolimi slėniai, - toli - toli užmatai.

Kiek aptvarkius, galėtų būti tikrai gražūs kapai. Didoka bažnyčia - taijau ne kapų koplyčia. Anksčiau, matyt, yra buvęs pušynas; dar ir dabar auga pušys.

Kas įdomiausia, kaip niekur kitur neteko matyti ant pušų ar abelnai ant kelmų pastatytas koplytėles (44 pav.). Ir pačios koplytėlės ne kaip kitur. Ir išorinė išvaizda kitoniška ir viduje savotiškai įrengta. Kryžiai čia nekrinta į akis. Jų netiek jau daug. Užtatai koplytėlių, ų ant kelmų, tikrai apstu (45 pav.).

45 pav. Grūstė
Sedos kapai
(1962)

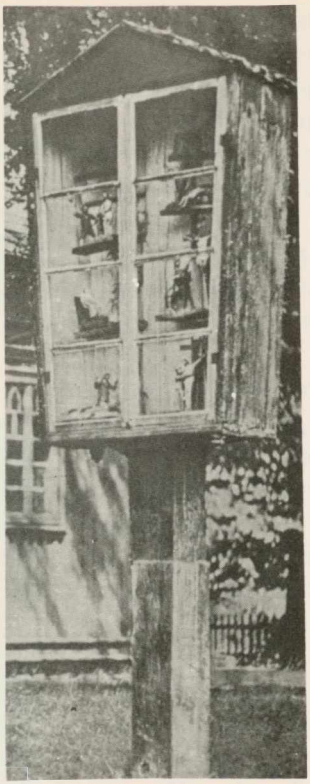

46 pav. Seda. Mažosios bažnytėlės šventoriuje. (iš D. Čibo rinkinio)

Pačioje Sedoje netoli malūno, prieš tiltą stovi nedidelė bažnyčia, medinė. Greta jos, sakykim, šventoriaus sieną - tvorą sudaro kažkoks mūrinis pastatas, - turbūt, seniau čia buvo "magazinas" grūdams saugoti, kad, nederliui užėjus, būtų kiek duonos bei sėklos.

Šitos bažnytėlės šventoriuje yra didelė plokšti koplytėlė ant stiebo (46 pav.). Įstiklinta tik iš vienos pusės. Pro langą - duris matai tris lentynas, pertvertas stačiomis lentelėmis. Tose maždaug ketvirtainėse pertvarose stovylėlėmis pavaizduotas Kristaus gyvenimas. Sakykim, lentynos šventųjų prikrautos. Pati kolplytėlė tamsiai rudai dažyta. Jos vidus baltas. Ir stovylėlės balsganos. Koplytėlės lytis negraži, ir šventieji nedaro reikiamo įspūdžio, nors netaip jau blogo darbo, iš

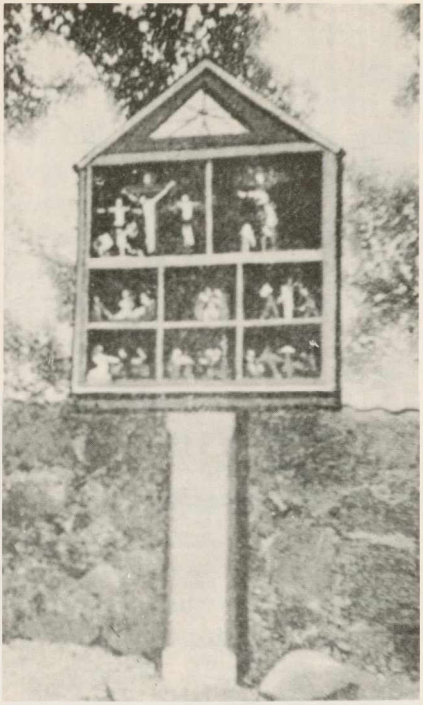

47 pav. Viekšniai
Sventorius (1900)
(iš D. Čibo rink.)

geresniųjų. Tačiau kokie tai nublukę, negyvi, mediniai, nors dailokai nudrožinėti) sako, kaip iš medžio padaryti, reiškia, nedailūs, nevykusiai atspėti reikiami judėsiai.

Kad būtų ne iš Kristaus gyvenimo, o atskiri šventieji, tai gali pavaizduoti "keturiolika šventųjų ūkiui naudingųjų". Tuomet būtų įdomaus turinio.

Dabar nėra širdies pačiame darbe. Švelni bažnytėlė, bet mano akiai kažkoki šalta, padaryta "gero meistro, už pinigus". Bet be sielos.

Šiuo atveju yra derinys bažnytėlės ir koplytėlės.

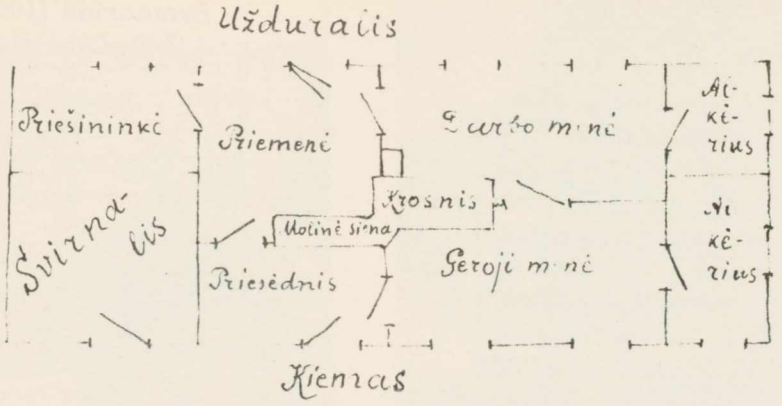

48 pav. Svirnalio vieta gyvenamajame name

DVI KOPLYTĖLĖS

Šio šimtmečio pradžioje vidutinio žemaičio sodyboje aptikdavai šiuos trobesius: namas (gyvenamasis namas), tvartai, daržinė, jaujas (klojimas, reja), klėtis ir roupė.

Klėčių yra gana seniai statytų. Pirma buvo tik grūdams laikyti patalpos: viena su miegomis, kita be miegų (prieklėtis-klėtsanga) ir dar viena siaura patalpa, ilgio per visą pastatą skersai. Paskui būna pristatyta dar dvi patalpos. Taip statytos senosios klėtys. Apie klėčių senumą kalba gegnės, grebėstai, durys, rąstų sunėrimai. . .

Tačiau prie gyvenamojo namo yra svirnalis. Gyvenamasis namas be abejo yra senesnis už klėtį.

Atseit, į priemenę (priesėdnį) iš kiemo pusės, arba į priemenę iš užduralio pusės įėjus, pasisuki į gyvenamąjį galą. Čia randi iš užduralio pusės darbo menę, arba darbo trobą ir alkėrių; iš kiemo pusės - gerąją menę arba gerąją trobą ir gerąjį alkėrių.

Iš priemenės (užduralio) pusės pasisukus į antrąjį namo galą, randi priešininkę,- vėliau čia duonai kepti krosnį įtaisydavo. Iš priesėdnio į antrąjį galą durų nėra. Tačiau , į patalpą iš kiemo pusės yra durys iš lauko tiesiog, - tai ir yra

svirnalis (48 pav.). Čia buvo miegos grūdams, pasietos palubyje lentos duonos kepalams sudėti; vienur čia loviai, kitur kubilai mėsai sūdyti. Čia laikoma rūkyta mėsa, kai kamine dėlko tai nebepatogu laikyti. Čia krepšiai, krežuliai su vilnomis, čia verpti paruošti verpalai, čia verpiamųjų linų saujos, čia šventintos žolelės, čia pakabintuose kretiluose sudėti džiovinamieji sūriai.

Matai ir prie gyvenamųjų namų vėliau pristatytų patalpų. Reikia manyti, jog svirnalis yra senesnis už klėtį. Čia galėdavai aptikti visokių senienų, kokių nerasdavai klėtyje.

Tokios rūšies namas buvo ir Silvestro Končiaus sodyboje Purvaičių sodoje, kai jis baigė eiti baudžiavą ponui medingieniškiam Šukštai.

Dabar jau mums pažįstamame svirnalyje ant miegų (aruodų) užpakalinio pakraščio kiutojo dvi stovylėlės, šventojo Jono Nepomuko, vadinamojo šv. Jonelio, ir Mergelės šventosios stovylėlė. Sako seniau jiedu buvę koplytėlėse, ir tos koplytėlės buvusios šitos sodybos nuosavybė.

Žinoma, apdulkėję, apvortinklavę. Šv. Jonelis didokas, gerai iki pusės žmogaus augumo. Tokius jau tik koplytėlėse ant žemės testato. Pusėtino darbo. Būdingas tokios rūšies Joneliams. Mergelė šventoji nedidelė, statoma koplytėlėse ant stiebo. Gana dailaus darbo (13, 22 pav.).

Sykį Silvestras sapnuojąs. Matąs šv. Jonelį su Mergele šventąja bevalgančius košę. Šv. Jonas greitai po didelį šaukšta kabina tos košės, giliai mirko į mirkalą ir valgo. Mergelė šventoji su mažo šaukštelio galeliu nuo pakraštelio nedrąsiai kabinanti košę ir, pridėjus prie mirkalo, į šv. Jonelį žiūrėdama, valganti. Šv. Jonelis, pamatęs Silvestrą, padėjęs šaukštą ir sakąs Mergelei šventajai: jei pritrūks mirkalo, vandens prisipilk. Kiek arčiau priėjęs prie Silvestro piktai taręs: "Silvestrai, kam čia vedu tose dulkėse laikai?"

"O kame turiu laikyti?" nedrąsiai paklausęs Silvestras.

"Mane išnešk į Juodaubį, o Mergelę į kiemą".

Taip tą pranašingą spaną Silvestras ir užmiršęs. Nė vominiais jam nebuvęs tas Jonelio įsakymas.

Po kurio laiko, Silvestras vėl sapnuojąs. Beinąs jis siauru takeliu prie kažkokių aukštų skardžių. Staiga prieš jį Jonelis su Mergele. Jis tuoj pažinęs tuos pačius, kurie svirnalyje ant miegų nuolat painiojosi, kad reikėdavo ko ieškoti ar ką tvarkyti.

Jonelis piktas, laikąs už rankelės Mergelę ir sakąs Silvestrui:

"Ar aš tau nesakiau, kam tu mane su Mergele tose dulkėse laikai: išnešk Mergelę į kiemą, o mane į Juodaubį."

Jonelis taip piktai žiūris, jog, rodos, tuoj nustums tais skardžiais į bedugnės prarają.

To sapno jau nebepamiršęs. Rytmetį, pažiūrėjęs į Jonelį ir Mergelę svirnalyje, apšluostęs dulkes ir padėjęs pavaizdesnėje vietoje tame pačiame svirnalyje.

Ilgai nelaukęs, padirbdinęs šv. Joneliui didoką, ant žemės statomą, koplytėlę, nukaldinęs kryžmą, rudai nudažęs, išvežęs į Juodaubį (žiūr. 10 pav.) ir ant kalno prie staigios į upelį kelio pakalnės pastatęs.

Mergelei šventajai padirbdinęs ant stiebo koplytėlę, tais pačiais rudais dažais nudažęs, nukaldinęs geležinę kryžmą ir kieme barboryne po klevo šakų galūnėmis pastatęs. Mergelė buvo aprėdyta, karoliais parišta, veidrodžiukais papuošta, aplink mažuose-mažuose puodžiukuose (ašaruvėse) buvo įstatytos popierinių gėlių puokštelės.

Jau mano atmintyje koplytėlė buvo papuvus, apipuvus, joje perėjo žvirbliai, pagaliau ji buvo atsuodinta į žemę. Dar toliau švogeris padirbdino naują koplytėlę (žiūr. 22 pav.) ir toje pačioje vietoje pastatė.

Tame Juodaubyje prie šv. Jonelio pakišdavo į žemę povainikius kūdikius. Dėlto, sako, čia baidė. Vieta čia tikrai nejauki.

Pociaus vaikai, karves beganydami, sykį išsiėmę Jonelį iš koplytėlės, užnėrę už kaklo pantį, nuritinę nuo kalno prie upalio tiltalio, murkdę jį į vandenį, sakydami:

"Brisk - brisk, velnuke. . ."

Pocių šeima visa buvo labai keikianti, - ir tėvai ir vaikai.

Kitą sykį prieš šv. Joną sesuo su mergaitėmis apkaišiojo Jonelį gėlėmis, iš pievų priskintomis. Vasarvidžiu gyvuliai labai nugriauždavo ganyklą (priklausė Pociui). O čia koplytėlėje ir jaučio bumbolų (Trolius europaeus) ir smilgų ir žvaginių prikaišiota. Viena karvė, besismaikstydama prie tų skanėstų, įkišusi galvą į koplytėlę ir nebegalėjusi ištraukti, apvirtusi ir su visa koplytėle nusiritusi nuo aukštoko gana staigaus kalno žemyn.

Po to įvykio koplytėlė buvo aptverta. Tvorelei supuvus, jau man teko ją apšaudyti kartelėmis, kad karvės langelio nebe-

pasiektų. O gėlių vis būdavo šv. Joneliui įmerkta. Kažin, ar čia jį patį gerbė, ar tiem palaidotiem nekrikštytiem kūdikiam kas tas gėles atnašavo.

Apšepusį šv. Jonelį teko naujai nudažyti. Ir dėlto jis buvo naujai pašventintas, pagiedota, papoteriauta už visos giminės mirusius (žiūr. 10 pav.). Susieita po apeigų namie, pavalgyta ir gerokai įsigerta.

Šventino tuomet Žlibinų filijos kunigas Čekanauskas.

49 pav. Telšiai - Tryškiai - Luokė
Biržuvėnų dvaras

ŠVENTA ŽOLĖ

Pravažiuojant pro Grušlaukės kapus, visuomet norėjau į juos įeiti. Netiek patys kapai traukė, kiek tų kapų "Broma ing viečnastį".

Kapų vartai - kaukuolės, trimituoją angelai, - ilgi ilgi trimitai. Vartai mediniai paprasti, bet viršutinis skersis apdėtas padariniais, vaizduojančiais šaukimą į amžinąjį teismą. Kiek šiurpulinga, bet ilgainiui pripranti.

Kapuose buvo senų kryžių. Iš tolo jų nematyti , bet į kapus įėjus, gana pavaizdu. Bi jie kiek aukšteliau už aplinką. Kažkaip jei nelinksma, tai tikrai jauku, tarsi būtumei atėjęs į gerai pažįstamą vietą.

Sykį pravažiuodamas įeinu. Dairaus. Kalbinu besimeldžiančią senelę. Maloni, plepi. Man tik pradėti tereikėjo.

"Ana va, sako, pavarė zakristijoną, varpininką piauti šieno kapuose. Vešli žolė. Smilga aukšta. Ir dobilėliai ir timotės auga. Va kiek kupščių prigrėbė. Ir tikrai kupščių nemaža.

- Juk tai ant mūsų tėvų kaulų ta žolė išaugo. Žolėje mūsų kraujas. Dar maža klebonui žemės. . . Nieko iš kapų negalima imti, šventinta, visai parapijai priklauso. . . Et, nebėra senovei pagarbos. Išdyko jaunieji. Ir kunigai nebežino ką darą".

Ir tikrai žmonės iš kapų nieko neima. Jei kas nebereikalinga, tą čia pat kapuose sudegina. Nei koplytėlių nei kryžių nei šventųjų, net nei tvoros likučių. Kažin kuomet šventinti kapai ir kažin kelinta tvora tveriama, - vis vien šventinta vieta. Kokius nereikalingus krumokšlius išrauna, iškerta, sudeda į krūvas ir sudegina. Taip pat ir žolę - nupiauna, sumeta į kupščius ir sudegina.

Sako, mirtina nuodėmė imti ką iš kapų.

50 pav. Adakavas - Nemakščiai (4 km)

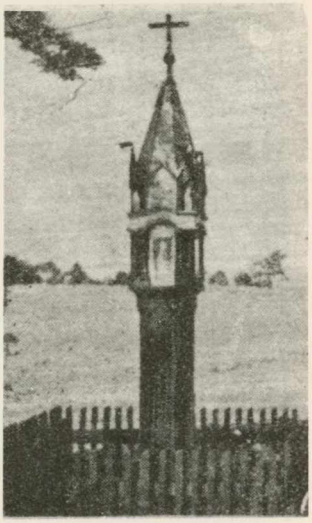

PUŠIS

Iš Palangos į Darbėnus važiuojant, miške tuo tik už Palangos buvo purvuotas kelias. Žema lyguma aplink neiškeltas kastinys, platus, sausros metu ičneštas kelio vidurys, - važiuojamoji vieta kelio viduryj, vėjui dulkes išpusčius - ištisinė duobė. Čia vanduo ilgai laikosi - ir riščia pravažiavus, tekiniai purvus ištaško į pakraščius. Ir vasarvidžiu sunkiai teišdžiūdavo, nes aukštas pušynas savo plačiomis šakomis uždengia kelią Saulės spinduliams. Vėjas čia nepakliūna, - vingiuotas kelias - vėjas neįsibėgėja.

Buvo patariama pagal abi kelio puses iškirsti mišką kone dvejetos dešimtų žingsnių pločio, imant nuo kelio vidurio.

Po sukilimo (po "miatežos" metų) Lietuvoje buvo įsakyta po dvidešimts sieksnių pakeliais tokias juostas iškirsti. Čia kita priežastis: kad jojančius miško keliais kazokus kas iš pasalų nenudėtų. Žinoma, ir tuo pagrindiniu tikslu besivadovaujant, iškirtus mišką, kelias taip pat greičiau džiūdavo.

Čia prie Darbėnų kelio geras pušynas augo. Išbėginės storos pušys, tiesios, be šakų, viršūnėlė, kaip kepurėlė. Ir šiaip jau prie Palangos pušys sakuotos, labai branginama jų mediena ar

tai langams, ar durims, ar palangėms. Geros lentos, plačios, tankių rievių.

Kaip visuomet ir visur miško pirkliai tik žydai Žemaičiuose tebuvo.

Ir čia žydas urmu grafui F. Tiškevičiui už visą ruožą gerus pinigus sumokėjo. Pasamdė žmones - kirtikus.

Kerta, verčia galingus ronus. Traška - čiauški.

Lygnešiniai gana ilgi rąstai, tarsi, švino pripilti. Mediena, kaip gerai rūkytas kumpis.

Kerta plynai, dideles, mažas pušis. Net kadugių nepalieka.

Džiaugiasi pirklys.

Sykį po savo ir žmonių šventės atvažiavęs pirkiniu pasidžiaugti, žiūri, viena kone pati didžiausia - storiausia pušis nenukirsta.

Kodėl, klausia.

Matai, sako, prie jos koplytėlė prikalta. Koplytėlė šventinta. Ir medis pasišventino. Tokios pušies negalima kirsti.

Įsako kirsti - neklauso. Prašo - nepadeda. Siūlo primokėti už tos pušies su koplytėle nukirtimą, - niekas neišeina.

Supykęs pavažiuoja sau. Grįžta vakarop. Atsiveža vaišių. Duoda burnelę, kitą išgerti.

Geria žemaitis, bet savo galvoja. Jau beveik akis užpylė, tačiau protas nesuminkštėjo.

Negaliu kirsti. Kirsk pats. Juk moki piūklą valdyti. Atsivešk saviškį, jei pats bijai, - kelis pasisamdyk. Turi ir savų kirtikų. Anoks čia mokslas pušį nukirsti. Dar vieną pačią, laukymėje stovinčią.

Neprikalbėjo savo nuolatinio kirtiko žemaičio. Nerado tokio, kuris būtų apsiėmęs nukirsti, nors ir vaišino ir pamokesnio nesigailėjo. Pats pirklys nedrįso kirsti.

Taip ir tebestovi ta pušis, storulė dabar, aukšta. Žinoma, keliui džiūti ji nekliudo, juo labiau kad auga kelio šiaurės pusėje.

Ir koplytėlė tebekabo (dabar jau tik kelmas be koplytėlės).

51 pav. Prie padžiūvusio gluosnio. (netoli Žarėnų)

MEDŽIAI

Koplytėlėms prikalti ne visus medžius tepanaudoja. Labiausiai mėgiamas medis yra ąžuolas.

Tvirtas mano tikėjimas, tikrai išsipildys mano lūkesčiai, - prie ąžuolo prikaliau koplytėlę.

Dažnai aptinki prie pušies prikaltą koplytėlę, vis tiek, ar tai bus Rūpintojėlis ar Mergelė šventoji.

Prie alksnio nesu matęs. Prie juodalksnio vieną mačiau kelyje Eržvilkas - Pašaltuonis.

Yra prie drebulės. Sopulingoji Dievo Motina apie Janapolį 1,8 km nuo Janapolio dešinėje kelio pusėje. 14,8 km nuo Sedos ant Židikų važiuojant prie apušės koplytėlėje Mergelė šventoji. Dar iš Žygaičių ant Pryšmantų važiuojant 1 km. Ir dar iš Nemakščių ant Kražių važiuojant 21 ir 22 km. Dar vėl Kražiai - Kaltinėnai 7 km.

Prie padžiūvusio gluosnio stuobrio (51 pav.) gerai laikėsi koplytėlė kryžkelėje Žarėnai-Lėplaukė-Telšiai (netoli Žarėnų). Iš Nemakščių ant Kražių važiuojant 19 kolometre prie gluosnio koplytėlėje sopulingoji Dievo Motina. Šilalė - Pagramantis 5 km, Eržvilkas - Pašaltonis 7 km.

Retai tepamatysi prie eglės, kad ir senos, augalotos: Jurbarkas - Eržvilkas 11 km; Plungė - Medingėnai 5 km.

Ne visur teauga uosiai. Ir uosiams pakelėje apsčiai augant, pav., apie Žarėnus, koplytėlių prie jų prikaltų nesimato. Tiesa, čia bajorų "akalicijos": bajorai mėgsta rodytis pamaldūs ešą, bet kryžių ar koplytėlių statyti nėra skubūs.

Seni beržai tos pagarbos susilaukia. Prie jų yra koplytėlių, nors ir mažiau negu prie pušų.

Tegu šermukšnis, kurio itin bijo velniai (šermukšninės lazdos), o vis tik koplytėlių nesusilaukia, nors augalotų - senų šermukšnių prie kelių - takų netrūksta.

Netinka ir ievos.

Topolių reta prie kelių. Topoliai diegti. Diegti medžiai netinka, nors ir seni būtų. Turi būti laisvai augąs, dažnai vienišas medis su savo grožiu. Iš Nemakščių ant Kražių važiuojant yra prie topolio sopulingoji Dievo Motina. Dar Kražiai - Kaltinėnai 10 kilometre.

Veviržėnai - Vėžaičiai. 7 km. Mūrinėj koplytėlėj sopulingoji Motina švenčiausioji; apačioje kryželis su relikvijomis. Pinigams mesti vartelių stulpe skylutė. Aptverta.

KRUVINAS TAKAS

Juo kuris ponas buvo mažesnis, juo ir baudžiaunininkai jo buvo smulkesni. Mažiau žemės teturėjo. Blogesnės buvo jų bendrosios ganyklos. Ilgiau buvo jų karvės prieš vesiant kilnojamos. Antraip atvirtęs plaukas, netaip greit pavasarį teišsišerdavo. Vasarvidžiu Paminėjų ganyklose, Uščos dvaro, dar galėjo matyti žalmargių ar dvylųjų nenusišėrusių.

Uščos ganyklose ir ožkų pamatysi. Ir ožkiukų pažabotų. Ir veršiukų su eženomis ant snukių. Ir kiaulę su kriogiu ant kaklo ir mietu tarp kojų. Ožkos su kiek įpiautomis uodegomis. Vismaikstėsi žįsti, per tvoras lįsti, ar per tvoras į javus šokti mėgino. (Kad ožkos nešoktų per tvoras, joms kiek įpiaudavo uodegą iš apačios: prieš šokdama ožka kilsteli uodegą, o čia jau suskauda - ir pamiršta šokti).

Apgriaužtos tokių ganyklų eglaičių, kadaugių metūgės, tarsi apkarpytos, kaip pono kieme tujuos, ar bezdai. Išmintos molyje duobės, ar smėlis ištryptas avių, ožkų, paršelių. Visi prakau-

liai, susikuprenę, paršeliai kaip šukos su nutįsusiomis uodegomis.

Tik Saulė juos ir tepalaikė. Tik dagio krūme žolės kiek dar likę. Tik bajoras kur-ne-kur tarp kadugių dar stypso nepasiektas.

Pamiškėse ir kuitaliuose pliki takai grioviais per metų metus ištrypti. Suvargusius keltuvus mėgsta sparvos, bimbalai, akliai, dvilinkės. O uodų (kuisių) vakarais, varmų, mašalų spiečiai sukaliojasi linksmai ir laukia aukos, nejudrios, negreitos. Tingi uodega sprando nebesiekia, dažnai apkramus ar nutrūkus. Nejudri galva. Sustingus ausys. Subrinkus kojos. Tik mašalams gera.

Ir tokiose ganyklose, ku kiškiai "kašėrijasi", aptinki koplytėlių, kryžių, ypač stoginių kryžių (dvelkia senovė).

Taigi ir čia už Minijos už Uščos dvaro keliu pasukus Kungių sodos link, maždaug puskelėje iki Žlibinų (Žlibinas - pavardė; čia keletas Žlibinų gyveno. Tai ne Žlibinai - miestelis Plungės - Žarėnų kelyje, 10 km nuo Plungės prie pasisukimo Kontaučių link), miško pakraštyje, išeinant į plynąsias ganyklas buvo prie pušies koplytėlė su Rūpintojėliu.

Pušis apšaudyta su nuluptom eglinėm kartelėm. Pušis visuomet apipinta žalumynais. Žiemą - šundriekomis (Licopodium), žaliom eglašakėm apkaišyta. Koplytėlė sena - sena. Visa medinė. Apaugus ilgom pilkom kerpėm. Tokių kerpių matai ant senų-senų eglių apatiniųjų, vos savo viršūnėse bežaliuojančių, šakų, - kabo nelyginant barzdos, tarsi kanapių ar linų pluoštus būtų kas užmetęs ir nevisai benusmaukęs. Pušis tankumyne. Aplink daugiau šakarnių už pušį žemelesnių eglių. Pušis išdidžiai laiko savo apvalainią galvą, plačiai dengiančią gegninių eglių smailiąsias viršūnes.

Sako, stebuklinga pušis. Ne koplytėlė ir ne Rūpintojėlis, bet pati pušis. Dėlto ji čia apšaudyta, kaip niekur kitur miškuose. Ji perėmė anų šventumus, ji juos laiko, nešioja, jai ir garbė dėl to. Ji senyva - sena. Daug mačius, daug patyrus. Daug nusiskundimų iš dvaro lažo grįžtančių girdėjus. Ir seni pavargę pasiskųsdavę. Ir jauni nerūpestingi, plutelę duonos griaužd ami, su ranka jos liemenį švelniai paliesdavę, prabėgdami, ar susikabinę, bėgdavę aplink, šventųjų nepastebėję, vien pušis kodėl tai jiems tiko, vien kamienas jos, storos šakos tarsi skylėje - tankių eglių tamsioje aplinkoje.

Mėgo tą pušį jauni, stiprūs, raumeningi vyrai; jaunos,

švelnios, jausmingos mergaitės. Mėgo jie pavieniui. Mėgo jos po kelias ir darbo ir šventom dienom. Stebėjo ypač jos liūdną Rūpintojėlį, visuomet susimąsčiusį, ir einant baudžiavon ir grįžtant po darbo vakarop. Saulutė paskutiniu savo spinduliu visuomet ir pro debesis pažvelgdavo į Rūpintojėlį, į pakrypusį virš jo galvos apkerpėjusį medinį kryželį.

Čia buvo gražu. Čia buvo ramu. Saulutė - Rūpintojėlis - kryželis ir išdidi pušis.

Nesumetęs poterėlio, pro tą sodybą nepraeisi. Rodos prašyk, ko tik norėdamas, - gausi: liūdintį nuramins, slūgstančią viltį pažadins, trokštantį meilės - pasotins.

Buvo čia ir meilės vaizdų, - kuklių - nekaltų. Buvo ir apgaulės biaurios po paties Rūpintojėlio nemiegančiom akim. Buvo čia skriaudų skaistybės jaunos, maldų karštų, prašymų šventų dėl rūpesčių, dėl meilės atstumtos, dėl paslydimo nekaltaus.

Prašė, vis prašė. Turbūt reikiamo atsako susilaukė, nuramino, padėjo, į gerą kelią paklydusį įstatė, skriaudėją nuskiriaustajai grąžino, viltį atstatė, gyvenimo tikslą parodė, gyvybei į pasaulį duris atvėrė, - neišskaitysi, kiek čia ko gero padarė.

Ir prašo, vis prašo. Neužauga kruvinas takas aplink pušį. Nebeželia take žolė. Tik jausmai čia švaistosi.

Ir prašo, vis prašo šventosios - stebuklingosios pušies.

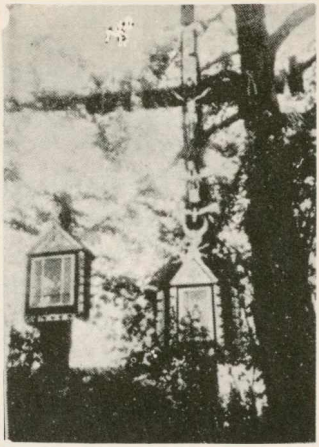

52 pav. Laukuva - Kvėdarna (11 km).

NUSIŽUDĖ

Už Varnių, ant Kaltinėnų važiuojant, apie 5-7 kilometrai nuo Varnių dešinėje kelio pusėje, lauke, ariamoje dirvoje, kokių 50-100 žingsnių atstume nuo kelio stovi vieniša, didoka, marga koplytėlė. Kai apauga javais, vos bėra matoma, ypač rugiuose.

Gyveno netoliese ponas. Jis turėjo sūnų. Sūnus įsimylėjo į neturtingą mergaitę. Prašė sūnus tėvų, kad leistų vesti kone jų pačių metininkų dukterį, ganiusią nuskurdusius grytelninkų keltuvus (galvijus).

Kur tau, pono, didoko pono, vaikas ir paprasta mergaitė.

Pono sūnaus meilė nemažėjo. Jis savo prašymais nedavė tėvams ramybės.

Tėvai kreipėsi į vyskupą M. Valančių, tuomet gyvenusį Varniuose, kad jis savo autoritetu paveiktų neklaužadą sūnų, užsispyrusį pagadinti pono kilmingą kraują.

Vyskupas pataręs nekliudyti tikrajai meilei įsigyvendinti. Dievo valia tokia esanti. Dievas norįs parodyti ateities žmonijos sugyvenimą. Išaugsianti iš tokios meilės garbinga padermė.

Tėvai nepaklausę vyskupo patarimo, draudę ir toliau sūnui galvoti apie tą mergaitę, vertę jį stengtis ją pamiršti.

Sūnus nyko. Jis negalėjo nė valandėlei pamiršti vargdienio gražiosios dukters.

Tėvas vis tiek nesutiko su sūnaus noru. Sūnus laikėsi savo. Pagaliau neišlaikęs, nusižudė toje vietoje, kur pirmą sykį tą mergaitę buvo pamatęs.

Tėvai nusižudymo vietoje pastatydino tą koplytėlę.

53 pav. Laukuva - Kvėdarna (15 km)

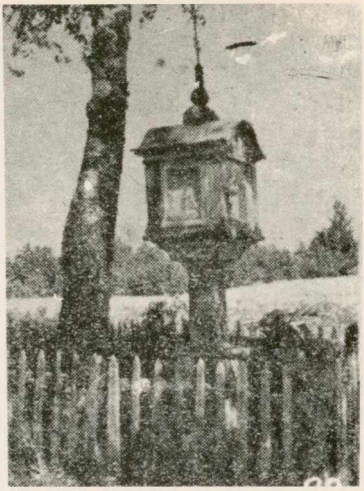

PASMAUGĖ

Prie Pociaus ganyklalės (Purvaičiai) Juodaubyje prie kelio iš mažojo Juodaubio stovi aukštas kryžius. Neaptvertas. Smėlyje, kur ir briedgauris nebeauga, kur tik viksvos, gyvulių neįkandamos, ir katpėdės teauga, dar tokios riebios geltonais žiedais, ir kur-ne-kur gražuolė - Saulės ašarėlė, beveik nematomo stiebelio violetinės spalvos gvaizdikiškas smulkutis žiedelis. Auga jos krūvelėmis po kelias; visuomet jos apraustos skruzdelių, tų smulkučių, - jų urveliai, tarsi iš pelenų išeina.

Labai liūdna kryžiaus aplinka. Nieks nežino, kas jį pastatė. Atsirado iš nakties. Žmonės spėja, kieno tai darbas. Nenuslėpsi tokio didelio daikto.

Kryžius, kaip paskui eigulio buvo aptikta, buvęs darytas miško tankmėje iš pavogtos čia pat nukirstos pušies. Labai didelioje tankmėje, - ir vilkas, sako, pro tokias tankias eglaites nebūtų galėjęs pralysti. Tad, ten padirbo: aptašė, apdailino, išvilko į retymę, nuvežė ir pastatė. Tai nebuvo vieno žmogaus darbas.

Buvę taip. Apvilta mergaitė, nėščia pastojusi, slėpėsi, kiek galėdama, slapta pagimdė, pasmaugė, o jos kaltininkas pakasė pakelėje, kur paskui buvo tas kryžius pastatytas.

54 pav. Pajūralis - Judrėnai

KAS, KAME STATĖ KRYŽIUS-KOPLYTĖLES

Kieme pastatytųjų koplytėlių šventųjų, kone visuomet čia Mergelė šventoji, visų prma prašoma padėti ūkio reikaluose. Vakare dėkojama už "pralaikymą šios dienelės". Rytmetį, tuotik iš grįčios išėjus, kreipiamasi pagalbos išaušusiai dienelei nepagailėti savo malonės, savo namiškiams palengvinti vargą, suteikti sveikatos, kad vakare ar rytdieną vėl galėtų padėkoti, sumesti poterėlį. Savoji už visas kitas geresnė. Su ja guliama. Su ja keliama. Pirmasis pagalbos šauksmas į ją nukreiptas.

Ji visuomet mato. Ji viską žino, kas jos sodyboje dedasi. Ji meilinga, Ji teisingai sprendžia.

Kiemuose - sodybose pastatytosios koplytėlės visuomet turi savų padavimų. Sako, nelijo, nelijo, sausra nebepakeliama, kai tik "Pone Karaliau" prie koplytėlės suklaupę sugiedodavom, tuoj iš nieko pasidaro debesis ir palynoja.

Čia mylimos, dabinamos Mergelės šventosios. Joms ir šventintų per Žolinę javų padeda, ir Verbų kadugių šakelę, ir gėlių

nesigaili. Vis už malones, ašarotų prasymų patenkinimą.

Sako, Kumšlytis (Žvirzdaliuose, greta Purvaičių) su žmona, norėdamu ko išprašyti iš Karalienės Dangaus, jei taip geruoju, įmerkdavo gėlių ar naują rūbelį pažadėdavo.

Jei tai nepadėdavo, tai išnešę ant skiedryno, plakdavo rykštėmis ir grasindavo dar žiauriau pasielgti, jei statulėlė jų prašymo nepatenkins.

Aplinkiniai gyventojai labai keistai į juos žiūrėjo. Sakydavo, buk jie nepilno proto. Ir jų tėvai kažkokie keisti ar nesveiki buvę.

Iš Veišdaubų balingų pievų teka Veišdauba - upalis per Žvirzdalius tarp Jonušo ir Veišniauskio. Toliau eina Šukštos didelis tankus miškas, ypač prie kelio: mat, sukilimo metais buvo įsakyta ar po 10-20 sieksnių abejomis kelio pusėmis plynai iškirsti mišką. Tad, mano laikais tie barai prie kelio buvo kaip šepetys priaugę eglaičių, - pralysti negalėjo. Ir toliau nuo kelio buvo tankus miškas, bet ten augo daugiau pušų, o prie kelio vien eglės. Kelias mažai važiuojamas. Rudenį - pavasarį išplaktas, tiesiog marmalynė. Griovių jokių. Net pravėžose rudenop atsirasdavo mažų eglaičių. Veišdauba, atseit, daubotos vietos upalio išgraužtos, nes jis skuba Puščio pievose įtekėti į Miniją.

Kitas upalis tame pat kelyje buvo miškui baigiantis prie Medingėnų Šukštos dvaro kumečių kumetyno. Pasakodavo, buk čia buvę susirėmimų su kazokais sukilimo metu, kaip ir Juodaubio miške. Buk čia ir kazokų esą pakasta. O tie kazokai, žmonių pasakojimu, kažkokie tiesiog ne žmonės, bet daugiau piktos "dvasios". Kur jau jis krito, kur jis pakastas, baidys be jokios abejonės. Dėlto, pasakojo, buk čia baido: kažkoks paka roklis tįsčioja ant eglės padžiūvusios šakos, kažkoks, tarsi, pelų maišas išlendąs iš tankumynų ir mėgstąs stipriomis geležinėmis rankomis paspaudyti minkštimas, ypač moterų.

Pasakojo taip pat, buk čia atklysta žuvėdai iš Plienijos kalno (netoli Žarėnų - 2 km) ir Minijos čia neįlipamų skardžių su urvais gyventi, ar net iš Vilkų nuo Dievakrėslio (tarp Kontaučių - Žarėnų - Telšių; čia esąs akmuo su Dievo pėda, ir visai panašus į sostą, - čia sėdėjęs pats Dievas, savo laiku lankydamas Žemaičių žemę. Ne vilkų, bet vìlkų, miško vardas Vìlkos).

Plėšikų čia buvo visuomet. Tačiau plėšikai plėšikais, bet čia baidyklės - šmėklos. Jos neplėšė žmonių, tik baidė, kažko

norėdami, kažkaip elgdamies (panašiai, kaip Vovelto beržynėliuose prie tako į Plungę 3-4 km kad rodydavos plikas vyras net dienos metu). Ivarydavo baimės tos baidyklės, tas "baidymas". Žinoma, daugiau buvo pripasakojama, pagražinama.

Sugalvojo įvažiuojant prie kapalių prie upalio pas Veišniauskį ir išvažiuojant iš miško prie dvaro kumetyno prievartės pastatyti po koplytėlę. Pašventino. Papoteriavo šventinant apylinkės žmonės, ir tos klajojančios piktosios nedoros dvasios - šmėklos nebedrįso praeinančių (pravažiuojančių ir anksčiau kaip ir nekliudė) beužkabinėti.

Kelyje Plungė - Rietavas, tarp Pušinės ir Magdelės kalno (7 km nuo Plungės) mano tetos Viktorijos Saudargaitės koplytėlė ant stiebo, graži, su keturiais šventaisiais, jų tarpe ir šv. Viktorijos stovyla. Netoli nuo kelio jos tėviškė. Tą koplytėlę ji pastatydino tokiam įvykiui atsiminti.

Ji vis sirguliavo, kartais ir į lovą įguldavo. Sykį ją suėmė jos liga, ir ji aimanodama gulėjo; jos vyresnysis samdinys (ji turėjo 24 ha ūkį) stiprus, žaliūkas, kokių 25-27 metų, įėjęs prie ligonies pasitarti dėl darbų, pasakė:

"Juk kad mes namiškiai galėtume nuo tamstos po biskį ligos pasiimti, mums sveikatos užtektų ir tamsta pasveiktumei". (turėjo penkis samdinius - vaikį-pusvaikį, piemenį ir dvi merges). Prasitarė. Rytdieną susirgo aštriu plaučių uždegimu ir lygiai po savaitės mirė. Tas įvykis tetą labai sukrėtė, ir ji nebeišmanė, kaip tą to vyro pareikštą norą pagerbus atžymėti. Ji buvo dievobaiminga. Neapleisdavo apylinkės atlaidų. Tai ji ir pastatė koplytėlę, tiesa, ir savęs nepamiršusi: netaip jau lengva buvo dievdirbiams surasti šv. Viktorijos paveikslą ir pagal tą paveikslą padaryti visai kitonišką stovylą, kaip paprastai pardavinėjamosios. Iš stovylos nieko nespręsi. Nežinodamas nepasakysi, kas tai yra.

Daugelis Vainaitiškių (Šilasoda - Skruzdyniai) kunigaikščio miške turėjo "peivalės" - pievales. Turėjo pievalę ir Salys. Sykį išėjo jis savo arklių pievalėje pažiūrėti jau rudenop ir vakarop. Pakilo rūkas, kažkaip užsimąstęs dar ne senas Salys ėmė ir paklydo. Sako, einu ir einu ir vis prie tos kryžkelės sustoju, ir nebežinau, kuriuo keliu eiti. O rūkas toks, kad viduriu kelio eidamas, kelio pakraščiais augančių pušų nebematai. Pavargau, perdrėkau, supykau pats ant savęs, kad nuo

kūdikystės dienų čia kasdien po kelis kartus vaikščiojęs, dabar, visai blaivas, nebegalu miške į namus kelio surasti. Atsisėdau po medžiu, susigūžiau, ir snaudulys ėmė imti. Užsnūdęs. Šiurpas atsibudusį čiupo krėsti. Prakasu akis. Rūkas dar tirštas, bet medžių viršūnės prieš dangų kiek matyti, - jau ėmė aušti. Tuoj atsižinau, kame esąs, - per trejetą šimtų žingsnių nuo savo pievalės.

Toje sėdėtoje ir per naktį snaustoje vietoje Salys pastatydino kryžių, pasukdamas kryžmas - vieną galą ant savo namų, o kitą Sausdravo link.

Paskui tas kryžius užstojo kelią miško gaisrui, ugnis per kelią nepersimetė.

Taip prie tų degimų apdegęs kryžius, gausiai mėlynėmis apaugęs ir stovėjo.

Už Varnių kryžkelėje Tverai - Drobukščiai - Palukščiai, kokie 2-3 km nuo Varnių, atstu nuo kelio dirvoje, per kokius 30-50 žingsnių, stovi aukšta mūrinė koplytėlė, panašaus tipo, kaip medinės koplytėlės ant stiebo. Ne kokios išvaizdos, tačiau krinta į akis, ypač kad ne prie kelio. Pasirodo, prie koplytėlės metalinėje lentoje aprašytas įvykis: ponas ėjęs pažiūrėti savo besiganančios kaimenės. Buvęs piktas jautis, nemėgęs svetimų žmonių, juo labiau neįprasto poniško apdaro. Puolęs poną, ėmęs volioti ant žemės ir nutrėškęs, kolei piemuo atbėgo poną gelbėti. Koplytėlės parašas - teirautis neberei-kėjo.

Prie Biržuvėnų dvaro (Luokės valsč.) tvenkinio yra aukštas paprastas, bet iškilmingas kryžius, baltai nudažytas (49 pav.). To kryžiaus stiebe įdažyti juodi kryželiai - ar ne 36 - kryžiai, pasaką apie nuskendusius tame tvenkinyje.

Tuotik iš Sedos išvažiavus Tirkšlių link yra mūrinė koplytėlė, panaši į Varnių koplytėlę tam jaučio nudurtajam ponui paminėti, tik čia balta, o ten raudona. Buk čia "bimbalo" metu, sukilimo metu, sukilėliai buvę susirėmę su baudžiamaisiais maskolių būriais, ar jų kazokais.

Neva buvę numatyta visas susirėmimo vietas, kur sukilėlių kraujas buvo pralietas, atžymėti pastatydinant tokias koplytėles. Tačiau, ar tik tris teteko matyti. Juk ne būtinai susirėmimai įvykdavo keliuose, ar laukuose. Bet ir teiraujantis surasti nepasisekė. Matyt, tas ponų sumanymas nebuvo įvykdytas,

o gal ir pavojinga buvo, kad maskolius neimtų statytojus klupdyti.

Į tokias koplytėles reik dėti taip pat mūrinę koplytėlę Tirkšlių miestelyje, stambią su penkiomis didelėmis širdimis, įdubusiomis, raudonai nudažytomis: čia žuvęs tėvas su keturiais savo sūnais.

Iš Kretingos pro Raguviškius ant Budrių važiuojant, tuoj už Minijos neseniai statytas nedidelis kryžius.

Čia pravažiuoją tolimesnieji kaimynai norėję įmušti (ar, sako, net užmušti) generolą J. Šniukštą. Jis išplėšė seniau važiuojamą kelią ir senąjį kelią pasuko plėšimo pakraščiu. Nauja vieta keliui buvo labai smiltėta, sunkiai su vežimu pravažiuojama (viso kelio kokie 200 žingsnių ir vingio jokio, važiuojant naujuoju keliu). Žmonės mėgino laikytis senųjų vėžių, kurias, girdi, pramynė jų tėvai. Generolas neleidęs ir piktai bardavęs. Tai, krūvoj iš turgaus linksmi važiuodami, panorėjo "ponui" parodyti.

"Mes tau parodysime lojotis, kame man rungas. . ." Laimingai išsisukęs nuo sumušimo, toje pavojaus vietoje pastatė kryžių. Žmonės tam kryžiui kepurės nekėlė.

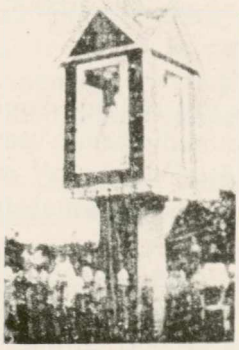

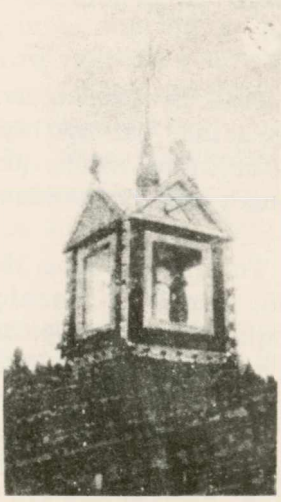

55 pav. Laukuva - Kvėdarna (11 km)

Kuliai - Rietavas

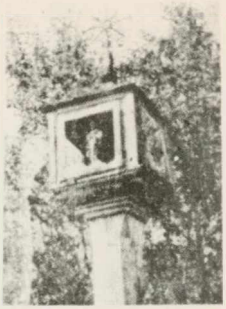

VIENA KOPLYTĖLĖ

Prie Purvatinės (senovėje čia buvo žydo laikoma pono smuklė) kryžkelėje Purvaičiai - Žvirzdalai - Zlibinai - Juodaubis stovėjo koplytėlė mūsų sodybos žinioje. Smuklės ne seniai nebėra.

Tą koplytėlę statydino Antanas Končius. Šventieji buvo dėdės kunigo Petro Končiaus dirbti. Dėdė buvo kunigas - jėzuitas, negalėjęs Rusijoje gyventi, išbėgo į Ameriką, klebonavo Baltimorėje šv. Stanislovo parapijoje. Čia apie 1890 metus pastatė bažnyčią, mokyklą. Jį mirtinai primušė jo zakristijonas, parsitrauktas iš Medingėnų.

Koplytėlėje buvo šv. Rokas, šv. Zidorius su sėtuve, šv. Ananas ir kryžius.

Šventieji maždaug proporcingų kūno dalių. Smulkus darbas, gana dailūs. Nedažyti. Jie skyrėsi nuo kitų šventųjų koplytėlėse, nes buvo, kaip žmonės sakydavo, mažesnių galvelių. Paprastai šventojo galva sudaro trečdalį viso kūno. P. Končiaus šventieji buvo kaip tie dabar statomieji - "krakmoliniai" (gipsiniai). Dėlto veidai netikdavo žmonėms. Netaip, kaip buvo įprasta matyti.

Koplytėlė neaptverta. Aplink pušimis apaugusi. Mano akiai ji labai tiko tai aplinkai. Ypač nuo Juodaubio einant ir žiūrint Petrylos link, tarp medžių prošvaistėje į lauką. Ji buvo panaši į mūsų kiemo senąją koplytėlę.

Kaip aš atmenu, nuo kokių 1892 metų ji jau nebe visus stiklus beturėjo. Man tuomet tiko šv. Zidoriaus sėtuvė ir šv. Roko keršas šunelis.

Koplytėlė dažyta degtos plytos spalva (tamsiai ruda, ochra). Tokios pat spalvos buvo ir šv. Jonelis Juodaubyje ir koplytėlė kieme. Iki kalbamos koplytėlės nuo namų buvo kokio pusantro kilometro.

Telšiai - Seda

ŽLIBINAI - KONTAUČIAI

Pro vartelius į Žlibinų šventorių įeinant, beveik kliudo praeiti storas kaštanas. Prie to kaštano prikalta atvirutė su Rūpintojėliu koplytėlė, paprasta, tačiau itin būdinga padangei. Vykęs ir pats Rūpintojėlis (žiūr. (30 pav.). Tai yra vienintelė aptikta Žemaičiuose vieta, kur Rūpintojėlio koplytėlė būtų prikalta prie medžio šventoriuje.

Šventoriaus kairėje, beveik kampe, yra ant didelių akmenų irgi itin būdinga Žlibinų padangei koplytėlė ir savo išvaizda ir savo vidaus turiniu. Vidus išpuoštas, kaip paprastai, popierinėmis gėlėmis, veidrodžiukais. Per šventes, o per atlaidus visuomet, įmerkta gyvų gėlių. Pati koplytėlė labai sena, gerokai sukiugždusi.

Prie bažnyčios galo yra jau ne žemaitiška koplytėlė, gotiško stiliaus, rudai dažyta, ketvirtainių lazdelių išilgui apkalinėta. Graži. Tik akis nepripratus, svetima atrodo, šalta. Gal ir Žemaičių aplinkai netinka.

Tą koplytėlę yra padaręs Boleslovas Grosas iš Peldiškių. Tėvas jo buvo matininkas ir čia atėjo, apsivedęs su Kniežauskaite. Turėjo dvi dukteris ir sūnų. Sūnus nevykęs ūkininkas,

išlepintas. Juokus krėsdavo su darbininkais, pav., įkeldamas kame miške į aukštą medį kodalį su klevo sula ir liepdamas lauke dirbantiems darbininkams surasti. Tie meta darbą ir ieško. Jau tuomet jis pats vedė ūkį. Nusigyveno. Buvo į Ameriką išėjęs. Parsinešė ne pinigų, tik stereoskopą su paveikslais. Labai vargingai gyveno. Laikėsi, kolei miško turėjo. Grosaitės senom panom liko. Jis kažkaip kitaip vertėsi, paskui vedė.

Bet nagus turėjo gerus niekniekiams ir kantrybės užteko. Ir piešė neblogai, visai piešimo taisyklių nežinodamas.

Tad, jis padarė tokias tris gotiškas "iš knygos" koplytėles: viena jo sodybos prievartėje, kita pas kalvį Petrą Jankauskį Paminėjuose ir trečioji Žlibinų šventoriuje.

Žlibinų šventoriuje vidutinioji. Bene didžiausia buvo paties Groso prievartėje. Šventieji ne jo darbo, tik pati koplytėlė.

Įdomus kelias iš Žlibinų į Kontaučius.

Žeimio lauke prie ąžuolo buvo graži koplytėlė. Kiek tolėliau, jau Braso lauke stoginis kryžius ir antroje pusėje kelio maro metų kapaliai. Kapalių tvora nugriuvus - ar du kryžiu bebuvo.

Čia pat užakęs ežeralis. Aukštas kalnas, - didelė apylinkės aukštuma beveik lygi Kontaučių aukštumai. Už to kalno per burliokyną, per Sausdravą, kur seniau buvo malūnas, į Kontaučius. Įdomios formos bažnyčia, varpinė ir kaulinyčia. Prie bažnyčios galo didelė kryžauna koplytėlė ant stiebo. Išdabinta. Cinkine skarda apmušta. P. Rubeževičius buvo altorių meistras. Ir altorėlius dirbo, kur neša per atlaidus aplink bažnyčią. Mėgo aukso spalvą ir veidrodžius papuošalams. Tai jo darbo ta koplytėlė (žiūr. 19 pav.).

Tuo tik įėjus į kapus, dešinėj prie pat tako koplytėlė ant stiebo - Nukryžiuotasis ir aplink visos kankinimo priemonės, - mažos, dailiai padarytos, jau kiek nuo senumo nubirusios.

PURVAIČIŲ SODOS KAPAI

Sodžiai turėjo savus kapus. Ilgainiui sodžių kapai įra ir daugumoje visai neišnyko tik todėl, kad laiks nuo laiko čia pakasdavo ar povainikį, be krikšto mirusį, ar šiaip tėvų be krikšto vaiką.

Buvo uždrausta paaugusius žmones sodos kapuose laidoti. Draudimas buvo bažnyčios, ne valdžios.

Žmonės per kryžaunas dienas (3 dienos) eidavo į tuos kapus melstis: giedoti visų šventų litaniją ir kitas maldas, suminint visus iš to kaimo mirusius jų vardais.

Buvo žinančių mirusiųjų vardus per daugelį - daugelį metų.

Atsitiktinai atsiranda praeitį gerbiančių žmonių, kurie ir sunkiausiose aplinkybėse nesibijodavo atstatyti benykstančius paminklus, neatsižvelgiant net į galimus pavojus.

Mūsų sodybai priklausė pagrindinė koplytėlė ant žemės su Dievo Motina. Apiro aptvėrimas. Ūkininkai nebetaisė savo tvoros dalies, - kapai susiliejo su aplink ariama dirva. Kapalius sutvarkė atsikraustęs iš toli žmogus, tikrai neturįs tuose kapuose savo artimųjų palaidotų (žiūr. 12 pav.)

Tryškiai - Luokė

KETURIOLIKA ŠVENTŲJŲ - ŪKIUI NAUDINGŲJŲ

Apie pereitojo šimtmečio galą po Lietuvą rudens ir žiemos metu vaikščiojo "vengrai", aukšti , liekni vyrai su didelėm kuprinėm.

Jie pardavinėjo skepetaites, sagas, smulkius nieknie-kius. Ir medžiagų turėjo. Pardavinėjo "vaistus" nuo visokių ligų, net kad bernelis arba mergelė įsmylėtų. Turėdavo visokių šventųjų paveikslų. Lietuviškai jie kalbėjo blogai. Juos vadino vengrais. Jie nevogdavo. Gal tik kartais mergaitėms buvo pavojingi. Tokios gana inteligentiškos išvaizdos, tokie apšiurnūs. Bendrai, jie labai mėgdavo gydyti, - įvairius patari-

mus duodavo ir įvairius vaistus pardavinėdavo. Gal geriau apibendrinus, jie išnaudojo žmonių tamsumą, pasitikėjimą jų apgaulėms.

Gudrūs buvo. Reik manyti, jie priklausė kokiai organizacijai, kuri juos pamokydavo, paskirstydavo, aprūpindavo prekėmis, kurias greičiausiai išpirkdavo ir daugiausiai davė pelno. Gal šnipai kokios valstybės?

Šventųjų paveikslų iš jų išpirkdavo daug, ir didelių ir mažų. Pakliuvęs kur pas ūkininką, vis matydavai "vengriškus" ir paklausęs, išgirsdavai, kad tai pas "vengrą" pirktas.

Reik manyti, buvo pastebėta, kuriuos šventuosius žmonės labiau mėgsta - kurių daugiau išperka.

Tad, vieną gražų žiemos vakarą įeina du vengru. Ima rodyti savo nešmenių turinį. Nešmenės didelės, sunkios. Abu turi lazdas su kirvukais (medinės lazdos ir kirvukai - lazdų turėklės irgi medinės). Ilgai nelaukę, pereina prie šventųjų paveikslų. Rodo pavienius šventuosius - įvairius, įvairiausius. Na, sako, kad jums brangu po vieną šventąjį pirkti, nusipirkite vieną paveikslą, kuriame yra visi jūsų šventieji.

Gal nedidelių dviejų sprindžių pločio ir nedaugiau trijų sprindžių ilgio paveikslas išlanguotas ir kiekviename langelyje po spalvotą šventąjį, su bendru parašu: "keturiolika šventųjų - ūkiui naudingųjų" ir su pavadinimu kiekvieno šventojo jo langelyje apačioje.

Ryškiais dažais atspausdinta. Daug auksinės spalvos. Ant storo spindinčio biskį ružavos spalvos popieriaus. Kaina nedidelė, gal kokių trijų keturių pavienių šventųjų sykiu kainą paėmus.

Štai tie šventieji: šv. Jurgis, šv. Zidorius, šv. Agota, šv. Juozapas, šv. Antanas, šv. Rokas, šv. Ona, Mergelė Šventoji, Jėzus, šv. Jonelis, šv. Kotryna, šv. Pranciškus, šv. Pliurijonas, šv. Kristoforas.

Gal vietoje Kristoforo bei Pliurijono buvo kito pavidalo Mergelė Šventoji - sopulingoji, Karalienė dangaus, Rožančiaus, gal Marija Magdalena, gal Jėzus ant kryžiaus ar Jėzus su atvira šidim, Jėzusėlis ir t.t..

Tuos paveikslus žmonės noriai pirko. Greta pavienių šventųjų gričiose dažnai matydavai ir "keturiolika šventųjų - ūkiui naudingųjų".

TRIKAMPĖ BAŽNYČIA

Ar bereik patogesnio pastato, kaip trikampė bažnyčia. Altoriui - Dievui daug vietos nereik. Jau kunigui su patarnautojais reik kiek daugiau vietos. Ir grotelių ilgų nereik. Paprastai žmonių būna daug bažnyčioje, o prie Dievo stalo tik keletas teina.

Užtat "bobinčius" turi būti platus ir erdvus. Čia renkasi pasivėlavusieji, pypkoriai, kurie juk turi pypkes išrūkyti. Nekiši degančios pypkės į kišenę, kad ir kelnių. Nekratysi gyvo taboko iš pypkės lauk ant žemės. Tai ir pasivėlini ant krapylos, jau tuomet, tabalojančiam cignoriui suskambėjus: "bobinčiui - bobičniui - bobinčiui. . ."

Tokių tai patogumų yra Degučių (7 km nuo Žemaičių Naumiesčio) bažnyčioje. Seniau ji buvo tolokai nuo kelio. Reikėjo eiti lauko keliuku, žolės prižėlusiu, - užžėlęs kelias į bažnyčią. Mūrinis šventoriaus aptvaras. Dideli-dideli medžiai šventoriuje auga,- iš tolo bažnytėlės, tos tikrai savotiškos, ir nematai.

Tad, žmonėms ji patogiausia. Kad ir kažin kurioje bažnyčios vietoje būtumei, iš visur altorių matai. Jokių užkampių, kaip "kryžaunose" bažnyčiose, dar su aklai užtvertais bobinčiais.

Dabar gali ją daug kas matyti, - atsidūrė prie didelio kelio, pasidarė prieinama ir nė kruopščiam krašto gražių vaizdų, įdomių pastatų mėgėjui.

Turėtų rūpėti tokie pastatai ir statybininkams. Ir stogas ir bokštas, lyčių deriniai, zakristijų priestatai.

Kaip ten bebūtų, bet Lietuvoje kitos tokios bažnyčios tikrai nėra. O galėtų tokie pastatai ir už Lietuvos ribų vardą įsigyti.

Kažin, ar yra kame pasaulyje trikampių bažnyčių? Bet, jei ir yra, tai labai - labai mažai.

Rainių miškelio kankiniams (1941 m.) Telšių kapuose tokios lyties paminklinę koplytėlę būtų galėję statyti (Lietuva turi iš trijų pusių priešų).

Arba, kad ir Prisikėlimo bažnyčią Kaune kad būtų trikampę pastatę vietoje Suomijos spaudoje pavaizduoto atvaizdo išvaizdos.

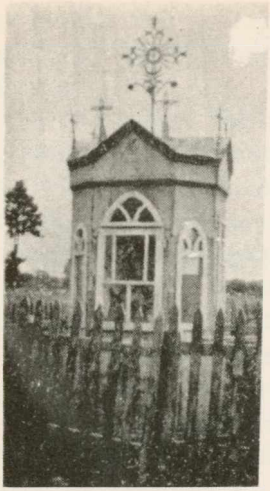

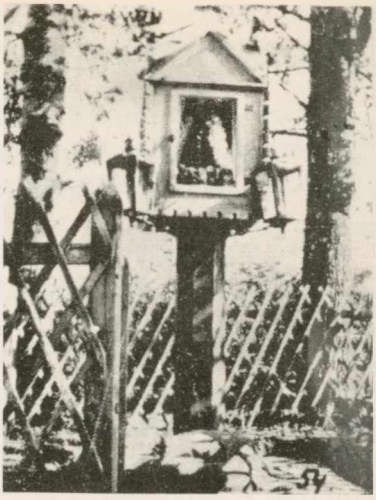

Kuliai - Rietavas

TVOROS

Šventųjų sodybos beveik visuomet yra aptvertos. Ir pavieni kryžiai ar koplytėlės, ir, sakykim, kryžius ir koplytėlė, ar dvi koplytėlės. Lygiai taip pat seniau buvo ir kaimų arba maro metų kapaliai. Tik vienoje vietoje tesu matęs aptvertą medį, prie kurio yra prikalta koplytėlė (žiūr. "kruvinas takas").

Daugiausiai statinukais aptverta (žiūr. 3, 13, 15, 18, 25, 28 pav.). Keturi stulpai, skersiniai ir statinukai iš abiejų šonų pasmailintais galais, stulpai su kamuoliais galuose. Vartveliai. Baltai nudažyta. Jei nėra vartelių, tai įtaisyta lipinė.

Kai sodyba kiek didelesnė, tuomet aptveria ją žiogriu (pinučiais). Ši itin gera tvora. Gyvulys negali per tą tvorą pritilpti prie pridegtų gėlių. Toks aptvaras apsčiai priauga visokių žolių. Gerai įsikerėja visokios žieminės gėlės: geltonieji jurginai, vyskupo kepurės, simbalkos.

Kapai būdavo aptverti visokiom tvorom, nuo paprastosios šaudytinės iki gražių statinių, nuo statinės tvoros iki žiogrio. Bet kuri kaimo sodyba turėjo savo tvoros barelį kapuose.

Pastaruoju metu daug kur galėdavai matyti šaudytines tvoras: per dvi-tris karteles apšaudo, prikaldami tas karteles prie stulpalių bei mietų. Kartais storesni stulpaliai turi iškaltas skyles kartelėms prašauti (39 pav.).

Kai koplytėlė pastatyta ant didelio akmens, tai tokia būna ir neaptverta. Prie tokios koplytėlės nėra gėlių (20 pav.).

Kryžių, stoginių kryžių ir koplytėlių ant stiebo ar tik ne daugiausiai yra neaptvertų. Tuo tarpu koplytėlės ant žemės visuomet aptvertos, kad gyvuliai nesismaigstytų, kad vaikai ką žaidimams iš koplytėlės nepaimtų, nes tose koplytėlėse yra masinančių spindučių bei daiktelių.

Kai ant žemės koplytėlės neaptvertos, tuomet jos arba tankiais geležiniais strypais languotai užkaltos, arba tik maža skylutė (kumščio dydžio), ir ta pati kryžiškai geležim užkalta, (pav., prie Salantų ant Grušlaukės kelio, kur koplytėlė pastatyta badu mirusiam žmogui, - užaugo gerklė).

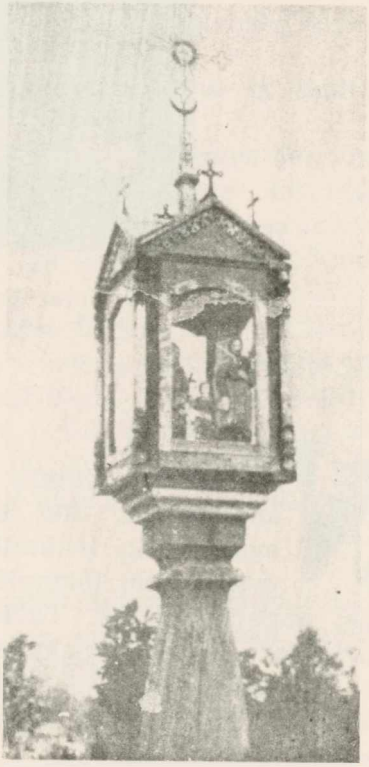

Vėžaičiai - Veviržėnai
(iš D. Čibo rinkinio)

56 pav. Ketienai - Mitkaičiai (4,2 km)

VĖLNIAI

Nedaug tėra velnių Žemaitijoje. Velnias nėra pavienis koplytėlėje. Jis, sakykim, pas šv. Vincentą vienoje svarstyklių lėkštelėje įsikabinęs nori nusverti kitoje svarstyklių lėkštelėje besilaikantį angelą. Velnias juodas, angelas baltas. Tačiau, kad velnias vienas pats užimtų kurią nors, kad ir užpakalinę, koplytėlės dalį, to nėra.

1. Savo biaurumu gražus, "biauriai gražus", velnias yra Žemaičių Kalvarijoje, šventoriuje, netoli nuo vartų, pro juos į šventorių įėjus, kairėje,

Žemaičių Kalvarija (seniau Gardai) garsi savo Kalvarija su savotiškom koplyčiom. Panašus į piliakalnį šv. Jono kalnas. Idomus kryžius, kurį visi bučiuoja, praeidami, kai kryžiaus kelius vaikšto. Kapuose mūrinės koplyčios gale apvalus langas turi Dovydo žvaigždės lyties rėmus. Greta daugelio šventųjų velnias dėl priešingybės čia reikalingas.

2. Kitas velnias yra prie šv. Vincento stebuklingojo šaltinėlio - 4 km nuo Plungės Kulių link Varkalių sodoje. Čia yra akmenų su iškaltomis raidėmis. Didoka koplytėlė. Tvarkingai aptverta. Šaltinėlio vanduo stebuklingas. Kiauras šaltinėlis, bėga net per kelią vanduo. Pravažiuodami žmonės girdo arklius. Čia velnias šv. Vincento lėkštėje svarstyklėse.

3. Dar vienas velnias yra netoli Tverų ant Medingėnų kelio, Lopaičių sodoje, pasisukus Ruškio ežero link. (Žiūr. Lietuvių Enciklopedijos XVI t. 437 psl.). Čia yra viena aukščiausių vietu (211 m.) Žemaitijoje. Ežero vanduo stebuklingas. Puskelėje to vieškelio iki ežero dešinėje pusėje kelio (nuo vieškelio iki ežero vienas kilometras) naujoje koplytėlėje ant stiebo, gausiai šventųjų pristatytoje yra ir velnias kampe. Čia šventieji ir velnias, matyt, surinkti iš sugriuvusių koplytėlių.

4. Kitas, ketvirtas, yra maždaug puskelėje iš Budrių į Kulius važiuojant, tokioje balingoje vietoje.

5. Kelyje Luokė - Pavandenė antrame kilometre šv. Vincentas su velniu, skaitančiu knygą koplytėlėje ant stiebo.

6. Luokė - Gaulėnai 3,2 km šv. Vincentas su velniu.

Kažin, ar sekmas velnias dar yra kame Žemaičių žemėje?

"Piklo" pavaizdavimą galima matyti net altoriuose. Pavyzdžiui Žlibinų (10 km nuo Plungės Žarėnų link) didžiajame altoriuje yra šv. Mykolas, angelas - arkangelas, su durtuvu: jis stovi ant pabaisos, greičiau rupūžiškos išvaizdos padarinio. Juk išmestasis iš dangaus sukilęs prieš dangaus tvarką angelas pavirto į peklos Liucipierių, - tai jau velnių velnias, bet vis tik velnias, sako žmonės, tas tik skirtumas, kad šis velnias ne žmogiškos išvaizdos.

Atseit, viso šeši velniai.

Žemaičių velnias turėtų būti vaizduojamas pavidale liekno, nedidelio ūgio judraus vokietuko su skrybėle (anot žemaičių pasakų). Manyčiau į vokiečių kaminšluostą panašus.

Kai žemaičiui pritrūksta vaizduotės, apsakant velnią, jis sako: "Toks, kaip vokietuks".

Kai laidojo Klaipėdoje 1923 metais nušautą mano brolienę, paklausta sesuo, kaip patiko laidotuvės, atsakė: "viskas būtų gerai, tik kad tų velnių nebūtų buvę. . ."

Tai buvo katafalką lydį su žvakydėmis juodai apsirėdę su cilinderiais palydovai. Tokie pat ir arklius veda.

Seniau nuvažiuodami žemaičiai į Klaipėdą, ar nueidami kontrabandininkai, sakydavo matę velnius, lydinčius numirėlį į kapus. Suprask, ne katalikiškos laidotuvės, ir su tais cilindruotais palydovais.

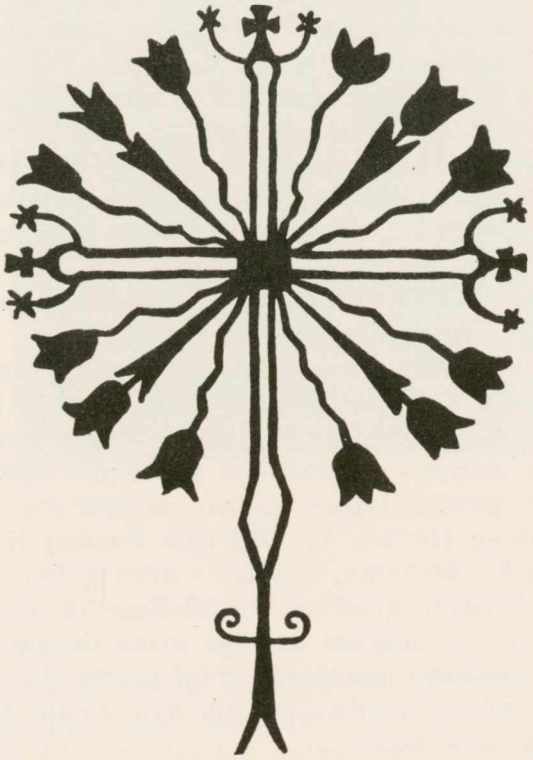

LIETUVIAI IŠ AMERIKOS

Turbūt 1937 metais iš Amerikos ir Anglijos buvo atvykę į Lietuvą gerokas būrelis vienuolių, klėrikų pasimokyti Lietuvos istorijos, lietuvių kalbos, pažinti kraštą, žmones.

Man teko su jais dalyvauti ekskursijoje po Žemaitiją. Manė, buk šiek tiek Žemaitijos kryžius - koplytėles pažįstu.

Idomi ta jaunuomenė. Juokauja savo tarpe. Paerzina klėrikas vienuolę. Nepamanytumei, kad čia kandidatai į kunigus. Bet kur reik, moka susikaupti, kaip pridera.

Dainos. Jie turėjo dainų rinkinėlius. Mokėsi dainuoti. Jau pradėję sykį kurią dainą, turi išdainuoti iki galo, nors ir ilgiausia būtų, o pati gaida kuopaprasčiausia.

Velnias. Sustodavome prie įdomesnių koplytėlių, prie įdomesnių kryžių, šventųjų. Visur jiems buvo tai didelė naujiena, nieko panašaus jie nebuvo matę savo gyvenamuose kraštuose.

Tačiau pati nuostabiausia vieta jiems buvo netoli Ruškio ežero, kur už žemaitiškos tvoros stovi nauja didelė koplytėlė ant stiebo su daugeliu šventųjų. Jų tarpe ir velnias. Vienuolės ir klėrikai labai buvo nustebę, pamačius šventųjų tarpe neregėtą padarinį (L.E. XVI, 437).

"Kas tai"?

"Velnias. . ."

"Tai žemaičiai ir velnius garbina?"

Nelengva čia buvo su jaunais teologais kalbėtis. Vis tiktai atrodo, kad žemaičiai velnią taip negarbina, kaip šventuosius, arba bent panašiai.

Bažnyčios. Ekskursininkai stebėjosi ypač iš labai didelės gotiškos dar nebaigtos statyti bažnyčios Stulgiuose, 3 km nuo Kryžkalnio (plentas Šiauliai-Tauragė-Kaunas-Klaipėda).

Kam, sako, toki didelė bažnyčia? Juk niekuomet pakankamai nepapuošite, neatremontuosite, žiemą neprišildysite. Geriau būtų buvę pastatyti nedidelę pagal reikalą bažnytėlę, o iš atlie-

kamos medžiagos pastatyti seneliams prieglaudą, mokyklą, susirinkimams salę ir t.t..

Tiesa, kad Stulgių bažnyčia perdidelė. Dar nebaigus įrengti (nėra grindų), jau vieno bokšto plytos ėmė eižėti. Žmonės neberi pinigų, - išsisėmė. O ką jau bekalbėsi apie papuošimą, išdažymą, altorius. Ir per didžiausius parapijos atlaidus pilna bažnyčia žmonių neprisirenka. Miestelio jokio. Jokios krautuvės, jokio judėjimo aplink. Parapijėlė maža.

Savo išvaizda ši bažnyčia galėtų atstoti Kaune Prisikėlimo bažnyčią, tą nupeštųjų kaklų vištų veislės silueto su persunkiu vienu galu ir itin lengvu, aukštu - laibu kitu.

Važiuojant teko jiems rodyti po kelias bažnyčias, matomas iš vienos kurios aukštumos. Tikrai bažnyčios atrodo kaip kokie milžinai.

Visai kas kita su senosiomis bažnyčiomis. Iš aukštų šventoriaus medžių tekyšo bažnyčių bonių viršūnės kryžmos, - laibos vos matomos iš tolo, - neišsiskiria iš bendro krašto vaizdo, o tik jį papildo, tarsi nelauktai aptiktu pastatu - šventykla su savotiškais papuošimais. Bažnyčia net pačiame šventoriuje akių neaprėpiama visa, kad pastatą kaip reikiant pamatytumei.

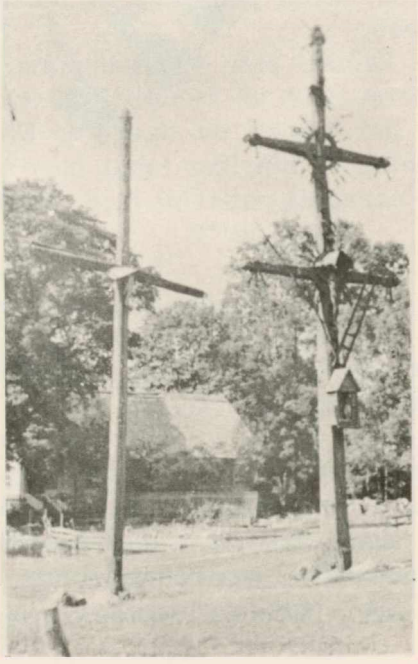

Kurmatė
(prie Kretingos)

ŠVENTŲJŲ ATVAIZDAI

Surašinėjant pakeliais kryžius - koplytėles, daryta daug nuotraukų ir ištisų statinių ir įdomiausių jo dalių, ir pavienių šventųjų. Buvo padaryta 1111 nuotraukų. Tokiame nuotraukų skaičiuje buvo ir vykusių, būdingų. Patiekiama tik kas rasta, kas gauta. Dėlto matome daug neaiškių, o jau beveik visos smulkutės.

Tad, bent jau pačių šventųjų nuotraukų čia parinkta keliolika didokų ir aiškių.

Šv. Antanas, Užluobės km., Skuodo vls., Kretingos aps.

Šv. Antanas. Skuodo vls., Kretingos aps.

Adomas. Alko km., Rietavo vls., Telšių aps.

Šv. Antanas. Skaudvilės vls., Tauragės aps.

Šv. Barbora. Notėnai Platelių vls., Kretingos aps.

Šv. Barbora, Plungė, Telšių aps.

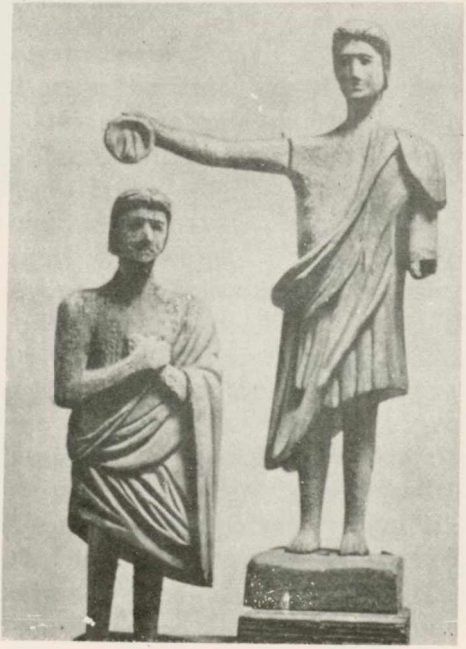

Kristaus krikštas. Kretinga.

Šv. Jonas Krikštytojas, Skuodas, Kretingos aps.

Šv. Jonas Nepomukas. Plungė, Telšių aps.

Šv. Juozapas. Darbėnai, Kretingos aps.

Šv. Juozapas. Jurgaičių km., Alsėdžių vls., Telšių aps.

Šv. Juozapas. Židikai, Mažeikių aps.

Šv. Jurgis. Jerubaičių km., Plungės vls., Telšių aps.

Šv. Jurgis. Mintaučių km.,
Telšių aps.

Šv. Jurgis. Plungės apyl.,
Telšių aps.

Šv. Jurgis. Plungės apyl.,
Telšių aps.

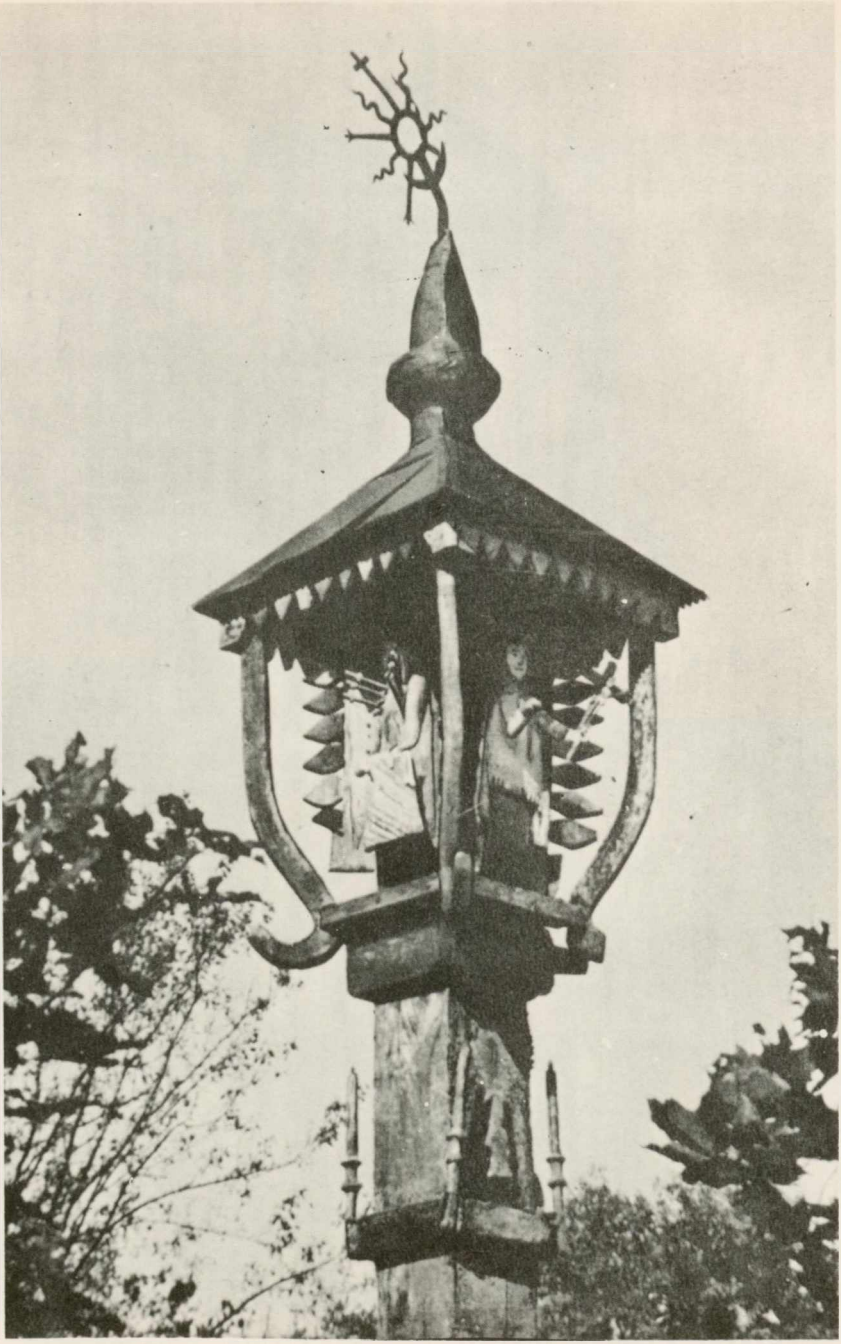

Koplytėlė. Kretingos aps.

Kristus kalėjime. Pavandenės km., Varnių vls., Telšių aps.

Maloningoji. Žemaičių Kalvarija, Telšių aps.

Mykolas arkangelas. Impilties km., Darbėnų vls., Kretingos aps.

Šv. Ona. Židikų vls., Mažeikių aps.

Šv. Rokas. Pakutuvėnų km., Kartenos vls., Kretingos aps.

Rūpintojėlis. Daukšių km., Mosėdžio vls., Kretingos aps.

Rūpintojėlis. J.Paulausko darbas Grušlaukė. Kretingos aps.

Rūpintojėlis. Skaudvilės vls., Tauragės aps.

Rūpintojėlis. Alsėdžių vls., Telšių aps.

Rūpintojėlis. Siraičiai, Telšių aps.

Pieta. Aleksandrija,
Skuodo vls.,Kretingos aps.

Pieta. Karklėnų km.,Kulių vls.,
Kretingos aps.

Pieta. Kurmačių km.,
Kretingos vls. ir aps.

Pieta. Nasrėnų km., Salantų vls.,
Kretingos aps.

Pieta. Židikų vls., Mažeikių aps.

Aria. (Šv. Zidoriaus vaizdo dalis). Žvaginių km., Endrijavo vls., Kretingos apskr.

Kvestorius, Alsėdžiai, Telšių aps.

Šv. Zidorius. Darbėnai, Kretingos aps.

Aria (Šv. Zidoriaus vaizdo dalis). Dumšiškių km., Raseinių vls. ir aps.

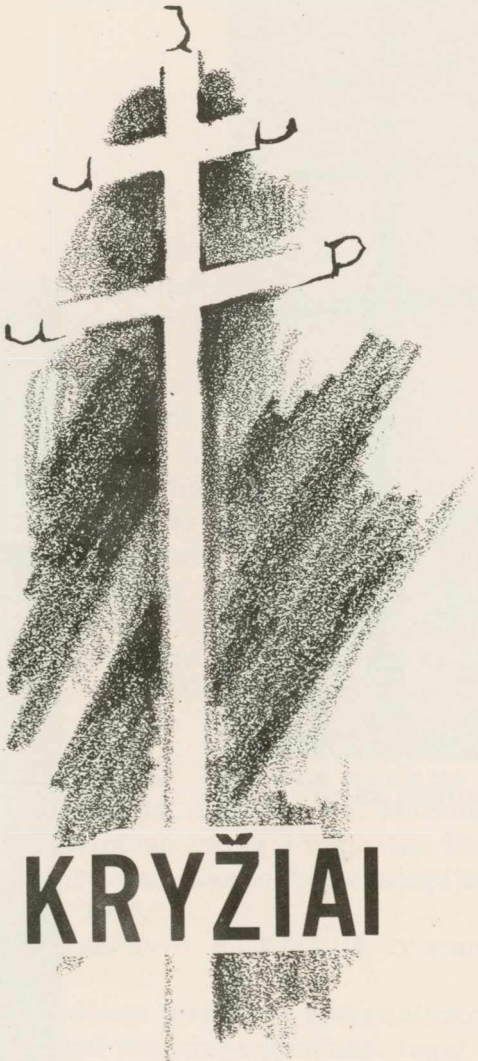

KRYŽIAI

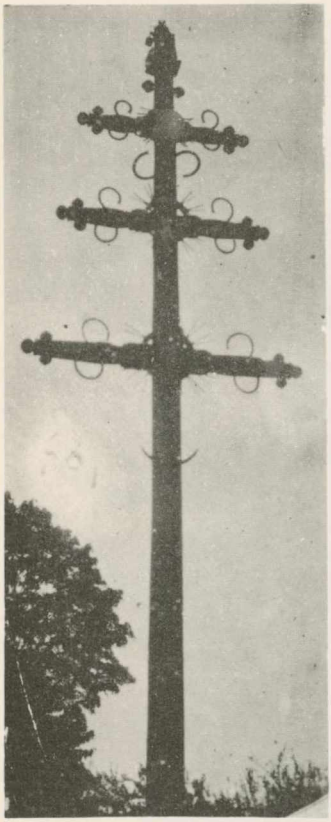

Judrėnų kapai

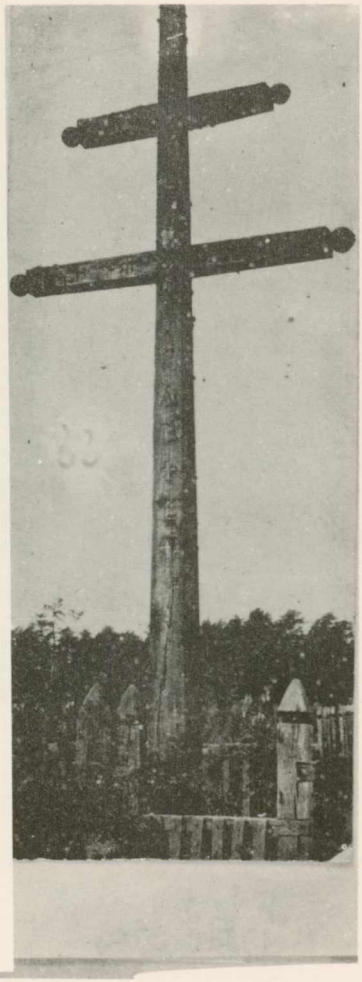

Janapolis, Pavandenė

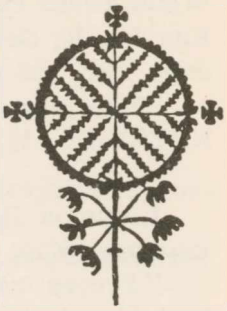

KRYŽIUS

Kryžiaus ženklą, vardą, prasmę aptinkame senų senovėje, toli prieš mūsų laikotarpį. Štai skaitome. V. Langenpuš. Laikas ir jo matavimas. Santarvė No. 1, 1958, 37 psl.:

"Per paskutinius 10 metų buvo rasta daug uolų ir požeminių urvų, ant kurių sienų išbraižyti įvairūs paveikslai bei ženklai. Ivairiais būdais mokslininkai nustatė tų brėžinių amžių nuo 5 iki 50 tūkstančių metų. Šie brėžiniai yra ne kas kita, kaip paveikslinis raštas, nes tada abėcėlės neturėta. Daugiausia atvaizduota žvėrys, net ir tokie, kurių dabar nebesutinkama. Iš ženklų, kurių yra įvairių formų ir dydžių, pavyko iš dalies iššifruoti - bent taip manoma - kad jų aiškinimas yra maždaug teisingas. Čia aptinkamas KRYŽIUS, kuris simbolizuoja saulę, paskui ratas - tai yra laikas, o KRYŽIUS rate - saulės dievą."

Jėzaus taikomąją KRYŽIAUS prasmę randame jo paties žodžiuose, aiškiai pasakytuose šv. Mato ir šv. Morkaus evangelijose. Naujas Jėzuas Kristaus mūsų Viešpaties Testamenttas. Vertė Juozapas Skvireckas, Kauno Arkivyskupijos Metropolitas. II pataisyta laida. 1945.

Mato 10, 38: "Kas neima savo KRYŽIAUS ir manęs neseka, tas manęs nevertas."

Mato 16, 24: "Tuomet Jėzus tarė savo mokytiniams: jei kas nori eiti paskui mane, tegul tas savęs išsižada, tegul ima savo KRYŽIŲ ir teseka mane."

Morkaus 8, 34: "Po to, pasišaukęs pas save minią su savo mokytiniais, jis jiems tarė: jei kas nori mane sekti, tas tegul pats savęs išsižada, tegul ima savo KRYŽIŲ ir teseka mane."

Arkivyskupas Metropolitas Juozapas Skvireckas laiške Šventajam Tėvui Pijui XII (Zams b. Landeck, 1945 m. birželio 21 d.). Kun. Dr. K. Gečys. Katalikiškoji Lietuva. Draugo spaustuvė, Chicago, Ill. 526 psl.:

"Nuo pirmos dienos buvo pašalintas šv. tikėjimo ženklas - KRYZIUS iš visų viešųjų įstaigų, mokyklų, ligoninių. . ."

Lietuvos Romos Katalikų Vyskupai laiške viso pasaulio vyskupams. Kun. Dr. K. Gečys. Katalikiškoji Lietuva. 535 psl.:

"Trejus metus (1941-1944) trukus vokiečių okupacija nebuvo toki žiauri, kaip Sovietų, bet ji lietuvių tautai buvo tikras KRYŽIAUS karas."

Be žodžio KRYŽIUS neapseinama nei raštuose nei gyvoje kalboje.

Štai keletas rašinių ištraukų, kur tas žodis minimas.

J. Aistis. Sauja derliaus. Nidos Knygų Klubo leidinys 20-21 No. 1957 m. 322 psl.:

"Atanešė teutonas tau kadaise KRYŽIŲ,
Ir Dievo žodžiu pridengtas klastas."

Dirva. 1961 lapkričio 8 d. 129 No. 6 psl.: "B. Armonienės knyga yra vaizdas lietuvės moters pereito KRYŽIAUS kelio, kurių juk buvo tūkstančiai."

B. Brazdžionis. Tremties Metai. Lietuvių rašytojų metraštis 1947. Patrija. Tuebingene, Vokietijoje 1947. 47 psl.:

"Aš nešaukiu tautos į kelią,
Aš tautai duodu dovaną,
Kad būt lengviau jai nešt KRYŽELĮ
Svečiuos tarp svetimų kalnų."

Kun. J. Kidykas, S.J. Tėvynės Sargas. 1959 I/15/No. 28 psl.:

"Krikščioniškosios Demokratijos atstovams neretai tenka kaip kireniečiui, vilkti sunkų KRYŽIŲ, kartais net graban kurį laiką atsigulti."

F. Kirša. Sauja derliaus. N.K.K. 1. 1957 m. 7 psl.:

"Lietuva - Žaluma ir mergaičių darželiai,
Orizontų aušra ir laukų mėnesiena,
Įsisupus audra ir palaužti KRYŽELIAI, -
Lietuva, skardeni savo amžiną dieną."

Kun. M. Krupavičius. Pasikalbėjimas su Draugo korespondentu. Draugas. 1959 m. rugpiūčio 25 d., 4 psl.:

". . . Jeigu nelaimei įsijungtų dar į politiką, Bendruomenei KRYŽIUS reikėtų statyti."

J. Leimonas. Vytis. 1956 m. 6 No. 7 psl.:

". . . KRYŽIUS yra nelūžtantis dalykas, nes Kristus, mirdamas ant kryžiaus, kėlės iš numirusių, mirtį nugalėjo. Dėlto KRYŽIUS tapo laimėjimo simboliu.

Dr. J. Matusas. Draugas. 1960 m. sausio 6 d.:

Istorikas dr. Jonas Matusas skelbia, kad pirmutinė istorinė žinia apie lietuviškus KRYŽIUS yra jau iš 1534 m., išspausdinta Lietuvos Metrikos dalyje, redaguotoje Dovnar - Zapolskio. Čia kalbama apie KRYŽIUS pakelėse ties Onuškio dvaru. Mūsų istorikas nurodo, kad tas Onuškis nėra Latvijos pasienio Onuškis, o tarp Daugų - Trakų esantysis. Vietovardžiai iš XVI šmt. rodo apie tada jau buvusius KRYŽIUS: Kryžiavietė (1594 m. dokumente), Kryžiavietės (1593 m. ir kt). Dr. Matusas daro išvadą, kad Lietuvoje KRYŽIAI prie kelių buvę pradėti statyti XIV amžiaus pabaigoje ir XV šmt. pirmoje pusėje."

Prof. Medi. Draugas. 1962 m. 4 birželio . . . pabrėžė Europos Atominės Energijos Bendruomenės (EURATOM) vicepirmininkas prof. Medi, uždarydamas Europos Krikščionių Profesinių sąjungų suvažiavimą Romoje. . . įkvepia ir uždega atpirkimo ženklas KRYŽIUS.

A. Mickevičius. Vėlinės. M. Biržiškos vertimas. Kunigo Petro vizija.

"Tironas kyla. . . Erodas. . . Viešptie, visa tėvynė
Erodo rankon pateikta.
Matau: ilgi, balti ten KRYŽIAUS kelių keliai tęsias. . .

Ilgi keliai. . . kur jų galas? . . . per girias, per sniegus
Visi į šiaurę, ten, ten, tolimon šalin,
Lyg upės teka."

V. Mykolaitis - Putinas. Sukilėliai, I t. 339 psl. Vilnius 1957:
. . . Ženklelis vaizdavo pusiau perlaužtą KRYŽIŲ. - Tai visos tautos kentėjimų simbolis! sušuko susijaudinusi Jadvyga. . .

P. Orintaitė. Daubiškės inteligentai. I t. 125 psl.:
". . .pasiaukoti kitiems yra jau ne džiaugsmo, o - KRYŽIAUS, Golgotos kelias. . ."
T. p. II t. 47 psl.:
"O kiekvienas žmogus turi kantriai nešti savo KRYŽELIO naštą ir dėkoti už viską Dievui. . ."
T. p. II t. 57 psl.:
"Dieviškas Žmogus vilko medinį KRYŽIŲ. . Tai buvo tartum vargo naštos simbolis žemės buities pakalnėje. . ."

Alė Rūta. Didžioji meilė 3. Į saulėtekį. Romanas 1960. Nidos Knygų Klubo leidinys 3 No. 193 psl.:
"Senelis sakydavo, kad seniau bernai neskubėdavo tą KRYŽIŲ užsikarti."

S. Daukantas. Būdą senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių išrasė pagal senovės raštų Jokūbas Laukys. Redagavo ir žodynėlį pridėjo J. Talmantas. 142-143 psl.
". . . Rusnės arba Panemunio žinyčia apreiškusi siuntiniams, jog Vilniaus žinyčia tol tversianti, kol pati pagonybė pateksianti, kuri būk žinyčiai įsakiusi 122 apali plyti padirbti su įsakytais nuo jos ženklais, laimingus ir nelaimingus metus rodysiančiais, tarp kurių paskuojoja turėjusi DVIKEŽĮ SKERSĮ, ARBA KRYŽIŲ, kurį kaipo kokias dovenas didžiuojui kunigaikščiui nusiuntusi, liepdama įdėti tą ženklą į ūkės žymę; nesgi tuomi reiškusi, jog, atėjus tam ženklui, krikščionys sugriaus žinyčią ir panieks senąjį tikėjimą. . ."

Arkivyskupas Joseph Galwin. Iš jo knygos "This is May Passion" ištrauką atspausdino "Sunday Visitor No. 49, kur sakoma:

"Kaip sunkų KRYŽIŲ bolševikai uždeda tautoms. . ." Draugas. 1962 m. balandžio 26 d., 3 psl.:

Kun. Dr. K. Gečys , sakytoje knygoje (18 psl.) rašo: ". . .Ant balto riterių apsiausto išsiūtas KRYŽIUS lietuviams buvo tik kraujo ir vergovės simbolis. Ir jo kratėsi, kaip galėdami, nes jie iš latvių ir senprūsių likimo matė, kad krikštas, skelbiamas kryžiuočių yra apmokamas laisve, gyvybe ir savo tėvų žeme."

634 psl.: "Lietuva ją (misiją būti kultūros pylimu Europos rytuose) vykdė ties Europos vartais, sustabdydama barbariškas totorių ordas. Ją tęsė religinga Lietuvos liaudis caro priespaudos laikais. Tada jai nieko daugiau buvo nebelikę, kaip kentėti, spirtis ir laukti. Lietuva tapo smūtkelių ir KRYŽIŲ šalis."

Kardinolas Raul Silva. Draugas. 1962 m. balandžio 10 d.:

1962 m. kovo 30 d. Italijoje Castelnuovo gimnaziją aplankė Čilės primas, Santiago arkivyskupas Raul Silva, prieš 10 dienų gavęs kardinolo insignijas.

"Kardinolas pastebėjo: jūs esat kankinės tautos vaikai; jūs nešat sunkų Kristaus kančios KRYŽIŲ. Bet drąsos. Iš jūsų kančios Dievas išaugins didelių dalykų Bažnyčiai ir tėvynei. . ."

General Vikaras Prof. Kun. Kazimieras Šaulys šio rašinio autoriui (1952 m. rugsėjo 14 d.) rašo: "Tik tas pradėtasis devintasis amžiaus metų KRYŽELIS vargu leis to susilaukti. . ."

T. Tilvytis:

"KRYŽELIŲ žemė, tėviškė šventoji
- įmirkus prakaitu, keiksmais artojų. . ."

Kun. A. Vienažindys. Sauja derliaus. Nidos Knygų Klubo leidinys 20-21 No. 1957 m., 505 psl.:

"Tas, kur numiręs, nei girdž, nei mato,
Nei gailisi žmones palikęs;
Ar jam kas KRYŽIŲ ant kapo stato,
Ar kas jį keikia užpykęs,
Jam vis tiek pat, jam vis tiek pat."

J. Tumas - Vaižgantas. Aleksiuko tėvelis. Sauja derliaus. N.K.K. 20-21 No. 1957 , 28 psl.:

"... Aleksiukas labai rimtai, it KRYŽIŲ į kapus nešdamas, žingsniuoja..."

St. Zobarskas. Ganyklų Vaikai. Ilgaragis. Patria, 1948 m., 105 psl.:

"... Lyg koks KRYŽIUS užsikabino ant kaklo ir svėrė žemyn..."

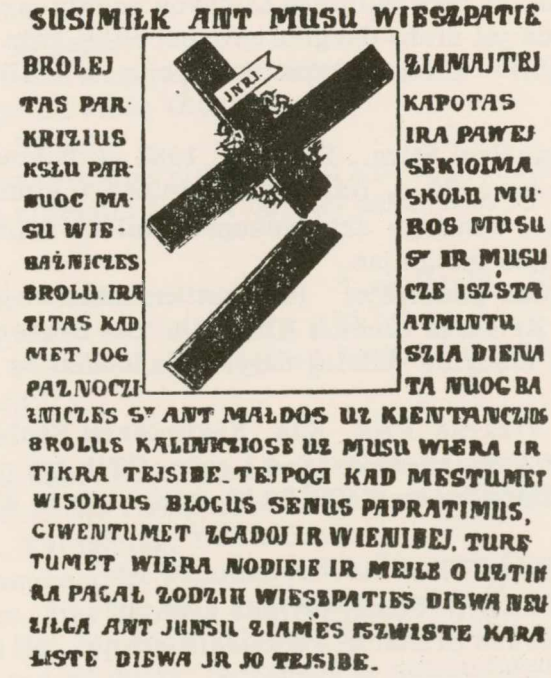

Atsišaukimas į brolius žemaičius, išleistas 1862 metais.

Palaužtą ar nulaužtą KRYŽIŲ randame 1862-1863 m. Sukilimo atsišaukime "Susimilk ant mūsų Wiešpatie"; čia duotas paveikslas erškėčiais išpintos palaužto KRYŽIAUS kryžmos.

Apie tai rašo "Archivnyje materialy Muraujovskogo muzeja ("Vilenskij Vremennik"), t. 6., I d. Vilnius, 1913, 48-

49 pusl. Žiūrėk: "L.Bičkauskas - Gentyla 1863 metų sukilimas Lietuvoje." Valstybinė Politinės ir Mokslinės literatūros leidykla. Vilnius, 1958, 273 pusl.

"Būdingiausias dokumentas, liudijantis dvarininkų ir dvasininkijos siekimą sukurstyti religinį fanatizmą ir tokiu būdu atitraukti valstiečius nuo klasinės kovos, yra atsišaukimas, kunigų platintas dar sukilimo išvakarėse (1862 m.). Šiame lietuvių kalba parašytame atsišaukime, kuriame buvo pavaizduotas sulaužytas katalikiškas KRYŽIUS, "šventoji bažnyčia" ragino "brolius žemaičius" melstis už brolius, kenčiančius kalėjimuose už "mūsų wierą ir tikra teisybe," o taip pat, "kad mestumet wisokius blogus senus papratimus, gyventumet zgadoj ir wiernybiej, turetumet wiera, nodieje ir meile. . ." "

Nulūžusį ar nulaužtą KRYŽIŲ vaizduoja viename savo savotiškų paveikslų M. Čiurlionis.

Matome nulaužtų ir palaužtų KRYŽIŲ knygoje: "Ig. Končius. Medžio Drožiniai Gimtajam Kraštui atsiminti." Boston, 1954 m.

\- - - - -

Dionizas Poška. Raštai. Vilnius. 1959 m. 357 psl.: "Dievų pasiuntinys egiptiečių buvo vadinamas Anubis, Hebrajų, babiloniečių, chaldėjų - Michkules, graikų - Hermes, romėnų - Merkurijus, lietuvių ir žemaičių - Algis."

403 psl.: "Krikščionys Lietuvoje, juoba Žemaičiuose, nuo seno ir nunai labai linkę statyti KRYŽIUS ne tik kapuose, bet ir pakelėse, savo kiemuose su visokiomis figūromis ir šventųjų statulomis. Taip pat ir pagonybės laikais buvo paprotys statyti pakelėse stulpus, ant kurių viršaus būdavo atvaizdas: egiptiečių - dievaitės Izidės, romėnų - dievų pasiuntinio Merkurijaus, o lietuvių ir žemaičių - Algio. . ."

\- - - - -

Kun. Dr. K. Gečio knygos pradžioje (18 psl.) taikliai nusakytieji KRYŽIAUS pirmieji įspūdžiai vis dar tebeglūdi žemaičių pasamonėje, ir jie kryžius saisto su sunkiais išgyvenimais, giliais rūpesiais, vos pakeliamais vargais; jie laiko kryžių nejaukiu krikšto ženklu.

Dievas savo išrinktajam, sako, kelyje pamėto tikrinamųjų vargų, rūpesčių - KRYŽELIŲ.

RŪPINTOJĖLIS

Nuliūdo, susimąstė, sako, Jėzus, galvodamas, ką reik daryti, kad žemaičių gyvenimas kiek palengvėtų, kad jų sielvartos - skausmai atslūgtų.

Žemaičiai Smūtekliu - Rūpintojėliu vadina tik patį Jėzų, susirūpinusį, sėdintį. Spaudoje beveik visuomet aptinki bevadinant ne tik Jėzaus ir įvairių šventųjų stovylėles, bet net koplytėles - patalpėles, kuriose rūpestingai tos stovylėlės įkurdintos.

Štai keletas Rūpintojėlių aprašymų.

F. Kirša. Tremties Metai. Lietuvių Rašytojų Metraštis 1947. Patria. Tuebingene, Vokietijoje 1947. 46 psl.

"Smūtkelis
Šimtametis senis ant tėvelio dvaro
Drožia dievuliuką, kurs stebuklus daro.

Kai iš ūkio sūnų Sibiran išleido,
Tas kančias ir raižo Viešpačiui ant veido.

Drožia, skiedros krenta, dievuliukas žiūri, -
Dievdirbis skausmingą patį Dievą kuria.

Jis pats savo širdį, kančią kryžiavoja:
Dievui veria šoną ir subado kojas.

Ant galvos vainiką iš erškėčių pina,
Baltą medį drasko, drožia ir kankina.

Pasirėmęs ranką ant kaulėtų kelių,
Su kančia ir siela gimsta pats smūtkelis.

Širdžiai nuraminti tiek skiedrų privelta:
Dievas atsistoja iš po seno kalto.

Dievdirbis nušvinta it stebuklą mato:
Apie Kristaus galvą spindulėlių ratą.

Kai smūtkeliui plėšė paskutinę skiedrą,
Iš kūrėjo lūpų žodis pasigirdo:

"Dieve, tu per kančią kruvinaisiais skruostais
Saldai mano skausmą, ašaras nušluostai.

Jei stebuklus rodai, aš Tavęs maldauju,
Gelbėk nekaltuosius, bausk, kurie kerštauja."

O kai jis Dievulį nunešė šventovėn,
Viso krašto žmonės grįžo į dorovę.

Ir patsai senelis už jaunystės vėjus
Atsiprašė, lūpas prie žaizdos pridėjęs."

J. Mikuckis. Sėja. No 6, 1959. 4 psl.:

"Smūtkeliui
Klevan įaugai tu, Smūtkeli,
Rymodams daugel, daugel metų!
Įvairios vėžės raižė kelią,
Įvairūs praskubėjo ratai.

Tave baudžiauninkas kai tašė,
Raukšles įbrėždamas sopulingas, -
Girgždėjo tau medinės ašys
Ir svetimų karietų lingės.

Esi tu mūsuose, Smūtkeli,
Toksai ir paprastas ir savas, -
Ar giedam: "pulkim ant kelių,"
Ar skamba žygių himnai žavūs!"

J. Mikuckis. Derliaus vainikas.1964, 180 pusl.

Rūpintojėliui

Klevan įaugai tu, Smūtkeli,
Lietuviškas Rūpintojėli!
Įvairios vėžės raižė kelią,
Įvairūs vėjai audras kėlė.

Tave baudžiauninkas kai tašė,
Raukšles įbrėždams sopulingas,
Girgždėjo tad medinės ašys
Ir svetimų karietų lingės.

Matei mums skriaudą padarytą,
Kad blaškėms laisvės nebetekę,
Matei tu mūsų džiaugsmo rytą,
Kai puošė pergalė mūs taką.

Kodėl, kodėl, Rūpintojėli,
Į mūs gretas tuomet nestojai?
Likai tu rymot koplytėlėj,
Kai švito laisvės mums rytojai.

V. Mykolaitis - Putinas. Garsas. 1955 sausio 13.

"Rūpintojėlis

Dievuli mano, kas per šviesios naktys!
Ir kas plačių padangių per augštumas!
O žvaigždės, žvaigždės! didelės ir mažos
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.

Išeisiu, sau tariau, ant lygaus kelio:
Ant lygaus kelio tai valia valužė,
Ant lygaus kelio šviesiąją naktužę
Tai tik jaunam plačias dūmas dūmoti.

Bet kam gi Tu, budrus Dievuli mano,
Prie lygaus kelio Rūpintojėliu rymai?
Prie lygaus kelio, kur vargų vargeliai
Vieni per dienas dūsaudami vaikšto.

Dievuli mano, ar gi mūsų godos
Tave prie kelio iš dangaus atprašė
Ar gal tos šviesios rudenio naktužės
Tave iš mūsų žemės išsapnavo?

Priimki gi mane, budrus Rūpintojėli,
Prie lygaus kelio šiąnakt padūmoti. -
O kad augštam dangui tos šviesios žvaigždės
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano."

KRYŽIŲ - KOPLYTĖLIŲ IŠVAIZDA

Senovės didikai bei bajorai ir vėlesnieji jų įpėdiniai savo dvarus puošė pirktinėmis - atvežtinėmis brangenybėmis, arba, jei ir statė baltus kryžius, tai tik prievartėse, pasisukus iš viešojo kelio į dvaro sodybą.

Lietuviai, taip sakant, žmonės, statė savotiškas, savo darbo koplytėles, kartais kryžius, prie savo sodybų rūtų darželyje, prie kryžkelių, nejaukiose vietose; ir ant kapų statė kryžius, patys pasidirbę.

Tai ne buvo dviejų medžių sunėrimai, nelyginatnt, kaip vadinamasis "krikštas", bet padabinti kryžiai su išdrožinėjimais, išpiaustymais, su tarsi Saulės spinduliais. Koplytėlės - su mėgiamųjų šventųjų, žmonėms, ūkiui teikiančių aiškią paramą - viltį, stovylėlėmis.

Kryžiai reiškė vergijoje - baudžiavoje esančių žmonių sunkų vos pavelkamą vargą, tačiau tuo patim ir gaivinančią viltį ateičiai. Čia tai buvo lietuvių tikroji paguoda. O šiandien dar ir pasididžiavimas.

Jei kryžiai bei koplytėlės statymo metu ir neturėjo tiesiogine pasme tautinių praeities pagarbos tikslų, bet nepaliaudami gaivino lietuvius, teikė jiems nenugalimų ryšių su praeitimi, su jų tėvais - protėviais, su jų varganais išgyvenimais.

Mūsų kryžiai - koplytėlės savo išvaizda nekyšo iš gaubiančios aplinkos, bet ją sušvelnina, pagilina, patobulina, priartina prie stebėtojo. Mūsų kryžiai - koplytėlės yra, taip sakant, įaugę į gamtos visumą. Jie praskaidrina niūrias gamtos vietas, sa-

kykim, praretina mišką, padarydami jį jaukų, žmonių mėgiamai lankomą: žmonės prie kryžiaus pasėdi, dažnai čia būna suolelis, akmuo, kelmas, ar nuokalnės kuburys, ar upelio pakraštys, šaltinėlis, - keleivi, atsigerk, apsiprausk, atsikvėpk pavargęs, - čia brangi žmonių širdžiai vieta, čia nieko pikto negali atsitikti.

Čia pagalvok apie savo artimuosius mirusius, čia meilei prisiek, čia pasižadėk, čia tavo kilnesnio gyvenimo naujas, ryškus, laimingas posūkis teprasideda.

Lauke kryžius, pavaizdžioje vietoje, tepriartina mišką, medžius, tebūnie jaukiau, tegu vėjas čia būna švelnesnis, tegu audra tave ne vieną atviro lauko viduryje užklumpa.

Tegu derlius laukų būna meilingos šventalėlio akies prižiūrėtas, tegu laukai turi savo globėją. Tegu laukas nelieka tuščias - vienišas, tegu kryžius - koplytėlė teikia jam savo šilumos, savo lytim - savo šešėliu tegu paįvairina lauko viltingą vaizdą. Tegu laukas pakyla aukščiau kvapaus arimo, vešlių javų, tegu laukas artjea į viską teikiančią Saulę dieną, į mėnulį, į mirksinčias žvaigždes naktį.

Tegu laukas meiliomis kryžiaus akimis ilgiau mato Vakarinę žvaigždę, tegu anksčiau pamato Rytmetinę. Tegu kryžius pasako laukui, kad grįžta diena, - vėl patekės Saulutė, vėl atgims snuduriavusi lauko padangė su drąsiais vabzdžiais, su švelnučiais žiedais - žiedeliais.

Per vasaros dienos kaitrą tegu kryžius pasako laukui, kad vėl nukris rasa, kad atgaivins apvytusį žiedelį, nusvirusią varpą, sukirbins šaknelę, suvilgys stiebelį, - jis išsities, pakils.

Visur kryžiui - koplytėlei vieta. Visur jie darniai įsipina į gamtos esmę, į gamtos paslaptis. Visur kryžius - koplytėlė pagilina vienur, priartina kitur, užkloja - pridengia, parodo - atskleidžia dar kitur, paakina, padrąsina, pajautrina sielą, paskatina protą, - mintis pasidaro tobulesnė, širdis skaistesnė.

Apie Mažeikius yra sodybose labai aukštų kryžių - kyšo iš sodybų medžių. Dar paaukštėja, kadangi prie viršūnės pritaisytos aukštos geležinės kryžmos (teisingiau šiuo atveju aukštoki geležiniai kryžiai). Tik čia vargiai tie kryžiai ąžuoliniai.

Paprastai senieji kryžiai, stoginiai kryžiai ir koplytėlių stiebai ąžuoliniai. Vėlyvesniųjų galima aptikti ir pušinių. Bet pušinis kryžius nėra tiek vertinamas. Ažuolinis kas kita.

Tarsi tai derintųsi su velnių paskirstymu rūšimis. Velnias - nakabis, kipšas, bėsas, kelmas. Ažuolinis kelmas - blogas keiksmas, biaurus keiksmas. Kelmas pušinis - kiek švelniau. Kelmas alksninis - jau kaip ir be jokios reikšmės.

Atseit, kai žmogų pavadini kelmu, -

"Koks aš tau kelmas?"

"Ak tu, ąžuolini kelme. . ."

Žemaitis, statydamas koplytėlę, pagražina - išpiausto ją, išranto visokiomis gamtos kūnų lytimis, kaip beišmanydamas. Žemaitis atrodo šaltas, rimtas, ramus, jis ilgam nori savo statinį išlaikyti. Jis ima didelį rąstą, stiprų ąžuolą, dirba galingą, išdidų padarinį su stambiais pagražinimais.

Žemaitė švelnesnė, ji taip toliman nenusitelkus, taip ilgam; ji pastoviai, nuolat rūpinasi, rodo širdį, jausmus tam brolio pastatui. Žemaitė koplytėlę - kryžių apdaigsto gėlėmis, kurios tuoj pavasarį ima žydėti, kurios žydi visą vasarą iki vėlyvo rudens.

Tai po kojų Dievuliui atnašauja. Tačiau drįsta ir pačią koplytėlę siekti - merkia gėles, dabina. Kai gyvų gėlių nebėra, nors popierinėmis puošia. Vis švelniai - atydžiai rūpinasi, - kad be jos akies, be jos rankos koplytėlė viena nepaliktų, kad šventinta vieta bei šventoji sodyba kaip "veizėti veizėtų".

Tai buvo senovėje. Dar ne viskas ir ne visur tedingo ir šiais laikais (12 pav.).

Aptinkame kryžių su dviem, su trimis kryžmomis, net su keturiom. Kryžmos visokių ilgių. Jų galai įvairūs. Bet dažniausia visos trys kryžmos dalys vienodo ilgio ir galai paapvalinti. Beveik tokie visi pirktieji kryžiai.

Žemaičiai mėgsta labai aukštus kryžius, jei stato kame sodybose ar prie kelių. Kapuose kryžiai kiek žemėlesni, stori, retai su pagražinimais, tik mažas Nukryžiuotasis, dažniausia metalinis.

Yra stoginių kryžių; jie visi aukštoki. Šitie turi savus pagražinimus, tarsi stogui palaikyti paramos.

Pagražinimų daugiausia turi koplytėlės ir geležinės jų kryžmos.

Žinoma, vyrauja pats kryžiaus simbolis. Aptinki bažnyčiose bei maldų knygose širdį, liepsną, karvelius ar karvelį.

Senosiose bažnyčiose yra avių, jaučių, asilų. Arklių kaip ir nėra, tik Vytauto bažnyčioje Kaune didžiajame altoriuje. Kitur nesu matęs. Gyvulių daug Kauno katedros bažnyčios didžiajame altoriuje ar aplink jį. Čia yra šioks toks panašumas su žydų sinagogų altoriais (pav. senoji sinagoga Kėdainiuose), tik tas skirtumas, kad sinagogose keisti gyvuliai, - iš vieno galo vienas gyvulys, iš kito kitas.

Tad, pagrindinis skirtumas atskirti krikščioniškąją įtaką. Nes senosiose katalikų bažnyčiose galima daug ką rasti atvaizduojamą. Dėlto kalbėti apie senosios lietuvių tikybos simbolius šiais laikais itin sunku, nes ar tik ne visus simbolius rasime ir bažnyčiose.

Pasižiūrėkime į dažymą. Galima sakyti, jog didesniųjų miestų mūrinių bažnyčių tarpe nerasi nė vienos, kurioje nebūtų lelijos ornamento. Mano atmintis neišlaikė nė vienos bažnyčios, kurioje nebūčiau radęs lelijos ornamento, - nei Lietuvoje - nei Vokietijoje. Lengvai atvaizduojamas, švelniai akį glostąs pagražinimas.

Žemaičiai daugiausia turi įdomių pagražinimų kryžmose, ypač geležinėse. Jų pasitaiko ir ant koplytėlių įvairių (17, 19, 20, 24, 27, 54 pav.), jau nebekalbant apie bažnyčių bonių geležines kryžmas.

Paišydami - dažydami koplytėles daugiau simbolikos vartoja, negu medžio drožinėjimuose. Dažnai aptinki širdį, saulę, mėnulį, žvaigždes, žaibus, medžių lapus, kartais žiedus. Lelijų žiedų dažnai matai. Net stiebai lelijų su gražiai suskirstytais lapais ir prie jų ties stiebu su mūsų lelijoms būdingomis tarsi uogomis.

Viską matanti akis beveik bet kuriame šventinintame pastate pasitaiko: ant trikampiškos lentelės išdažyta akis - Apvaizdas.

Čia reik tik sugebėti atrinkti, atskirti, kas yra pačių žmonių sugalvota, savaip atvaizduota, - kas yra tautiška.

KRYŽIUS IR KRIKŠTAS

ryžius žmonės stato visokiems atsitikimams įvykus. Krikštas tik staigios mirties vietoje (2 pav.). Juo aukštesnis kryžius, juo daugiau garbės. Krikštas neaukštas. Kryžiai išdabinti, nudažyti. Krikštai be jokio pagražinimo, nedažyti. Kryžiai turi Nukryžiuotojus, apvaizdus, pelykonus. Krikštai jokio šventalėlio. Kryžiai aptverti. Krikštai be jokio aptvaro. Kryžiai aptvaruose apdaigstyti gėlėm. Krikštai plikoje vietoje.

Jei kuris turtingesnis staigiai kelyje mirė, arba tapo užmuštas pasibaidžiusių arklių ar plėšikų, jam stato krikštą ir greta kryžių, arba tik be papuošalų kryžių su įrestų, įdažytu krikštu (3 pav.). Gali būti ir koplytėlė su krikštu, ir stoginis kryžius su krikštu. Tačiau daugiausia aptinki paprastą kryžių su krikštu.

Kryžių stato bet kuomet. Krikštą surenčia paprastai iš čia pat nukirsto medžio ir pastato, paimdami negyvėlį iš nelaimės vietos.

Krikštui išvirtus arba krikštą pakeisdami kryžiumi, kai kryžių nudažo baltai, tai krikštą įdažo juodai. Bet daugiausia kryžiai su krikštais tamsiai rudos spalvos. Tuomet krikštą įdažo baltai.

Reik manyti, jog čia stato kryžių kiti, juk ne pats sau, kokių malonių laukdamas, ar džiaugsmo susilaukęs. Paprastai kryžius stato vaikai tėvams.

Po staigios, nelauktos mirties tėvo, vaikai ima palikimą dalytis. Kartais susibara, nesuranda bendros išeities. Arba susiduria su tėvo ne visai teisingu, jų manymu, padalinimu. Ir dėl to retai kuomet bepastato ištaigingą nelaimės vietoje paminklą. Sako, dar statyk ir ant kapo. Per daug išlaidų. Ir svarbiausia sau iš to jokios naudos. O atminimui pakanka, sako, ir paprasto kryžiaus.

Dėlto dažnai pasitenkina vien krikštu nelaimės vietoje ir kryžium ant kapo.

Krikštas reiškia: čia netikėtai mirė katalikas, "krikštytas". Prie krikšto nededa jokių šventenybių, nes numiręs nebuvo gavęs paskutinio patepimo, prieš mirtį neaprūpintas Švenčiausiuoju.

Neturi tokios ryškios pagarbos ir kryžius su krikštu. Jei nelaimė atsitiko kokioje dauboje, prie kalno, miške: ima pasakoti, būk čia baido. Kryžius įgauna visokių būtų - nebūtų pasakojimų. Jis, taip sakant, nešvarus, - čia pralietas kraujas žmogaus tikybiškai neparuošto mirti. Įvykis atsitiko nebe nelabojo dalyvavimo. Piktos dvasios toje vietoje švaistosi, ieško sau aukų, - visokių žabangų pripainioja. Po tokiais kryžiais mėgsta be krikšto mirusius, povainikius kūdikius laidoti.

Balingos daubos. Vaikšto čia nekrikštytos dūšelės - žvakelės prašo pakrikštijamos, neduoda praeiviams ramybės. Seka paskui praeivius ūkanotom naktim. Čia rodosi supuvusiuose kelmuose rūsenančios šviesos, - dega pinigai ir t.t., žodžiu, vis tai nebe piktos dvasios.

Krikštui, pro šalį eidami, kepurės nemauna, tik kokį poterėlį sumeta ar "amžiną atilsį" sukalba.

STOGINIS KRYŽIUS

Stoginis kryžius yra seniausis statinys (1 pav.). Mačiau vieną iš 1776 metų. Apipuvęs, atsuodintas, pakrypęs. Esu matęs labai aukštą ant laibo stiebo, nestoresnio, kaip telegrafo stulpas. Pati galvutė apvali, nedidelis geležinis kryželis viršuje - geležinė kryžmelė. Šiaip jie vis savotiškos lyties, daro kažkokį kitonišką įspūdį, kaip paprastieji kryžiai, bei koplytėlės. Tai, taip sakant, nupuvusi koplytėlė, - vienas jos stogelis belikęs. Stovylėlių čia nėra. Nukryžiuotasis, apvaizdas ar koks paveikslas po stiklu, arba šventasis nudažytas ant lentelės (tokį matome maždaug puskelėje tarp Salantų ir Grūšlaukės).

Naują težinau tik vieną - pas Lėkausio Jėrubaičiuose prie kryžkelės - Račkauskis, Kripas-Miecevičius, Purvaičiai, Plungė.

Beveik visur jie yra gerokai aptrešę. Papuošalai nubirę. "Dievomunkos" nebėra. Stogelis kiauras.

Bendrai imant, stoginių kryžių stiebai ploni, liekni. Papuvus

atsuodina.

Retai tepamatysi sodybose. Daugiausia kryžkelėse, kapuose.

Nuo Kretingos į Laukžemę važiuojant, matai laukuose stoginių kryžių, - čia bėgo iš Kretingos pilies į Laukžemę ar į Impiltį žmonės, kai Kretinga buvo kryžiuočių užpulta. Čia juos pasivydami , kryžiuočiai naikino, - vyko susirėmimai, žuvo mūsiškiai, - jiems ir statydavo ne prie kelio, - gal ir kelias buvo kitoje vietoje, ir susirėmimai ne būtinai prie kelio įvykdavo.

Kretingos apskrityje bene daugiausia stoginių kryžių (neturiu po ranka statistikos - negaliu tikslių duomenų patiekti).

Sunku aptikti apie stoginius kryžius padavimų. Jie taip seniai statyti, jog žmonės nebeatsimena jų statymo priežasties , nei kas statė.

Meistrai nemėgsta jūos dirbti; sako, esą sunku stogelį pritvirtinti, ir dar priduria, buk stoginis kryžius yra kažkas nebaigtas, kažko jam trūksta. Sako, pridirbkim apačią, tai bent koplytėlė išeis, o dabar nebe šis nebe tas. Statydamas statyk aukštą kryžių arba gražią koplytėlę.

Tiesa, pastaruoju metu, nors retai bestato, bet mėgsta kryžius, - iškilmingus, aukštus.

Kapuose pirmą vietą pradauja užimti cementiniai kryžiai, žemi, stamboki, vietoje aukštokų stoginių kryžių. Kartais akmeniniai - granitiniai.

Taip pat vietoje stoginių kryžių kapuose buvo bepradedą įdomius geležinius kryžius statyti. Ypač apie Kretingą. Neblogą rinkinį galima pamatyti Kretingos naujuosiuose kapuose. Arba kelyje nuo Kalkyčių kalno Raguviškių link pagal Miniją (čia liuteronų kapai).

PAGRAŽINIMAI

Žymi dauguma kryžių Žemaičių padangėje neturi puošmenų. Aukšti, kilnūs, kyšo pro sodybų medžius. Dažnai stačioji kryžma aukštelesnė; dabar nebe visi tokie. Praeityje tokių buvo daugiau, sprendžiant pagal išlikusius senuosius. Kryžius žemaičio sodybai sudaro galingą polėkį aukštyn, dangun. Į padanges išmeta pagal kryžių slenkančią ar

kryžiaus pagautą maldą. Kryžiuje nėra už ko maldai užkliūti. Visvien ar kryžius būtų tik su Nukryžiuotoju, ar tik su Apvaizdu, ar su abiem sykiu, net dar pridėjus pelykoną, iš pradrėkstos krūtinės nederliaus metais bešeriantį savo vaikus. Visa tai kelia mintis aukštyn - dangun. Akys seka, širdis siunčia maldą pagal kryžių taip pat aukštyn.

Yra su nedideliais pagražinimais kryžmų trijuose galuose bei kryžiaus keturiose pažastyse. Galai apvalinami. Iš pažastų spinduliuoja čia žaibiškos lyties spinduliai, čia, sakykim, stilizuotos gėlės.

Dvejose - trijose vietose aptinki kryžių su visais Kristui kankinti panaudotais įrankiais. (Vėžaičiai - Svėkšna, 7 km, Plungė - Kalvarija, 7 km. Kontaučių kapuose koplytėlėje prie įėjimo dešinėj).

Dar vieną tokį kryžių apsivijus gyvatė, galvą laikydama ant kryžmos tarp kankinimo priemonių; uodega neaukštai - pusės žmogaus augumo aukštyje; ir pats kryžius irgi neaukštas, kokių keturių metrų (Plungė - Kalvarija, 7 km).

Kur-ne-kur stebi su didesniais pagražinimais.

Dėlto, kalbant apie pagražinimus, netenka ypatingai sustoti prie kryžių, bet geriausiai kalbėti bendrai sykiu su koplytėlių pagražinimais.

Prisižiūrėjus pagražinimams, tenka dėti juos į dvi pagrindines eiles. Viena jų remiasi senovės raštais, aptinkamais įvairiuose lietuvių išdirbiniuose, kita - turi aiškių ryšių su krikščionybės simboliais - ikonografijos elementais.

Ieškant pagražinimų, kuriuose pasireiškia žemaičio akis, ranka, žemaičio taikymasis prie mėgiamosios gamtos lyčių, ar tai prie Saulės šviesų pro sūdrius debesis ar tai prie ratų aplink Saulę, aplink Mėnulį ar tai prie šv. Kazimiero kariuomenės (Šiaurės pašvaistė). Ypač gražių reiškinių danguje tenka matyti rudenop, Saulei leidžiantis bei tekant, juo labiau žiemos metu. Gražūs vaivorykštės lankai, jau kad tik vienas lankas, o kai dvigubas pasitaiko, ar trigubas kažkaip giliai šiurpulingai ima jaudinti. O žaibo lytys, ta vingiuota - laužyta ilga linija, dar išsišakojus, itin trumpam teišsilaikanti, o kartais ir karolinį žaibą pamatai.

Vėl žiemą užšalusių langų vaizdai, iššalusių grioviuose - upaliuose sausledžių lytys.

Snaiguolių žvaigždutės gražios - gražiausios, įvairios - įvai-

riausios.

Visa tai jau netaip lengvai suprantamas dalykas, o gražus, pačios gamtos teikiamas taisyklingų geometrinių lankų, laužytinių linijų deriniai, raizginiai, - traukė ir tebetraukia akį bi kurio žmogaus, masino ir tebemasina jį pamėgdžioti, viliojo galvoti apie tą paslaptingų nuostabiai gražių lyčių pasaulį. Ypač dar dėl to, kad viso to priežastis buvo Saulė, Mėnulis, žvaigždės, Straubas, šaltis, aušra, saulėlydis, saulėtekis, debesų mūrai. . .

Dangaus vaizdai žavėjo žmogų. Dangus davė žemaičiui neišsemiamus šaltinius meninei kūrybai.

Žemaitis norėjo dangiškai pagražinti kryžių - koplytėlę. Iš kur gi kitur sems jis medžiagos. Vien tik užsimerkęs akis, į nieką nežiūrėdamas, tik abstraktinę geometriją turėdamas galvoje? Vargiai, čia ne geometrijos, o dangaus įtaka. Geometrijos skriestuvas gal padėjo kiek prie dangaus teikiamųjų vaizdų priartėti, pigiau juos pavaizduoti. Bet ne pati geometrija su savo lytimis. Netaip jau lengva atitrauktai ir vaizdus, lytis kurti. Juo labiau, kad čia pat dangus rodo visokių visokiausių akį traukiančių, neatsižiūrimų, vaizduotę žavinčių vaizdų - lyčių.

Dieviška koplytėlė, dieviškas tikslas koplytėlę statyti, dieviškas dangus, dieviška Saulė, - tad sugretinkim, sukelkim dangaus vaizdus, dangiškai puoškim koplytėles, lai jos būna visuomet tokios gražios, kaip dangus kartais kad yra gražus, - gerėsis, kas stebės, įtiksim ir jo Kūrėjui.

Juk žemaičiai garbino dangaus kūnus, tai kodėl jie nebūtų norėję tų kūnų nuostabiausius vaizdus atkurti ar tai išpiaustant, ar ant molio indų išbraižant, ar akmenyje iškalant, ar išsiuvant, išaudžiant. Čia tik ryškesnių gamtos vaizdų atkūrimas.

Tai turint galvoje, tenka stebėti kryžių - koplytėlių pagražinimus, ieškoti žmonių (negražiai sako "liaudies") meno pagrindų.

Nemažai yra gražių lyčių ir augalų pasaulyje. Gal daugeliu atveju čia atskirų vienų augalų dalys yra susipynusios su kitų augalų dalimis. Pačioje gamtoje retai teaptinki pavienių augalų. išaugusių visu savo grožiu, visas savo lytis ryškiai išskėtusių. Krinta į akis baltgalvės, bajorai, žvaginiai, katpėdės, Saulės ašarėlės. . . Kad ir itin retai tepasitaiko laisvai augančios lelijos, bet jos vyrauja savo aplinkoje ir lytim ir spalva. Juo labiau, kad jos auga netoli nuo upių vagos, kur pavasarį potvynių metu pieva yra apnešta smėliu, - čia teauga retos smulkios žolelės, neaukštos. Čia, kaip koki žolių karalaitė, klesti lelija,

daugumoje teįstengianti išvystyti tik vieną žiedelį, - juo gražiau visą save parodo. Arba vandens lelija. Dar vienas augalas - skambalėlis. Jis yra gerbiamas, jo negalima skinti, - jis skinant išnyksta; pav., prie Birutės kalno Palangoje jis krinta į akis. Kalbamasis skambalėlis auga skurdžioje žemėje, pušynų smiltynuose. Stiepiasi jis iš samanų, ant labai plonų stiebelių. Težydi tik vienu žiedu; kai tas nužydi, tuoj kitas ant to paties stiebelio išsiskleidžia. Ir taip visą vasarą žydi. Žiedas didokas.

Panašūs yra kiti skambalėliai blaiviai žydrios spalvos, už kalbėtąjį šviesesnės; jie smulkučiai, žydi daugeliu žiedų iš karto, - kyšo taip iš savo aplinkinių žolelių.

Mėgiamas žemuogių žiedas, gal ir obels, kriaušės, kunkulis rugiuose, rugiagėlė . . .

Prisižiūrėjus atskirų augalų visai išvaizdai, lapams, žiedų pumpurams, patiems žiedams, tiek ir tiek nuostabių lyčių galima atrasti.

Gydomosios žolelės daugiausia ieškomos, dėl to prisižiūrėta jų lytims, spalvai, irgi aptinkame koplytėlių - kryžių papuošaluose.

Žmonių meno tyrėjas turi būti jautrus gamtininkas - botanikas, mėgstąs augalus stebėti jau vien dėl jų gražių lyčių, dėl jų įvairių spalvų - atspalvių.

Augalų pasaulis yra neišsemiamas šaltinis pagražinimams. Reik tik pradėti augalus stebėti - nebeatsitrauksi.

Lygiai kaip ir žmonių meną tirdamas, įsitrauki, vis naujo ir naujo, vis įdomesnių lyčių randi, vis geresnius - tikslesnius pamėgdžiojimus gamtoje matytų - gerai pažįstamų lyčių stebimi jaustis tarsi pievoje, lauke, miške, tarsi rūtų darželyje būtumei.

Taip kaišytiniai audiniai, taip siuviniai - siuvinėjimai, taip išpiaustymai, išrantymai, taip bi kokie pagražinimai. Žinoma, jei tie pagražinimai nėra pamėgdžiojimai svetimų - atėjūnų dirbtų altorių, ar maldų knygose aptiktų raižinių paveikslėlių.

Atseit, juo senesnė lytis, juo ji yra artimesnė gamtos kūnų lytims.

Juo lytis artimesnė gamtai, juo labiau tinka žmonėms. Sako, čia mūsiška, čia kažkas pažįstama, kažkame tai esu matęs, taip akiai lengva žiūrėti, taip traukia akį į save, taip, kaip namie kad esi, kad viskas yra gerai žinoma, įprasta. Šilta, sako, jauku, malonu.

Ir vėl sako, čia kažkaip "šaltas abrozdas"; koplytėlė nepritinkanti tai vietai, kur senoji buvo. Ją reikėjo kame kitur pastatyti. Ji kažkodėl svetima, taip jau perdaug išsiskiria iš savo aplinkumos. Tai sako, naujoviškas matydami.

Netinka žemaičių akiai tos pagal brėžinius statytos koplytėlės su begale pagražinimų. Sako, nebematai ir paties Dievo, nei tų pagražinimų. Jų akis nebeįima, viskas susipina - mirguliuoja, per daug apkrauti, - jau nebe puokštė, bet šieno kuškis.

Sutikim su tuo, jog gamtoje netrūksta lyčių ir nepritruks, tik reik mokėti įžiūrėti.

Žemaitis iš pat mažens auga pačioje gamtoje. Vienišas dirbdamas ar liūdesiui užėjus, kalbasi su gyviais, augalais, žiūri gerėjasi, - ir užsimiršta - nusiramina.

Atseit, ir šiuo atveju jis yra artimas gamtai, jos būtinas narys. Jis susilieja su gamta. Jis nėra jos šašas, jos išnaudotojas. Jis nespokso gamtoje, kaip kerėpla koks. Prisitaikina, įsitraukia į gamtą, darosi būtina jos dalis, tarsi augalas - gyvis, o ne koks stuobris, - aplūžinėjęs, papuvęs medis, žaliuojančių - gyvų medžių skraistėje.

Senasis žemaitis iš gamtos sėmėsi savo pagražinimams lyčių. Nemėgdamas gamtos, jos grožio nebūtų įstebėjęs. Myli, gerbia gamtą, švaistosi savo mylimosios lytimis savo kūryboje, savo išdirbiniuose.

Tai sekėsi jam. Dar ir dabar ne visai tepaglemžė jį atneštinės lytys. Ir naujoviškosios koplytėlės dar daug - daug senovės bruožų turi.

Apdilė ryškumas, nes ne pati gamta bepamėgdžiojama, o tik jos ankstybesnieji pavaizdavimai. Tai yra kopijų kopijos, bet ne darbas, stebi ne patį būdingiausį orginalą. Nutrūko tiesioginis ryšys. Nebe taip bemėgstame gamtą. Norime su ja susilieti, pliki išsidarę kame prie vandenų saulėkaityje. Čia maža bėra gamtos. Čia norima įryti visas tris Saulės savybes tiesiog, kūnu. Sielos čia nebėra.

Sielai medžiagos duoda visa gamta, ne vien tiesiog Saulė, bei jos padariniai, augalai, gyviai, ypač paukščiai. Paukščiai švelnūs, malonūs, linksmi, nesunkiai pavaizduojami. Jie grožėjasi gamta, jie myli savo vaikus. Jie pirma mylisi, ir tik paskui suka lizdelį. Jie gražūs. Jie tinka pagražinimams. Papildo augalų pasaulio lytis. Įneša judraus gyvumo, - laksto, šokinėja. Jie gieda, kažin ar iš džiaugsmo, gal greičiau iš liūdesio. Bet vis vien pripildo gamtą garsais visokiais, spalvų margumynais.

Kai paukšteliui liūdna, kai jį spaudžia kokie sunkumai, tuomet jis gieda; giedodamas nusiramina. Panašiai ir žemaitis dažnai ne iš džiaugsmo dainuoja arba niūniuoja, - įsiklausyk žodžių, gaidų.

Lai ir paukštelis Dievą garbina. Jis būtina gamtos dalis. Jis patylom išlekia rudenį. Dažnai naktimis skrenda, tarsi nenorėdamas įžeisti per vasarą čia naudotos gamtos.

Ir koks linksmas parlekia pavasarį, kaip džiaugiasi jis savojo lizdelio pėdsakus atradęs. Gieda, į žmogų žiūrėdamas, nebaikštus, tarsi džiaugdamasis, tave pamatęs - pažinęs.

Kaip tokį brangų svečią, malonų - linksmą ir gražų nepanaudosi savo pagražinimams, dirbamiems savo mylimai mergelei įteikti bei savo mylimam berneliui, o gal ir dovanoti sykiu su savimi.

Žinoma, ir Dievuliui tinka papuošti, koplytėlei - kryžiui padabinti.

PAPUOŠALAI KOPLYTĖLĖSE

Žemaičiuose yra stebuklingų koplytėlių. Tokių koplytėlių šventieji apdaryti, papuošti. Daugiausia Dievo Motinos visokie pavidalai. Aprėdo rūbeliais. Pariša karolių eilių eiles. Spalvotomis juostelėmis apraišioja. Prie sienų prikabinėja mažų veidrodėlių, popierinių gėlių, segių. Mažuose moliniuose puodukuose, maždaug trijų pirštų aukštio, pripiltuose smėlio, įkaišiotos popierinės gėlės. O vasaros metu, jei koplytėlė netoli nuo namų, arba kieme, ir gyvų gėlių: žirnelių, gvaizdikų, rūtų. . .

Kartais prie stebuklingųjų koplytėlių pritaisydavo žibintus, ir čia tikras grabnyčias (vaškines) žvakes degindavo šventomis dienomis. Pav., Kiauleikio koplytėlė prie Magdelės kalno (10 km nuo Plungės Rietavo link, prie Minijos kalno Skruzdyniuose). Čia koplytėlės stiebas buvo iškaltas ir įdėta geležinė dėžutė pinigams mesti. Ta koplytėlė buvo laikoma stebuklinga. Neva Kiauleikis pinigus čia iškasęs.

Kita koplytėlė su žibintais ir degančiomis grabnyčinėmis žvakėmis (šventomis dienomis per sumą) buvo iš Plungės ant Žlibinų važiuojant, už Kašėriškės kalno, jau į Vovelto laukus įvažiuojant.

Dzūkuose teko matyti (ir gana daug) kryžių, aprištų mažais gražiai išsiuvinėtais žiursteliais (baltais). Teiravaus. Nesako. Tik viena senikė netoli Aukštadvario man paslapčiom aiškino, buk moterys žiurstelius rišančios, kad gimtų sūnus ir kad augtų, o mergaitės, kad apsisaugotų nuo galimų nemalonumų nėščiomis patapti.

Man, kaip senam, neva tą paslaptį papasakojo. Apie Varėną - Onuškį kone bet kuris kryžius apjuostas, net po kelis žiurstelius plevesuoja.

Žemaičiuose to nėra. Mergelei šventajai kaspiną pariša, apjuosia. Apjuosia patį šventąjį; kaip tik tas vietas, kuriose turi negerumų, skausmų.

Plungės kapuose netoli mūrinės kapų koplyčios dešinėje pusėje tako buvo koplytėlėje prie stulpo pririštas visai plikas Nukryžiuotasis. Visas, ypač juosmo, šilkiniais kaspinėliais apraišiotas - pažadai, kad susilauktų, ko prašo, arba jau padėka už susilauktas paramas. Stovylėlė gero darbo. Graži išvaizda, darnios kūno dalys.

Šiaip atrodo, jog daugiausia prie šventųjų kreipiasi moterys, kad savo rūpesčius pamažintų, kad ko nenorimo nesusilauktų, kad tinkamą jaunikį prisiviliotų, kad vaikai sveiki augtų, kad šeimoje santaika būtų.

LELIJA

Lelijų yra daug rūšių. Minijos pievose dviejose vietose auga lelijos: Paminėjuose Kazragio pievoje netoli Groso pievų. Paprastai apsemiamose pievose tarp vagos ir palikimų - žiokių yra sausas pakilimas. Čia vos prateka potvynių vanduo, čia ledinės pavasarį užsikaria. Čia teauga menkutė reta žolelė. Smiltėta žemė. Pavasarį čia sustoja ėję ledai - ledinės ištirpdamos palieka kiek dumblo.

Tad, tokioje vietoje ir auga lelijos Kazragio lankoje.

Kita vieta prie Minijos, tai Lekemės pievos, kiek žemėliau už tilto per Miniją prie Stalgo, tuoj Šilasodiškių - Skruzdyniškių pievoms pasibaigus.

Šiose abiejose vietose tos lelijos neaukštos, - retai kuri teišaugina du žiedu. O šiaip, vis tik po vieną žiedą.

Darželiuose tos pačios lelijos jau po keletą žiedų išleidžia. Aukšti stiebai, ir patys žiedai didesni. Man su vyresne seseria yra tekę eiti parnešti tų "cebulėlių" ir įdiegti darželyje.

Sako, labai gražios gėlės, žiūrėk, jų žiedai, kaip liepsnelės, taip aiškiai matomos kitų žydinčių gėlių tarpe.

Gražios, kaip liepsnelės, atseit, ir liepsnelė, liepsna taip pat graži. Tinka žemaičio akiai šiandien, tiko, matyt, ir seniau. Seniau juo labiau tiko, nes ugnelė buvo šventa. Buvo toki graži, toki brangi, taip visų garbinama, kad šventa pavadinta. Liūdna kurios sodybos ugnelė užgesdavo, kur jau iš pirkšnių įpusti nebegalėdavo. Bėk pas kaimynus. Koki gėda, kad nesugebi net ugnelės savo, savo židinio išsaugoti. Prašyk, o kita kaimynka gal dar neduos. Ugnelė, girdi pas tave nesilaiko, tavęs nemėgsta, tu negeras žmogus, tu nedoras. Šventoji ugnelė žino, kame jos vieta. Žodžiu, kol tau duos, tai pripasakos kalnus, prikaliavos kaip kažin kas. Tai toki mūsų Gabija.

Su kokia pagarba Velykų šeštadienį nešdavo rūkstančią kempinę iš šventoriaus pašventintos ugnelės namo. Iš jos užkurdavo velykų rytą ugnį. Ir ta ugnis neturėdavo užgesti per kiaurus metus iki kitų velykų.

Atseit, dar maņ augant, vis ugnis, ugnelė. Neužpykink ugnelės, nedaužyk rūsojančio šakalio į žemę, norėdamas užgesyti, kad nesupyktų. Dailiai apkasinėk pelenais ugniavietę. Nepilk vandens į ugnį, nesišlapink. Žinoma, mokė atsargumo, kad kibirkštis kur neįšoktų, kad vėjas kur ugnelės - anglelės neįpūstų.

Ugnelė pasivertė į leliją. Žydi laukuose, darželiuose. Per metų metus išsilaiko toje pačioje vietoje dėl to, kad yra kas ją globoja, saugo. Jos žiedas gražus, kaip liepsnelė, kaip tikra liepsnelė. Ją iš tolo pamatai. Ji tarsi pagarbos prašo. Ji išsiskiria iš kitų gėlių. Ji ir aukštesnė, ir savo žiedu už kitas didesnė. Kame pievoje kuri gėlė didesniu žiedu zydi?

Tad, liepsnos eina iš kryžiaus galų, iš geležinių kryžmų galų. Eina, kaip liepsnos aukštyn, į dangų. Neša mūsų priimtąsias maldas, išklausytus prašymus. Liepsna lelijų žiedais kyla aukštyn.

Liepsnos spalva tikrai lelijiška (mūsų lelijos).

Yra Lietuvoje, ypač malūnų tvenkiniuose, vandeninių lelijų - baltų ir geltonų. Baltosios įdomios. Gražu, kur ant vandens jų plūduriuoja. Čia žiedas kitoniškas. Vandens lelijų žiedai panašūs kiek į tulpių žiedus. Nieko lelijiško. Ypač lytis žiedo nieko bendro neturi su žemės lelija. Net paėmus šv. Juozapo leliją, - spalva artima vandens lelijai, bet lytis visai liepsninės lelijos. Ir visos lelijos turi tokius žiedus, kaip liepsninė lelija.

Lelija - liepsnos simbolis. Lelija gerbiama, mėgiama dėl to, kad ji primena ugnį, tą šventąjį dievų padarinį, tokį brangų, taip garbingai vaidelučių tausojamą, saugomą.

Liepsną pavaizduoja lelijos žiedu. Spalva ta pati. Liepsna kaip lelija. Lelija kaip liepsna. (39 pav.).

KRYŽMŲ ŽENKLAI

Žemaitijoje ir abelnai Lietuvoje neteko matyti bažnyčių bokštuose be kryžiaus kitos krikščioniškos emblemos, pav., visokių pavidalų gaidį. Bavarijoje gaidį dažnai matai bažnyčios bokšto viršūnėje vietoje kryžiaus. Bažnyčios bonė yra apvalainioji bokšto dalis, sakykim, barokiškų bažnyčių. Kita bokšto dalis - kryžma. Gotiškosios bažnyčios bonių neturi. Iš tolo visi bokštai, o iš arti skirsto, kaip pasakyta.

Bažnyčių bonių viršūnėse į gražiai išdabintą vietinių kalvių kryžmą daug kas įpinta. Mėnulį, kryžmai prasidedant, beveik visos bažnyčios turi. Jis kryžiaus stiebo lygiai padalintas, ragiukais aukštyn, - danguje taip stovinčio mėnulio nesimato.

Geležinės kryžmos galai beveik visuomet baigiami lelijomis.

Paprastai, jei jau ne trimituojantis Mykolas - arkangelas atstoja vėtrungę, - vėliavėlę visuomet pamatysi.

Kad būtų tik paprastas kryžius, žemaičiuose nėra tokių bažnyčių. Negu tik gotiškosios, kurios geležinių kryžmų visai netu-

ri. Šiaip vis su pagražinimais, tokios lengvos plonų virbalų bei siaurų plokštelių supintos suvirintos kryžmos. Už tatai vėliavukė ar Mykolas- arkangelas ar lelijų nekiauroti žiedai atrodo tarsi jie ore kabotų.

Tokios kryžmos taip ant didžiojo bokšto, taip ant mažojo bokštelio, arba, jei ir daugiau yra bokštų - bokštelių (kryžiškose bažnyčiose), - visi turi itin kiaurotas iš virbalų - plokštelių susagstytas namų darbo geležines kryžmas, sakykim, lietuviškas. Kitur tokių nesimato, ir akis yra pripratusi, bežiūrėdama į bažnyčių, koplyčių, koplytėlių kryžmas.

Žemaičių bažnyčios bokšto kryžių nevadina kryžiu, bet bažnyčios kryžma.

Kalviai, kiek beišmanydami, stengiasi padaryti kuoprašmatniausias kryžmas. Bet toks darbas retai tepasitaiko - tik naujas bažnyčias statant. Griaunamųjų bažnyčių senosios kryžmos yra perrūdijusios, nebetenka jų toliau vartoti, o ir nuleisti kryžmą iš tokio aukščio nėra lengvas darbas. Ir visuomet beleidžiant aplaužysi, perrūdijus geležis nebelinksta, bet lūžta, trupa.

Gaidžio pavidalo vėtrunges stato kalviai ant kalvių. Bet ir tai dažniau arklį, neva norėdami tuo pasakyti, kad jie gerai moka kaustyti arklius.

Gaidys negarbinga statydintis. Sako, aš tau raudoną gaidį ant stogo parodysiu. Reiškia, aš tave padegsiu. Dėlto gaidys bi būtų liepsnos - ugnies simbolis. Gal lietuviams jis ir tiktų: juk ugnelė senovėje mūsų protėvių labai buvo gerbiama, net garbinama. Tarsi, lietuviai būtų turėję savo Prometėjų, kuris būtų nuo dievų ugnelės paslaptį pagavęs ir lietuviams atnešęs. Nenorėjo dievai, kad žmonės mokėtų sau ugnį naudoti. Pyko. Nubaudė Prometėjų, žiauriai nubaudė.

Brangi lietuviams buvo ugnis - šiluma , tarsi lietuviai pasamonėje supratę visą gamtą apvaldžiusius termodinamikos pradus.

Katalikiškoji Bavarija labai pigiai išmainė kryžių į gaidį. Gal tai likučiai iš bažnytinių kovų, protestonams kylant.

Tačiau vistiek nepateisinama. Dar to gaidžio visokios visokiausios pozos ir nevien giedąs ar giedoti pasiruošęs bei giedojimą baigęs.

Gal lietuviams kunigai uždraudė gaidį į bažnyčių kryžmas kelti, kad gaidys primena ugnelę, o ugnelė buvo lietuviams brangus prisiminimas jų senosios tikybos?

Bažnyčių bokštuose nesimato gyvio vaizdavimo, išskyrus Mykolą - arkangelą. Nė paukščių nėra. Tik tiesios ir laužytos linijos. Saulės ratas viduryje, kryželių įsagstyta, - ir leliją vis pamatai. Pasitaiko pavaizduotų žvaigždžių prie nuolatinio Mėnulio rageliais aukštyn, čia didėlesnio, čia mažėlesnio. Tačiau Mėnulis nekrinta į akis, jis turi kryžmoje savo pastovią vietą, jos niekam neužleidžia, bet ir pats nerodo noro kitų pagražinimų vietą užimti. Vargiai Mėnulis dėtinas į pagražinimus, jis tik kryžmos stiebą paįvairina savo tokia savotiška lytimi. Kažin, ar jie jauną Mėnulį ar delčią vaizduoja? Gal yra greičiau tam tikras Saulės aptemimas, ir visai ne Mėnulis. Virš aptemusios Saulės kryžius.

"Saulė kad verkė - žemė drebėjo. O Viešpats Jėzus ant kryžiaus merdėjo".

Gal taip ir buvo Saulė aptemus, kad tik apatinioji jos dalis tebuvo likusi matoma.

Šiuo atveju tinka kryžmos tolimesniam papuošimui žvaigždės, o lelijų žiedai kryžmų galuose gali sutapti su liepsnos - ugnies pavaizdavimu , - ėmė kryžmų galai spinduliuoti, žerėti ugnimi.

Ugnies simboliu reikėtų laikyti ir tuos laužytinius papuošalus - spindulius. Tai gali būti žaibo pavaizdavimas. Kryžmos vidurys čia dažnai yra skritulys - Saulė: į visas puses žeria spinduliai, nešdami visokius simbolius, - visaip žmonėms teikdami gerybes. Tai šiluma dieviškoji, sklindanti pro bažnyčios bonę per ją viltį gauti išganymą , bet kurią palaimą, kurią tik iš bažnyčios galima susilaukti.

Tai gali būti trykštanti į dangų karšta žmonių malda, gailios ašaros, prašančios palengvinti vargus, atleisti paklydimus.

Gaila, neturiu po ranka bažnyčių kryžmų nuotraukų, - iš atminties ir be statistikos tuščias šnekesys. Vis tik čia yra visokių simbolių iš senovinės tikybos ir krikščioniškosios, - tik viskas krūvoje sudaro kryžmą, savotiškai atrodančią ir daug ką pasakančią apie žemaičio gilius tikybinius papročius, visuomet skaisčius, nuoširdžius.

SVETIMOJI AKIS

Štai keletas kitataučių nuomonių apie mūsų kryžius - koplytėles.

Draugas. 1956, liepos m. 21 d.

I. Lenkų etnografas Wandalin Szukiewicz yra nurodęs, jog lietuvių kryžiuose yra liekanų senosios lietuvių kultūros, kuri siekia priešistorinius laikus.

2. Luigi Gaglio, italų meno istorkas, lietuvių kryžius ir koplytėles priskiria prie "tipiškiausių žmonių meno apraiškų Europoje."

3. Jean Mauclère, prancūzų rašytojas, sako, jog "nėra nieko meniškesnio už lietuvių kryžių įvairybę."

4. Otto Schwindrazheim lietuvių kryžius vadina žmonių meno šedevrais.

5. Vokietys Alfred Brust apie lietuvių kryžius sako:

". . . tarp jų yra meno kūrinių, kurie čia išstatyti vėjo ir oro atmainų kaprizams, priklauso prie paprasčiausių liaudies meno retenybių."

6. 1956 m. apie meno dekadą Maskvoje Lietuvoje išleistoje knygoje rašoma, jog Maskvos parodoje "liaudies meno skyriuje buvo išstatytos šventųjų statulėlės."

A. Vertindama tą parodą F. Roginskaja žurnale "Iskusstvo" rašo: . . . "nedidelės medžio statulėlės, susijusios su religiniu kultu. Nors šių kūrinių vaizduojamoji kalba neperžengia primityvumo ribų, bet jie iškalbingai byloja apie lietuvių liaudies meistrų siekimą teisingai ir nuoširdžiai pasakoti apie savo gyvenimą, savo lūkesčius, išreikšti savo grožio supratimą - tuo kaip tik jie žavi ir pagauna mus. Nesvarbu, kad šios figūros ir grupės vaizduoja šventuosius. . ."

B. p. Sokolovas - Skalia "Tiesoje" apie tą patį rašo: "Štai iš medžio išraižytos šventųjų statulėlės. Jos, matyti, puošė koplytėles, antkapius, kurie buvo statomi atsiminti žuvusius liaudies sukilimo metu, atminti svarbiems tautos gyvenimo įvykiams. Pagal savo paskirtį šios statulėlės yra tikybinio pobūdžio. Tačiau liaudies dailininkai šiuos tikybinius personažus savaip įprasmindavo. Visi jie yra žanrinio pobūdžio. Juose mes be vargo atpažįstame nacionali-

nius valstiečių tipus, bažnyčios tarnus, dvarininkus. Šie dirbiniai pasižymi subtiliu pastabumu, liaudies humoru."

Atseit, Žemaičių padangės kryžiai - koplytėlės yra didelis meno turtas.

Nedrąsu apie tai kalbėti, kad kartais neatsargiai prasprustais žodžiais nenuslūgdytumei tikrosios žemaičių kryžių - koplytėlių meninės reikšmės.

Čia pateikiama kitų nuomonės vienur. Kitur - kuklūs mėginimai iš žemaičių lūpų girdėtus apsakymus - pasakojimus savais žodžiais nedrąsiai atpasakoti.

KRYŽIŲ - KOPLYTĖLIŲ SKAIČIUS ŽEMAIČIŲ PADANGĖJE

r daug kryžių - koplytėlių pristatyta Lietuvoje Žemaičių padangėje?

Kalbėkime apie tai, kas išliko iki šio šimtmečio antrojojo - ketvirtojo dešimtmečio.

Žodis "daug" nieko nepasako. Reik skaitlinių. Ir skaitlinės, jei į jas dėti kapus, kapalius, kapelius, nebus tos skaitlinės, kurios kalbės apie kryžių - koplytėlių daugį. Kapų šiuo atveju nereik imti. Visi ir visur kapuose prie savo giminių kapo stato tos ar kitos išvaizdos paminklus, kad savąjį kapą lengviau atsektų.

Būdinga yra Lietuvai kryžiai - koplytėlės pastatyti pakeliais - patakiais, dažnai jau be jokio kelio-tako.

Šitie pastatai yra įsipynę į Lietuvos gamtą, bet ne atskiri kapai, kryžių - koplytėlių apsčiai priaugę, kaip tikri paminklai palaidotiems žmonėms. Kryžiai - koplytėlės ne kapuose nieko nesako apie palaidojimą, gal tik vėliau kas povainikį ar ne laiku ar negyvą gimusį kūdikį slapta pakasa arti kryžiaus - koplytėlės.

Šitie kryžiai - koplyėlės kraštui teikia savotišką, skirtingą nuo kitų kraštų vaizdą. Apie tokius čia ir tebus kalbama.

Deja, skaitlinės medžiagos tuo tarpu tėra iš Žemaičių padangės. 1912 metais buvo apeita - apvažiuota apie 800 kilometrų Plungės apylinkės keliais. Per pirmąjį pasaulinį karą tos medžiagos teišliko 380 kilometrų. Ta medžiaga tapo atspausdinta "Soter" žurnale 1931 m., 2 No. 36-64 psl.

Tie patys keliai buvo pakartotinai apvaikščioti 1932 metais, atseit, po dvidešimties metų. Berasta tik 57% 1912 metais buvusių šventintųjų pastatų.

Jų tarpe naujos sodybos teįruoštos tik aštuonios.

Toliau kasmet buvo nuosekliai apvaikščiojama tolimesnieji Žemaičių padangės vieškeliai - kastiniai ir paprasti keliai tarp miestų - miestelių, tarp kaimų - sodų, viensėdžių. Surašomi, fotografuojami kryžiai - koplytėlės.

Medžiaga ši atspausdinta "Soter": "Žemaičių padangės kryžių - koplytėlių statistika (Statistica crucium et cappellarum in Samogitia). Ign. Končius:"

2 No., 1933, 36 - 64 psl.
2 " , 1934, 142-168 "
I " , 1936, 24-64 "
I " , 1937, 62-77 "
2 " , 1937, 23-38 "
1 " , 1938, 22 - 47 "

Tai čia šeši straipsniai, neskaitant straipsnio 1912 metais surinktosios medžiagos ("Soter" 2 No, 1931, 36-47 psl.).

Paskutinieji du straipsniai atspausdinti "Gimtasai Kraštas" su šitokiu prierašu:

"Apvažiuota 2424 kilometrai. Surašyta 3234 šventųjų vienetai. Vidutiniškai vienam kilometrui tenka 1,3 šventojo, arba vienam šventajam 0,7 kilometro.

Fotografijų 1111, maždaug kiekviena trečioji sodyba nutraukta, kas du kilometrai viena fotografija. Skirstant šventuosius, reikia pasakyti, jog iš 3234 tenka:

	%	Skaičius
Kryžius	42.8	1386
Mergelė Šventoji	22.7	735
Šv. Jonelis	9.3	301
Jėzus	4.4	144
Stoginis kryžius	3.8	123
Šv. Jurgis	2.8	89
Rūpintojėlis	2.5	82
Šv. Jonas Krikštytojas	2.3	76
Šv. Rokas	2.3	75
Šv. Antanas	1.8	55
Šv. Juozapas	1.1	35
Šv. Barbora	0.8	27
Šv. Zidorius	0.8	25
Šv. Pliurijonas	0.7	24

Kitų dar mažesnis nuošimtis.

Darbas buvo numatytas baigti 1940 metais vasarą. Liko apvažinėti padangės pakraščius kiek aplyginti, kaikuriuos kelių protarpius aplankyti. Visa tai sudarytų apie 300 kilometrų kelio. Tuomet būtų buvę apvažinėti tikrai vit visi Žemaičių padangės vieškeliai ir šiaip didesnieji keliai nuo pajūrio, Klaipėdos krašto pasienio, Latvijos pasienio iki maždaug tiesios linijos, einančios per Jurbarką, Eržvilką, Nemakščius, Kražius, Užventį, Luokę, Raudėnus, Tryškius, Viekšnius, Laižuvą.

Šitą statistikinę medžiagą turi lydėti įvairūs pasakojimai apie šventųjų sodybų kilmę, apie įvairius papročius, padavimus, surištus su pačiais šventaisiais ar su jų vieta. Tačiau ši medžiaga yra visai kitos rūšies medžiaga. Čia apsiribota vien šaltais, bet vaizdžiais skaičiais. Šiuo atveju plikų skaičių kalba yra gyva - rimta, sultinga - nešališka kalba.

Ig. Končius.

Kaunas, 1942.XII.19."

Tai tiek apie skaičių kryžių-koplytėlių pakeliais - patakiais Žemaičių padangėje.

STATISTIKA

Pateikiama 1939 metų 386 kilometrų kelionių statistikos duomenų surašymo lentelė ir santraukos pavyzdžiai. *)

Lentelė VIII

Rodo, kaip buvo surašyti kryžiai ir koplytėlės.

Santrauka VIII

1939 metų santraukos lentelė teikia, kiek kuriame kelyje šventųjų; jų vardai.

Viršutinė lentelės eilutė rodo tų šventųjų suskirstymą pagal daugio eilę; antroji - kiek tas skaičius sudaro visų bendrojo skaičiaus nuošimčių. Pirmoje vietoje, atseit daugiausiai kryžių, antroje - Mergelė Šventoji, trečioje - šv. Jonelis, ketvirtoje - Jėzus, penktoje - Šv. Jonas Krikštytojas, šeštoje - tuščios koplytėlės, septintoje - šv. Antanas ir t.t.

---

*) "Soterį" uždarius SSSR okupacijos metu, atspausdinta "Gimtajame Krašte".

Atstumas km	Kelio pusė	Pavadinimas
		1. **Laukuva — Kvėdarna** (17 km) — 1939.VIII.11.
		Laukuvos šventorius. Koplytėlė su Šventaja Šeima (1 fot.).
	K	Kryžkelėj kryžius.
1	D	Kryžius (2 fot.).
	K	Kryžius (3 fot.).
2	D	Kryžius (4 fot.).
	K	Kryžius.
		Kelias į Palokistolio kaimą.
	K	Koplytėlėje ant stiebo Šventas Jonelis (5 fot.).
3	D	Kryžius (6 fot.).
	D	Už Lokistos upelio Kryžius (7 fot.).
5	K	Kelias į Įvoniškio dvarą. Buvę kapeliai. Liko tik sugriuvus atsodinta tuščia koplytėlė (8 fot.).
6	D	Apvalaus medžio kryžius. Kelias į Įvoniškių kaimą (kairėj).
7	D	Parkaniukais aptvertas raudonas kryžius (1931). Auga eglės, gėlės, bezdas (9 fot.).
8	D	Kryžius (10 fot.).
	D	Parkaniukais aptvertoj koplytėlėje, geltonais (žieminiais) jurginais apsodintoj, Šventas Jonelis su sudėtomis ant krūtinės rankomis (11 fot.).
		Kryžkelyje į Šiautilų kaimą koplytėlėj ant stiebo: 1) Angelas, 2) Šventas Jonelis, 3) Sopulingoji Dievo Motina be kardų, 4) Šventoji su kardu (šv. Barbora) (12, 13, 14 fot.).
11	K	Kryžius, raudonas, parkaniukais aptvertas.
	K	Koplytėlė ant akmenų su cementu, parkaniukais aptverta: 1) Kristus neša kryžių, 2) Panelė Švenčiausia, 3) Šventoji su kardu ir ostija (šv. Barbora) (15 fot.).
12	K	Kryžius, parkaniukais aptvertas, prie naujos sodybos.
	K	Prie ąžuolo koplytėlėj Šventas Juozapas, baltas (16 fot.).
12	D	Parkaniukais aptvertas kryžius (17 fot.).
13	D	Ant aukšto kalno kryžius ir koplytėlė ant stiebo, parkaniukais aptverti.
		Kryžkelyje kryžius, parkaniukais aptvertas (18 fot.).
14		Koplytėlė ant stiebo, tvorele aptverta (1804): Šventas Jonelis raudonu apsiaustu ir mėlynais rūbais (19 fot.).
	D	Koplytėlėj ant stiebo atsodinta: Panelė Švenčiausia. Kryžkelis į Kuliškių kaimą (20 fot.).
	D	Kryžius.
15	D	Kryžius (1936).
	D	Koplytėlėj ant stiebo (1887): 1) Sopulingoji Dievo Motina (ir angelai su žvakėmis), 2) Viršuj Smūtkelis, 3) Panelė Švenčiausia, 4) Panelė Švenčiausia. Aptverta parkaniukais. Auga drebulė (21, 22 fot.).
16	K	Kryžius (1932).

Eilė		1	2	4	11	3	10	7	13	14	14	11	12	10	12	13	8	5	14	12	9	14	13	6	14	14	14	
	Keliai	Kilometrai	Kryžius.	Panelė Švenč.	Jėzus	Stoginis kryžius	Šv. Jonelis	Šv. Rokas	Šv. Antanas	Šv. Juozapas	Šv. Šeima	Šv. Pranciškus	Šv. Barbora	Šv. Zidorius	Smutkelis	Šv. Ona	Šv. Agota	Šv. Jurgis	Šv. Jonas Krikšt.	Šv. Vincentas	Kryžius	Šv. Pliurijonas	Šv. Kazimieras	Nepažįstamas šv.	Tuščia	Angelas	Trejybė	Šv. Petras	Iš viso
1	Laukuva — Kvėdarna ..	17	26	7	1	—	4	—	2	1	—	—	2	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	48
2	Pajūralis — Judrėnai ..	13	7	3	2	—	3	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	19
3	Judrėnai — Veiviržėnai	16	12	2	1	—	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	21
4	Veiviržėnai — Švėkšna ..	11	11	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	17
5	Švėkšna — Gardamas ..	14	9	2	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	17
6	Gardamas — Naumiestis	6	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
7	Naumiestis — Vainutas..	11	3	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
8	Vainutas — Žygaičiai ..	15	11	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	15
9	Žygaičiai — Tauragė ..	21	14	6	1	—	4	1	2	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—	—	—	2	—	2	—	—	—	37
10	Tauragė — Gaurė	13	10	1	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	16
11	Gaurė — Batakiai	14	18	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	24
12	Batakiai — Skaudvilė ..	10	13	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	19
13	Skaudvilė — Adakavas ..	5	9	3	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	17
14	Adakavas — Nemakščiai	9	21	9	1	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	37
15	Nemakščiai — Kražiai ..	22	26	4	—	1	7	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	41
16	Kražiai — Kaltinėnai ..	18	11	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	16
17	Kaltinėnai — Šilalė	21	17	7	2	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	2	1	—	—	—	—	35
18	Šilalė — Pagramantis ..	17	9	7	2	—	3	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24
19	Pagramantis — Tauragė	16	10	6	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18
20	Tauragė — Skaudvilė ..	22	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	9
21	Skaudvilė — Kryžkalnis	9	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
22	Kryžkalnis — Stulgiai ..	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23	Stulgiai — Kražiai	14	14	1	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	22
24	Kražiai — Užventis	22	15	4	1	—	3	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	3	—	1	—	32
25	Jurbarkas — Eržvilkas..	26	13	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14
26	Eržvilkas — Pašaltuonis	8	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
27	Varlaukis — Skaudvilė..	12	6	2	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	13
	Iš viso:	386	302	80	16	4	48	5	10	2	1	1	4	3	5	3	2	7	15	1	3	6	1	2	11	1	1	1	535
		%	56,4	15	3	0,7	9	0,8	1,6	0,3	0,1	0,1	0,7	0,4	0,8	0,4	0,3	1,1	2,8	0,1	0,4	0,9	0,1	0,3	1,7	0,1	0,1	0,1	

Kodėl tai žemaičiai nemėgsta šv. Petro, nors jis, sako žemaičiai, valdo dangaus vartų ranktus, ir, pro jį nepraėjęs, į dangų nepakliūsi. Nemėgsta ir šv. Kazimiero. Per tuos 386 kilometrus kelių vos (1939) vienoje vietoje teaptikta šv. Kazimieras ir taip pat vienoje vietoje šv. Petras.

Bažnyčios vadai linksta į Lurdą, Čenstakavą, šiek tiek į Aušros Vartus, bet ne į Šiluvą, nors tai tikrai sava. Visos padangės dviejų tūkstančių keturių šimtų su viršum kilometrų keliuose tėra pastebėta Šiluvos Mergelė šventoji tik penkiose vietose, o kitų pavidalų Dievo Motina turi 735.

Dabar, matyt, jau ima atlyžti nelietuviškoji pakraipa, toli nuo Šiluvos atsidūrus.

Čia reik paminėti kun. St. Ylos parengtą "Sveika Marija". Mažasis Maldynas, Immaculata leidinys. 1953. Šitas maldynas, galima sakyti, yra skirtas Šiluvos Mergelei šventajai. Tai seka iš pirmojo puslapio, kur T. Valius atvaizduoja Marijos Apsireiškimą Šiluvoje. 186 puslapyj atspausdintas paveikslas "Stebuklingoji Dievo Motina Šiluvoje." Ir maldos sukurtos Siluvos Mergelei, ir eilėmis ir proza.

Žemaičiai turi ir savų jai maldų, seniau sukurtų. Mėgiama žemaičių vysk. M. Valančiaus kantičkose:

Sveika Panele, cudais pagarbinta,
Žemaičių žemėj didei šlovinta. . .

Prie šios progos reikia pasakyti, jog šitas maldynas daro lietuviško maldyno įspūdį jau vien dėl to, kad čia suminėtos, reik manyti, visos Dievo Motinos stebuklingosios vietos Lietuvoje.

Nepasisekė ir tėvams Saleziečiams atsteigti Šiluvos Mergelę šventąją atskiroje sodyboje netoli Chicagos, Ill., JAV (Cedar Lake).

ŠVENTOJI UGNELĖ

Ir reik juk taip, jog tuo metu, kai Birutė nešė kodalyje savo broliams - žvejams valgį, tuo pačiu pajūriu jojo Kęstutis, Didysis Lietuvos Kunigaikštis.

Pirmoji šventosios ugnelės Birutės kalne saugotoja Birutė.

Platokai padangei ši ugnelė švietė-žerėjo, šildė-tvaksėjo. Čia krašto židinys. Čia Žemaičių padangės ugnis. Iš čia žemaičiai nešėsi ugnelę, kai savoji užgesdavo, kai savos iš žarijų įpūsti nebegalėjo, kai ir storas pelenų sluoksnis pirkšnių nebeišlaikė.

Kiekviena šeima turėjo savąjį židinį. Juos saugojo irgi mergelės skaisčios, kaip rūtos - lelijėlės.

Tačiau Birutės kalne židinių židinys.

Kame kitą tokį židinį galėjai Žemaičiuos aptikti? Prie Salantų Gargždelėje, Gondingoje ar Vilkų Deivakrėslyje, ar Šatrijos kalne, ar Medvėgalyje, ar Rietavo Alke, ar Žarėnų Plienijoje, ar Platelių Mikytuose, Telšių Džiuge, Plungės Atžvilgoje, Gegrėnuose, ar Grūstėje prie Sėdos, ar Lopaičiuose prie Tverrų. . .

Nežinau, kiti tegu pasako.

Ir saugotojos Šventosios Ugnelės Birutės kalne - skaisčiųjų mergelių skaisčiausios mergelės.

Didžioji ugnelė platesnei padangei. Skaisčiausioji tos ugnelės mergelė visam kraštui. Ji liko motina Didžiojo Vytauto - plačiausios tėvynės Garbingojo Vado.

Jis valdė ne vien Žemaičius. Kiti glaudėsi po jo sparnu. Pas jį užuvėjos ieškojo. Prašė, kad apsaugotų, padėtų. Ir save ir savus jam pavesdavo, savas žemes atiduodavo.

Birutės Vytautas plačiai išgarsino gimtąjį kraštą. Jis nuo krašto pirmosios Šventosios Ugnelės didžiojo židinio. Jam didelis už savuosius kelias, platus. Nors kalnuotas, duobėtas, bet ryškiai nugalėtas.

Staigūs atsitikimai nelauktus įvykius sukelia. Gamta eina lygiai nuosakiai, bet šuolį padarius, savas paslaptis atskleidžia.

Ar ežeras nuseko, ar žemė suplyšo, tuoj žinia nauja pateko, tuoj turtai kyšo. Ir dvasiški Ugnelės Šventos. Ir kūniški žmogaus rankos žiaurios.

Staigi įvykiai greiti, nepastovūs. Nelauktai kyla, nelauktai dingsta, nusinešdami ir ilgai kurtas vertybes. Ir sulaikydami ramaus darbo tvirtus pagrindus, išversdami gilių šaknų didžiulius medžius, pavėsio, užuvėjos - vaisių teikusius senoms kartoms per ilgus metus, naujoms kartoms daug vilčių, daug žemiškos jėgos.

Stambieji įvykiai, kaip audros, praūžta, kaip vėsulas, griaudamas - naikindamas.

Smulkučiai darbeliai vis eina ir eina pirmyn.

Teberusena Žemaičiuose tos mažutės giminių - šeimų šventosios ugnelės. Tebesaugo jas sava kalba, papročiai gerieji. Tėvynės meilė ir eina ir sklinda. Ir auga vaikai - galiūnai. Ir žiba žiburėliai - ugnelės šventosiose rankose ir širdyje mergelės skaisčiosios.

Kiekvienas po šipulėlį, kiekvienas po šapelį, tik vis į krūvą, į vieną alką ar šventovę. Išaugs nauji kalnai, sukils staigios audros, grąžins, kas pražudyta, atstatys, kas suardyta.

Ugnelės šventosios Žemaičiuose ruseno - rusens. Mergelės skaisčiosios gyveno - gyvens.

Čia tikroji kelio pradžia. Čia ateities gyvenimo parama.

Birutės kalnas traukia į save žemaičių mintis, žemaičių širdis, neleisdamas tikrajai vilčiai aptemti, paguodos teikdamas ryškios.

IŠ ŠILUVOS - NEBE IŠ PALANGOS

Nėra lietuvio, kuris nieko nebūtų girdėjęs apie Kęstutį, Birutę, Vytautą, Palangą.

Žiloje senovėje Palangoj buvo šventykla. Birutės kalne degė amžinoji ugnis.

Tos ugnelės ir įprastoji šiluma ir ta šventoji jos šiluma sklido nuo jūros pakraščio per Žemaitiją į Lietuvą vis tolyn, ir tolyn.

Ta šventoji šiluma buvo nuolatinis ryšis tarp miškuose besislapstančių moterų - vaikų ir tarp kariaujančių narsių vyrų-tėvų su klastingais iš vakarų, pietų priešais.

Tie priešai sakėsi nešą geresnę savąją šilumą, pažadus laimingam gyvenimui ne tik čia, šioje laikinoje ašarų pakalnėje, bet ir ten, amžinajam gyvenimui, švelnią viltį.

Priešams rūpėjo išardyti senas praamžių - kryvių vedamas šventyklas, užgesinti skaisčių mergelių saugomas ugneles.

Žinoma, ir tą tos ugnelės šventosios gaiviąją šilumą. . .

O šventoji šiluma sklido į rytus, skverbėsi į pietus, nebijojo vakarų.

Tai buvo bedaiktė šiluma, nepaimama rankom, neperveriama kardu, nenupučiama bi kurio priešo vėjo, laužo ugnies nesudeginama.

Tai buvo žmonių kalba gimtoji. Jų papročiai - siela taurioji. Tai buvo jų drąsa, ryžtas, vienybė. Tai buvo jų garbė, tiesa, teisingumas. Tai buvo jų jėga nenugalimoji, ištverminga, nepakeičiamoji.

Ir sklido visa tai plačiai - galingai, ilgai-garsingai, per amžių amžius, per metų metus.

Netrūko tos šilumos. Ji veržėsi klestėjo, kol laisva - nevaržoma, kol savus lytėjo - gaivino, kol svetima ranka tik iš tolo grumojo, kol priešas vien vardo lietuvio bijojo.

Dienos bėgo, metai slinko. Slūgo šiluma šventoji.

Seniai rūsčiai dairėsi. Vyrai kovon smaigstėsi. Liepsnojo kraštas kitoje ugnyje nekuriančioje - naikinančioje, pavergiančioje - slopinančioje.

Verkė moterys. Svetimųjų valgoma verkė duonelė. Kitus šviesdama, verkė Saulelė.

Paplūdo ašaros be balso. Pasklido aimanos plačiai. Pakriko ryšys žmogaus ir šilumos ugnelės šventos. Aptemo. Vis tamsiau - vis juodžiau. Naktis gilyn, - nuo šilumos vis tolyn. Kažin, ar besusilauks kas švelniosios aušros.

Metai po metų. Diena po dienos. Parausė Birutės kalną. Įkasė uolas tamsias. Urvas ir urvelis. Urvelyje skaisti Mergelė šventoji. Švelni, rankeles sudėjus, žiūri tolyn. Lakus žvilgsnis, viltingas. Svetimas Lurdas. . .

Seka tiesiai ugnelė keliu. Jau Kretingoje, Kartenoj, Plun[illegible] Vis Lurdas.

Čia sustojo. Kapų pilaitė kelią pastojo. Prie upės čia, p[illegible] šaltinėlio, prie Saldžiosios girelės.

Per Žemaičius nebėra kelio toliau. Metėsi į šalį. Gardam[illegible] prie Krašto sienos sustojo. Lyguma. Be upės, be kalno, [illegible] šaltinėlio, be urvo, be pakriaušės. Į Plungiškį Lurdą žiūri.

Klausdama laukia. Kelio nebemato, - ratą sudarė.

Pasklido Žemaičiuose svetimybė. Čia yra savoji šventenybė - Mergelė skaisčioji - Šiluvos šventoji.

Sklisk Šiluvos Mergele šventoji, tave iškėlė ranka žemaičio tikrojo artojo. Tu Žemaičių žemės širdyje,- žvelk aplink ir plisk, nešk šilumą ir švisk.

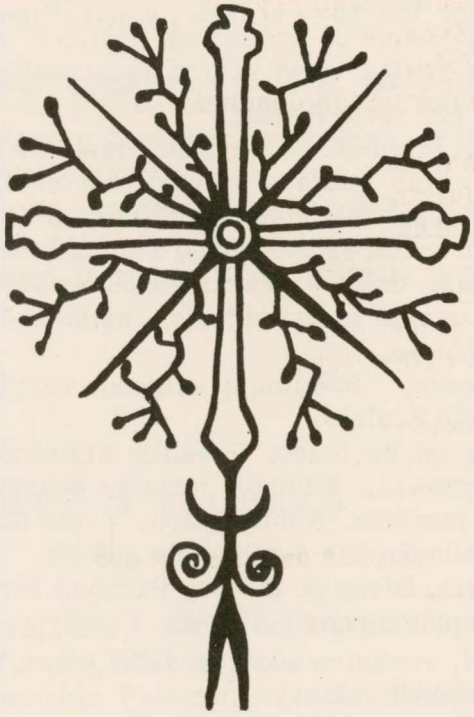

T U R I N Y S

APŽVALGA

Mirusiųjų kryžius 7
Krikštas 9
Purvaičiai - Plungė 10
Dar krikštai 20
Kiti nešventinamieji kryžiai 25
Mergelė šventoji 28
Šventas Jonas 38
Augalotieji šventieji Joneliai 45
Slėptuvė 46
Rūpintojėlis 50
Šventas Jurgis 54
Šventas Rokas 56
Šv. Rokas Varniuose 57
Šv. Zidorius 58
Šv. Pliurijonas 61
Šv. Jonas Krikštytojas 62
Lurdas 63
Plungės Lurdas 65
Kretingos Lurdas 66
Palangos Lurdas 67
Baubliai 68
Kryžius ir koplytėlė ant vieno stiebo 72
Iš vieno gabalo 73
Koplytėlė prie sienos 75
Aukos 77
Kaltinėnų kapai 79
Beržoras 81
Grūstė 83
Dvi koplytėlės 86
Šventa žolė 90
Pušis 91
Medžiai 93
Kruvinas takas 95
Nusižudė 98

Pasmaugė 99
Kas,kame statė kryžius-Koplytėles 100
Viena koplytėlė 105
Žlibinai-Kontaučiai 106
Purvaičių sodos kapai 108
Keturiolika šventųjų-ūkiui naudingųjų 109
Trikampė bažnyčia 111
Tvoros 112
Velniai 114
Lietuviai iš Amerikos 117
Šventųjų atvaizdai 119

KRYŽIAI

Kryžius 137
Rūpintojėlis 144
F. Kirša 145
J. Mikuckis (2) 146
V. Mykolaitis-Putinas 147
Kryžių-koplytėlių išvaizda 148
Kryžius ir krikštas 152
Stoginis kryžius 153
Pagrąžinimai 154
Papuošalai koplytėlėse 159
Lelija 160
Kryžmų ženklai 163
Svetimoji akis 165

SKAIČIAI

Kryžių-koplytėlių skaičius Žemaičių padangėje 166

STATISTIKA 169

Lentelė Laukuva-Kvėdara 170
Santrauka VIII 171

Šventoji ugnelė 173
Iš Šiluvos - nebe iš Palangos 174
Turinys 177